

**ȘCOALA NAȚIONALĂ DE STUDII POLITICE ȘI
ADMINISTRATIVE**

TEZĂ DE DOCTORAT:

**SISTEMUL INTERNAȚIONAL ȘI POLITICA
PUTERILOR MINORE. CAZUL ROMÂNIEI, 1913-1989**

COORDONATOR:

Prof. Univ. Dr. Mihail E. Ionescu

DOCTORAND:

Asist. Univ. Andrei Miroiu

**BUCUREȘTI,
2004**

PARTEA I-A

PUTERILE MINORE ÎN POLITICA INTERNAȚIONALĂ

Această teză de doctorat reprezintă un demers realist de a înțelege comportamentul unei puteri minore, România, în raport cu propriul subsistem al relațiilor internaționale. Voi încerca, pe de o parte, să critic teoriile realiste actuale care tratează problematica puterilor minore și să alcătuiesc o viziune contextualizată pentru principalul obiectiv al cercetării. Pe de altă parte, voi încerca să înțeleg comportamentul României ca actor internațional axându-mă pe cele mai relevante teste din punctul de vedere al perspectivelor realiste: deciziile privind conflictul militar și poziția în sistemele de alianțe. Propria viziune asupra modului în care se structurează politica puterilor minore pornind de la constăngerile sistemului internațional, anunțată în prima parte a tezei, va fi testată în cele două părți ale lucrării care vizează problematica românească. A doua parte a tezei va viza comportamentul României în momentele deciziilor esențiale pentru supraviețuirea sau mărirea unui stat, cele privind acceptarea sau neacceptarea conflictului militar, din punctul de vedere al disputei teoretice legate de acțiunile de balansare și de aliniere. A treia secțiune va încerca, bazându-se pe principiile analizei strategice și ale analizei diplomatice să înțeleagă rolul României într-un cadru al hegemoniei de pace, determinat de plasarea în blocul estic între 1945 și 1989-1991.

Războiul interstatal a fost perceput în literatura clasică a relațiilor internaționale drept fenomenul central al oricărei investigații generatoare de teorii în

domeniul politicii mondiale¹. Realismul aderă la convingerea că războiul e inerent în structura unui sistem alcătuit din state suverane. Statele se identifică în mod istoric prin relațiile dintre ele, afirmându-și existența și definindu-și granițele prin uzul de forță sau imanenta amenințare cu forța. Atâta vreme cât comunitatea internațională va fi constituită din state suverane, războiul dintre ele va rămâne o posibilitate² și, drept urmare, principalul obiect de studiu al relațiilor internaționale. Chiar și recuperările ulterioare ale unor clasici ai literaturii politologice pentru a se legitima în nota oricărei științe sociale prin rădăcinile culturale europene ale disciplinei au servit pentru a demonstra acest scop. *Războiul peloponeziac* al lui Tucidide este considerat astăzi prima operă teoretică de proporții din domeniul relațiilor internaționale și pentru că s-au găsit în cuprinsul lucrării pasaje care justifică teoriile contemporane ale balanței puterii, ale formării subsistemelor hegemonice sau ale schimbării politice internaționale³. *Principiele* lui Machiavelli este citat atât de frecvent astăzi ca altă operă clasică fondatoare a domeniului și pentru că reprezintă un manual renaștist care leagă pentru prima oară alianțele politico-militare, realități imuabile în politica grupurilor umane, de ideea modernă de națiune, justificând astfel războiul ca modalitate de alcătuire a statului național modern, entitatea politică ce a dominat raporturile politice globale în ultimele șase secole⁴. *Leviathan* al lui Hobbes este

---

¹ Lucrarea generatoare a cadrului metodologic al relațiilor internaționale din perspectivă realistă pornește tocmai de la analiza conflictelor interstatale, vezi Kenneth N. Waltz *Omul, statul și războiul. O analiză teoretică*, (Iași: Institutul European, 2001). Vezi pentru centralitatea războiului în ansamblul cercetării de relații internaționale Jeremy Black “War and the World, 1450-2000” în *The Journal of Military History*, Vol. 63 (July 1999), pp. 669-681.

² Michael Howard *The Causes of Wars and Other Essays*, (Cambridge: Harvard University Press, 1983), p. 25.

³ Thucydides *Războiul peloponeziac*, (București: Ed. Casei școalelor, 1941).

⁴ Niccolo Machiavelli *Principiele*, (București: Ed. Minerva, 1994).

amintit adesea ca principala contribuție clasică la formarea unei filosofii sceptice a relațiilor internaționale și pentru că principalele opere realiste operează cu o definiție a stării anarhice a sistemului internațional sau cu o definiție a unei posibile societăți de state foarte apropiată de cea folosită de gânditorul englez⁵.

Ceea ce reprezintă un lucru uimitor pentru cititorul avizat al relațiilor internaționale este schizofrenia între principalele personaje internaționale ale operelor lui Tucidide și Machiavelli și construcția ulterioară a teoriilor realiste privind structura sistemului internațional și comportamentul statelor în interiorul acestuia. Într-adevăr, cei doi autori au formulat niște proto-sisteme de reflecție asupra politicii interstatale pornind de la comportamentul prezumat al unor puteri minore. Războiul pentru supremație dintre Atena și Sparta pentru controlul Eladei a fost perceput de cei mai mulți dintre analiști drept un conflict internațional într-un sistem interstatal închis (cel al statelor de pe teritoriul actual al Greciei), unii mergând până la a spune că avem aici un prim exemplu de bipolaritate instabilă, care degenerază în conflict deschis între polii sistemului. Acești autori operează, însă, doar cu jumătăți de măsură. Dacă, într-adevăr, puterea Atenei sau a Spartei nu putea fi comparată cu cea a micuței Corcyra, de la care s-a iscat întregul conflict, nici cele două state-cetăți nu însemnau prea mult, din punctul de vedere al forței relative, față de hegemonul veritabil al sistemului interstatal din acea perioadă, Imperiul Persan. Departate de a constitui un sistem închis, Elada lui Tucidide reprezintă doar un subsistem de relații interstatale situat la periferia sistemului interstatal al secolului al V-lea î. Hr., în care două puteri minore intră, urmând regulile balanței de putere, într-o competiție pentru dominarea regiunii bazându-se pe neimplicarea puterii majore din zonă. De-abia șapte decenii după sfârșitul acestui conflict și după moartea lui Tucidide o altă putere minoră,

---

⁵ Thomas Hobbes *Leviathan*, (London and Melbourne: Dent, 1983).

Macedonia, ridicându-se pe slăbiciunile Atenei și Spartei, va domina subsistemul grecesc al relațiilor internaționale și va concura, ca putere majoră de această dată, Imperiul Persan în lupta pentru hegemonie în Orient. La fel, personajele principale ale lucrării lui Machiavelli care au inspirat suma de reflecții fondatoare a disciplinei relațiilor internaționale erau un număr de puteri minore. Stătuțele italiene nu mai alcătuiau, în primele două decenii ale veacului al XVI-lea un sistem închis al relațiilor internaționale, cum unii autori consideră că ar fi făcut-o în prima jumătate a secolului XV⁶. Ele nu mai erau decât un set de jucători cu puteri minuscule în lupta pentru dominarea bogatei peninsule, competiție în care erau angrenate, dinspre anii 1494-95, puterile majore ale sistemului relațiilor interstatale europene, Franța, nou formatul regat spaniol și mai vechiul pretendent la hegemonie în Italia, Sfântul Imperiu Roman de națiune germană⁷.

Interesul acestui excurs în receptarea contemporană a operelor antice sau renaștentiste mi se pare destul de justificat din perspectiva pozițiilor teoretice pe care încerc să le susțin în prezenta teză. Teoreticienii realiști contemporani au preluat multe din conceptele pe care gânditorii mai vechi le-au introdus în reflecția politologică. Unele din conceptele care structurează în prezent modul de raționare realist în problemele internaționale, cum ar fi anarhia, balanța de putere, hegemonia, alianțele politico-militare, societatea internațională sunt regăsite în contexte foarte apropiate de cele folosite astăzi în lucrările clasicilor relațiilor internaționale. Dar aici se oprește, în mare măsură, interesul pe care curentul principal al cercetării

---

⁶ Michael Mallett "Condotierul" în Eugenio Garin (ed.) *Omul Renașterii*, (Iași: Ed. Polirom, 2000).

⁷ Toate acestea sunt bine prinse în R.G.D. Laffan "The Empire under Maximilian I", J.M. Batista i Roca "The Hispanic Kingdoms and the Catholic Kings" și Cecilia M. Ady "The

domeniului politicii mondiale a înțeles să îl acorde acestori lucrări fondatoare. Nivelul de analiză statală⁸, preluat tot de la Herodot, Tucidide sau Machiavelli, este alterat datorită susținerii, larg răspândite mai ales în mijlocul neorealiștilor, după care conceptele și teoriile contemporane din relațiile internaționale sunt valabile doar pentru analiza și prezicerea comportamentului principalilor actori ai realității internaționale, puterile majore. Deși clasicii domeniului și-au pornit analiza și au format conceptele esențiale ale domeniului pornind tocmai de la studiul unor puteri minore, școlile contemporane de reflecție nu au înțeles să acorde importanță acestui amănunt. N-ar trebui să ne mire totuși această indiferență radicală față de rolul și semnificația puterilor minore. Teoria relațiilor internaționale, așa cum o cunoaștem până în momentul de față, a fost elaborată în cadrele sale fundamentale (și realismul, în ciuda lucrărilor lui E.H. Carr, nu face excepție) în perioada Războiului Rece. Este foarte ușor de argumentat faptul că pentru înțelegerea proceselor fundamentale și a competiției generale pentru putere din perioada respectivă ne sunt suficiente analizele bazate exclusiv pe cele două puteri mondiale ale perioadei 1945-1991⁹. E mai greu de susținut însă că acest argument este valabil pentru orice mod de polarizare a sistemului internațional. Mai mult, așa cum voi încerca să arăt pe parcursul părții a treia, rolul puterilor minore în sistemul bipolar nu trebuie exagerat în nici unul dintre cele două sensuri posibile: departe de a fi fost decisive pentru purtarea conflictului

---

Invasions of Italy", toate în G. R. Elton (ed.) *The New Cambridge Modern History* vol. I *The Renaissance 1493-1520*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1971).

⁸ Și acesta este unul din nivelurile prin care putem înțelege cel mai bine forțele politicii internaționale, Waltz *op. cit.*, p. 242.

⁹ Articolul din 1990 al lui John Mearsheimer "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War" în *International Security*, Vol. 15, No. 1 (Summer 1990), pp. 5-56 are, în ciuda predicțiilor infirmate de trecerea anilor, marele merit de a depărta analiza realistă de la

rece, puterile minore se constituiau în variabile esențiale ale calculului de putere în Războiul Rece.

În cele ce urmează voi încerca să discut necesitatea existenței unui demers teoretic al relațiilor internaționale bazat pe considerarea puterilor minore ca pe un tip special de actor, esențial atât pentru înțelegerea unor caracteristici ale sistemului internațional, cât și pentru orice posibilă predicție cu privire la politica interstatală. Demersul pe care îl înțeleg să-l întreprind pornește dintr-o profundă insatisfacție legată de modul în care teoreticienii contemporani ai relațiilor internaționale au înțeles să se raporteze la puterile minore, atât ca subiecte ale unui demers științific, cât și ca actori ai relațiilor internaționale.

Realistii secolului XX și cei ai începutului de secol XXI au manifestat, în cel mai fericit caz, o anumită condescendență față de rolul puterilor minore în dinamica puterii din sistemul internațional. Uimitoare este persistența multor realști într-o convingere ce-și are originea nu doar în operele istoricului Treitschke, ci și în întregul biologism politic al secolului XIX, după care puterile minore sunt inevitabil destinate unui traseu scurt și tragic prin politica mondială¹⁰. Ceea ce face rizibilă o asemenea concepție este tocmai evoluția sistemului internațional în ultimul secol și jumătate, spre o din ce în ce mai mare fragmentare a sistemului de state și spre o continuă sporire a numărului puterilor minore. Să comparăm, spre exemplu, starea sistemului european de state în iunie 1914 cu cea a aceluiași sistem în anul 2004. Vom constata că, dintre cele șase mari puteri existente în 1914 (Imperiul țarist, Imperiul German, Austro-Ungaria, Imperiul Britanic, Franța și Italia – căci Imperiul Otoman iese

---

cuantificarea preferințelor superputerilor spre considerarea puterilor minore și a majorelor neesențiale.

¹⁰ Pentru viziunea lui Treitschke vezi Michael Handel *Weak States in the International System*, (London: Frank Cass, 1981), p. 6.

definitiv din rândul marilor puteri europene după alungarea sa cvasitotală din Balcani în anii 1912-13) una a fost ștearsă de pe harta politică a lumii iar toate celelalte cinci au suferit sensibile pierderi teritoriale (incluzând aici și imperiile coloniale) și pierderi relative de putere, cu greu două dintre ele (Rusia și Marea Britanie) putând constitui și astăzi puteri mondiale¹¹. Dacă ne vom uita însă la puterile minore existente pe harta politică a Europei în 1914, vom constata nu doar faptul că nici una dintre ele nu a dispărut permanent în această perioadă (singurul posibil contraexemplu ar fi Muntenegrul, dar tendințele sale de independență sunt foarte evidente acum), dar că multe din ele au teritoriul sporit față de perioada belle époque. Mai mult, sfârșitul fiecăreia dintre cele trei confruntări majore pentru putere din Europa secolului XX a dus la o sporire a numărului puterilor minore europene¹². Mai mult, mulți autori tind să fie inconsistenți cu realitatea atunci când neagă rolul puterilor minore în crizele internaționale majore. Ambele războaie calde hegemonice ale secolului de-abia încheiat au început ca războaie între o putere majoră și una minoră, în condițiile în care de fiecare dată puterea majoră agresoare a încercat din răsputeri să evite escaladarea conflictului¹³. Crizele fundamentale ale Războiului Rece nu au vizat niciodată raporturile directe de putere dintre superputeri, ci comportamentul lor din

---

¹¹ Există puține relatări mai reușite ale complexului traseu al puterilor majore europene în secolul XX decât cele două mari lucrări realiste speculative ale ultimelor două decenii, Paul M. Kennedy *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, (London: Fontana Press, 1990) și John J. Mearsheimer *Tragedia politicii de forță*, (București: Ed. Antet, 2003).

¹² Pentru sporirea numărului puterilor minore europene în urma conflagrațiilor secolului XX vezi Birthe Hansen "Globalization and European State Formation 1900-2000" în *Cooperation and Conflict*, (2002) 37: 303-321.

¹³ Debutul celor două conflagrații de amploare este grăitor analizat în Charles S. Maier "Wargames: 1914-1919" în *Journal of Interdisciplinary History*, (1988) 18: 819-849 și P.M.H. Bell *The Origins of the Second World War in Europe* (New York: Longman, 1997).

propriul subsistem hegemonic (cazurile Cehoslovacia 1948, Berlin 1948-1949, Ungaria 1956, Cehoslovacia 1968, Polonia 1980-81) sau tentativele expansioniste în afara sferei hegemonice, întreprinse tot pe seama unor puteri minore (Coreea 1951-53, Suez 1956, Cuba 1962, Orientul Mijlociu în 1967 și 1973, Afganistan 1979 sunt tot atâtea exemple grăitoare)¹⁴.

Pentru a intra în substanța argumentului meu va trebui să discut, pentru început, atât modul în care s-a manifestat aversiunea realiștilor contemporani față de rolul puterilor minore în politica mondială, cât și accepțiunile moderne pe care aceste puteri le au în studiul relațiilor internaționale.

Problema clasificării puterilor în realism

Realiștii contemporani s-au mulțumit cel mai adesea să studieze politica puterilor majore ca fapt ce poate genera o teorie cuprinzătoare a relațiilor internaționale. Unul din demersurile esențiale ale teoriei contemporane se bazează pe faptul că înțelegerea fenomenelor internaționale pornește în mod fundamental doar de la distribuirea capacităților economice și militare între jucătorii esențiali ai sistemului, caci nu putem formula propoziții cu pretenții de generalizare pornind de la actori internaționali cum ar fi Costa Rica sau Malaezia¹⁵. Cine sunt însă acești jucători principali? Cum sunt ei clasificați de demersurile realiste din relațiile internaționale? Cum să ne descurcăm în hățișul de denumiri și înțelesuri diferite, fiecare cu propria pretenție de validitate? Până și unul dintre cele mai bune manuale realiste clasifică

---

¹⁴ Pentru înțelegerea crizelor Războiului Rece sunt esențiale Henry Kissinger *Diplomația*, (București: Ed. All, 1998), Martin McCauley *Rusia, America și Războiul Rece 1949-1991*, (București: Ed. All, 1999), Peter Calvocoressi *Politica mondială după 1945*, (București: Ed. All, 2000), Joseph S. Nye *Understanding International Conflict*, (New York: Longman, 2003).

¹⁵ Waltz *Theory of international politics*, (New York: Mc Graw-Hill, 1979), p. 72.

actorii internaționali principali în puteri majore, mondiale, dominante, puteri maritime, continentale sau regionale¹⁶. Problema clasificării puterilor mi se pare fundamentală pentru construirea unui demers realist integrator. Doar înțelegând în mod adecvat natura jucătorilor internaționali putem ajunge la construirea unor teorii consistente ale politicii mondiale, căci, așa cum am arătat anterior, percepri distorsionate sau negări voite ale statutului veritabil al unor actori au dus la alcătuiri teoretice cu origini cel puțin dubioase.

Chestiunea majoră a clasificării actorilor internaționali ține în mod fundamental de criteriile cu care se operează în definirea lor. În cele ce urmează voi analiza câteva dintre definițiile mai des întâlnite privind natura puterilor majore. Criteriile cu care se operează îndeobște în catalogarea unei puteri ca fiind un actor esențial sunt legate de întinderea capacităților materiale și manageriale, întinderea intereselor sale, capacitatea de a face față unui conflict armat major și importanța diplomatică relativă. Definițiile cu care se operează au în calcul fie prioritar unul dintre aceste criterii, fie o combinație între acestea. Voi arăta pentru început faptul că nici unul dintre aceste criterii nu poate furniza de singur stățător o definiție a puterilor majore, apoi voi analiza combinațiile acestor criterii pentru a ajunge la o soluție cu un grad de acoperire cât mai larg.

Una dintre principalele probleme metodologice, relevantă pentru ansamblul studiului meu, trebuie discutată aici. Care va fi tărâmul de testare al teoriei? Sunt suficiente discuțiile privind consistența și coerența teoriilor în relațiile internaționale? Răspunsul la care ader este un nu categoric. Singurul spațiu veritabil de testare nu poate fi decât laboratorul științelor politice, istoria organizărilor politice umane, în cazul relațiilor internaționale – istoria militară și diplomatică a actorilor internaționali.

---

¹⁶ Martin Wight *Politica de putere*, (Chișinău: Ed. Arc, 1998).

Istoria este mult mai mult decât o disciplină auxiliară studiului relațiilor internaționale, cum unii dintre realiștii reformati după Războiul Rece au încercat să susțină¹⁷. În același timp, istoria diplomatică și militară nu poate constitui singura modalitate de abordare a problematicii relațiilor internaționale, întrucât caracterul său idiografic și adeseori mefiența practicanților ei față de orice formă de teorie duc la lipsa de relevanță a unui asemenea tip de cercetare pentru problemele prezente, contemporane, ale politicii mondiale¹⁸. Mai degrabă, înclin spre viziunea complementarității celor două tipuri de abordări. Pe de o parte, istoria este poligonul de testare a teoriilor formulate în științele politice. De ele vor fi infirmate categoric de acest test, e greu de afirmat că valoarea lor e ceva mai mult decât a jocului cu silogisme din mânăstirile vârstei de mijloc. De ele vor fi confirmate, nu rămâne decât să căutăm alte metode de a încerca să le falsificăm, pentru ca ele să rămână teorii cu pretenții științifice¹⁹. Pe de altă parte, istoria politică nu spune în sine prea multe despre domeniul relațiilor internaționale. Nu se poate substitui unei discipline sociale întrucât nu tratează problemele prezentului și viitorului, iar scopul său nu e orientat spre descoperirea tipurilor de regularități care să ducă la generalizări tari cu privire la problemele politicii mondiale. Mai mult, aversiunea sa față de teoriile explicative largi împiedică o colaborare eficientă între cele două tabere de cercetare. În vreme ce istoricii sunt încă preocupați de stabilirea cât mai exactă a veridicității unor anumite

---

¹⁷ Colin Elman, Miriam Fendius Elman “Diplomatic History and International Relations Theory. Respecting Difference and Crossing Boundaries” în *International Security*, (1997) 22: 5-21.

¹⁸ Vezi pentru aceasta articolele lui Paul W. Schroeder “Quantitative Studies in the Balance of Power. A Historian’s Reaction” în *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 21, No. 1 (March 1977), pp. 3-22 și Paul W. Schroeder “Historical Reality vs. Neo-Realist Theory” în *International Security* (1994) 19.

tipuri de relatări privind faptele trecute, politologii sunt interesați de crearea unor modele teoretice cu valabilitate pentru prezent și – eventual – viitor. Astfel, vine mai degrabă dinspre domeniul științelor politice necesitatea teoretică a unei familiarizări cu discursul istoric²⁰. În același timp, nu intră în preocupările directe ale politologului lucrul cu documentele primare. Trebuie să ne așteptăm și să ne asumăm faptul că multe din erorile teoreticienilor din științele sociale vor veni din literatura secundară, adeseori incompletă sau depășită, pe care aceștia o consultă. În același timp tocmai această literatură secundară este esențială pentru studiul politic al realității sociale, întrucât ea, și nu documentele primare, constituie fundamentul pe care se construiește atât educația populară, cât și cunoașterea decidenților politici. Pe un asemenea tărâm vor fi testate, în cele ce urmează, principalele criterii și teorii realiste.

Cel mai ușor criticabil dintre toate criteriile folosite, dar și cel mai important este desigur cel vizând analiza întinderii capacităților materiale și manageriale ale unui stat pentru înțelegerea locului unui actor pe scena politicii mondiale. Prima definiție legală a marilor puteri, apărută în tratatul de la Chaumont din martie 1814²¹ încheiat între Anglia, Austria, Prusia și Rusia în momentul colapsului imperiului napoleonian înscria în acest club doar pe acele state care puteau mobiliza împotriva unei noi tentative revoluționare franceze forțe armate mai mari de 60000 de oameni, pe care să le mențină prin forțe proprii în teatrul de operațiuni. Dealtfel, chiar pentru perioada în care calculul de politică externă se face exclusiv pe baza unor

---

¹⁹ Asupra testării teoriilor politice și sociale în istorie vezi Peter Burke *Istorie și teorie socială*, (București: Ed. Humanitas, 1999).

²⁰ Un punct de vedere asemănător este discutat în Jack S. Levy “Too Important to Leave to the Other. History and Political Science in the Study of International Relations” în *International Security*, (1997) 22: 22-33.

²¹ Robert L. Rothstein *Alliances and Small Powers*, (New York: Columbia University Press, 1968), pp. 11-12.

considerente legate de balanța de putere prezumată (și această perioadă cuprinde în mod evident liniștitul secol al XIX-lea dacă nu și în bună parte anii 1930) criteriul mărimii forțelor armate și a capacității de a le mobiliza, transporta și menține în teatrul de operațiuni pare să nu fie adecvat în raport chiar cu concepțiile vremii respective despre raporturile relative de putere. Numărul de baionete putea să fie relevant pentru calculul puterii unui stat doar în perioada 1815-1840, când armamentul, organizarea, instruirea precum și conceptele tactice și operative ale puterilor europene atinseseră gradul de coeziune maxim, în urma adoptării largi a concepțiilor organizatorice napoleoniene sintetizate în special de Clausewitz și Jomini²². Chiar și pentru această perioadă calculul bazat exclusiv pe acest criteriu este în fapt greșit, căci unul din cei doi poli semnificativi ai sistemului, Marea Britanie, nu doar că este un pigmeu din punctul de vedere al forțelor terestre în raport cu Rusia, Austria sau Prusia, dar în fapt trece și printr-un proces uriaș de dezarmare navală, păstrând în același timp un control cvasiabsolut al mărilor deschise și al oceanelor lumii²³. Mai mult, o putere majoră din sudul și estul Europei, Imperiul Otoman, nu ar conta din punctul de vedere al acestui criteriu, dar sunt motive foarte serioase, pe care le voi analiza mai târziu, pentru a considera Turcia încă un actor esențial al perioadei respective. După 1840, irelevanța acestui criteriu este din ce în ce mai evidentă. Descoperiri tehnologice cum ar fi mitraliera sau încărcarea tunurilor pe la culată, aplicarea unor invenții civile în folosul forțelor armate cum ar fi motorul cu aburi, telegraful, căile ferate, cuirasarea navelor de luptă sau rafinarea unor structuri

---

²² Vezi pentru acest calcul, aplicat destul de brut și la perioada ulterioară introducerea la A.J.P Taylor *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, (Oxford: Clarendon Press, 1969), pp. xix-xxxvi.

²³ Paul Kennedy *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, (London: Penguin, 2001), pp. 149-175.

anterioare prin raționalizarea și standardizarea conducerii operaționale a armatelor prin intermediul statului major au transformat radical calculul tradițional al puterii. Calculul puterii militare era în fapt afectat încă din momentul “democratizării” războiului prin accesul națiunii la armată și la nimicitoarele arme de foc, petrecut în deceniile războaielor revoluționare și napoleoniene²⁴. Cei închistați în concepțiile tradiționale ale puterii, Rusia în 1853-56, Austria în 1866, Franța în 1870, din nou Rusia în 1904-05 sau Anglia și Germania în cursa înarmărilor navale din primul deceniu al secolului trecut au încercat pe propria socoteală aceste erori de calcul. Înfrângerile lor trimit cu gândul în mod inevitabil la modul în care refractara cavalerie feudală, dependentă de cuirasă, de oamenii ce prestau serviciu militar seniorului și de fortificația de piatră s-a păbușit sub loviturilor armatelor permanente ale regatelor moderne franceze sau engleze²⁵.

Nici rafinarea acestui criteriu de către realiștii clasici sau de către neorealiștii celei de-a doua jumătăți a secolului XX nu este satisfăcătoare pentru înțelegerea deplină a ceea ce ar putea să însemne o putere majoră. Hans Morgenthau propusese în *Politics Among Nations* un calcul al elementelor puterii naționale bazat pe studiul a nouă elemente ce formează puterea unui stat: caracteristicile geografice, demografia, resursele prime agricole și industriale, numărul și calitatea forțelor armate, capacitatea industrială, calitatea guvernării, calitatea diplomației și moralul național²⁶. S-ar

---

²⁴ Roger Caillois *Bellone ou la pente de la guerre*, (Cognac: Fata Morgana, 1994).

²⁵ Pentru dimensiunea tehnologică vezi deja clasică lucrare a lui Geoffrey Parker *The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990) și Richard Bean “War and the Birth of the Nation-State” în *Journal of Economic History*, Vol. 33, No. 1 (March 1974), în special pp.205-206 iar pentru cea politică Hagen Schulze *Stat și națiune în istoria europeană*, (Iași: Ed. Polirom, 2003).

²⁶ *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, (New York: Alfred A. Knopf, 1985), pp. 127-169.

califica astfel ca puteri majore acele state care ar obține un scor bun la cele mai multe dintre capitolele amintite mai sus. Analiza lui Morgenthau nu se susține însă nici măcar în interiorul propriului cadru teoretic. Criticile ce I se pot aduce nu trebuie nici măcar să fie concentrate împotriva ultimelor trei elemente, a căror subiectivitate este recunoscută chiar de pontiful realismului. Toate criteriile materiale se aplică extrem de bine Statelor Unite ale Americii aproape pe întregul parcurs al secolului XIX. Mai mult, în 1898, data standard după care SUA sunt considerate de către majoritatea analiștilor o putere majoră, acestea constituiau deja principala forță economică mondială. În timpul Războiului Civil ele concentraseră deja cele mai numeroase (poate cu excepția Rusiei) și cele mai bine dotate forțe armate. Dar înainte de consacrarea printr-o probă conflictuală cu un actor semnificativ al relațiilor internaționale, nici o putere nu poate fi decât prezumată ca fiind majoră. La fel, la începutul secolului XXI, criteriile materiale ale lui Morgenthau nu sunt suficiente pentru a spune că un stat care le întrunește într-o proporție semnificativă, cum ar fi Japonia, este o putere majoră atâta vreme cât atitudinile sale în politica externă dovedesc contrariul.

O problemă și mai semnificativă legată de această analiză este legată de caracterul ei post-hoc. Un ansamblu corect de date privind aceste caracteristici nu este decât extrem de rar disponibil decidentului de politică externă, confruntat cel mai adesea la inițierea unei politici cu un set de percepții greșite și de estimări în cel mai fericit caz aproximative ale capacităților prietenilor și adversarilor. Este extrem de puțin semnificativ pentru studiul relațiilor internaționale dacă la un moment dat, după ce toate aceste date sunt colectate, cel mai probabil la câțiva ani sau la câteva decenii după ce ele au fost relevante se poate conchide în felul următor: în anul 1972 țara X era o mare putere. Acest exercițiu are o valoare strict istorică sau poate mai puțin

chiar decât atât. Criteriile după care operăm pentru identificarea unei puteri majore trebuie să dispună pentru prezent și pentru viitor, căci altfel rostul științelor sociale s-ar reduce la o istorie conceptualizată. Astfel, se cunosc astăzi analizele care demonstrează că potrivit capacităților materiale este foarte greu să includem la momentul 1914 Austro-Ungaria sau Italia în categoria puterilor majore. La fel, știm că după 1943 Marea Britanie devine un partener secundar în coaliția națiunilor unite²⁷. Dar în calculele celorlalte puteri majore sau minore aceste state contau în categoria puterilor majore și aceste calculele sunt coloana vertebrală a acțiunilor de politică externă. Politica mondială este în mare măsură o combinație între realitate și prezumții, datorită pe de o parte anarhiei ca principu de ordonare, iar pe de altă parte vălului uneori transparent, alteori opac întins în fața oamenilor de stat. Este extrem de greu, dacă nu absurd, să considerăm că dacă noi ne aflăm acum în poziția de a cunoaște în amănunt capacitățile unui stat la un moment istoric dat, putem să decidem dacă acesta era sau nu o putere majoră, neluând câtuși de puțin în considerare percepțiile și catalogările perioadei respective. Calculul de politică externă este mereu defazat, căci datele disponibile pentru o acțiune prezentă vorbesc fie despre trecut, fie nu iau în calcul capacitățile de mobilizare și de organizare produse de conflict, fie eșuează prin logica paradoxală a strategiei²⁸.

Urmașii teoretici ai lui Hans Morgenthau nu s-au depărtat semnificativ de analiza acestuia. Decenii după *Politics Among Nations* realiștii au susținut că diferențele de putere și influență internațională, cu alte cuvinte acele atribute care

---

²⁷ Paul M. Kennedy *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, ed. cit., pp. 431-444.

²⁸ Logica strategiei în accepțiunea lui Edward N. Luttwak din lucrarea sa *Strategy. The Logic of War and Peace*, (London and Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2001).

conferă statutul de putere majoră, sunt funcție de diferențele în anatomia statalității – definită prin populație, teritoriu, guvernare, economie și cultură unificatoare²⁹. Deși sesizând slăbiciunea acestui criteriu, Kenneth Waltz (pentru care, așa cum am văzut, doar puterile majore sunt relevante pentru construirea teoriei politicii internaționale) atribuie ranguri puterilor după mărimea populației și a teritoriului, dotarea cu resurse, capacitatea economică, puterea militară, stabilitatea politică și competența conducerii³⁰.

Sunt ușor de reluat și în cazul acestor realiști argumentele folosite în cazul celei mai cuprinzătoare înșiriri de atribute, anume cea aparținând lui Morgenthau. Sunt însă ușor de găsit și exemple noi, anume de state care se califică drept puteri majore având scoruri destul de slabe la un număr de semnificativ de elemente ale puterii. Spre exemplu, Prusia sub Frederic al II-lea este incontestabil unul din jucătorii majori ai Europei centrale și chiar de răsărit, chiar dacă mărimea teritoriului, a populației sau cantitatea resurselor posedate nu o avantajau, iar geografia încă desenată pe baza unor criterii medievale³¹ chiar o dezavantaja. În cazul ei însă, pur și simplu combinația dintre o armată extrem de performantă, o conducere militară excelentă și uneori o diplomatie capabilă să procure de peste mări capitalul necesar continuării unor îndelungate confruntări militare constituia o capacitate de a câștiga conflicte cu alți actori majori și făcea mai puțin importante lipsurile din celelalte componente ale puterii. Cu un secol mai devreme Suedia lui Gustav Adolf jucase

---

²⁹ Harold și Margaret Sprout *Foundations of International Politics*, (New York: D. Van Nostrand, 1962), pp. 79-86.

³⁰ *Theory of International Politics*, p. 131.

³¹ Despre constrângerile încă medievale ale politicii europene în secolul al XVIII-lea vezi Benno Teschke “Theorizing the Westphalian System of States: International Relations from Absolutism to Capitalism” în *European Journal of International Relations*, Vol. 8, No. 1, 2002, pp. 5-48.

același rol, biziindu-se doar pe o capacitate militară excelentă și pe o diplomație abilă vizând atât aliații protestanți din Germania de nord, cât și statul catolic francez. Un exemplu ușor excentric, sfidând atât calculul obișnuit al puterii și chiar anumite criterii după care o entitate poate fi considerată un stat e constituit de cazul Vaticanului. Cu excepția posibilă a resurselor financiare, a unei conduceri interne eficiente și a unei diplomații pe măsură, Statul Papal a fost și a rămas unul dintre cei mai neînsemnați jucători europeni din punctul de vedere al criteriilor capacităților materiale în întreaga perioadă post-westfaliană. Cu toate acestea, Vaticanul a rămas unul din actorii europeni esențiali până în zilele noastre prin elemente care țin mai degrabă de importanța diplomatică și de capacitatea sa uriașă de persuasiune (cazul recent al recunoașterii independenței Croației și Sloveniei, puteri minore catolice, constituie un exemplu destul de însemnat). În același timp, un scor foarte bun pe scala capacităților materiale l-ar obține până târziu în secolul al XVIII-lea Polonia, care își pierduse însă statutul de putere majoră europeană de mai bine de un secol, de când se dovedise incapabilă să se apere împotriva unor alți actori internaționali. Cazul Poloniei, care sfârșește prin a fi împărțită fără un război decisiv în care să fi fost înfrântă între un actor (Prusia) mai slab din punctul de vedere al elementelor materiale ale puterii și alte două state (Austria și Rusia) marginal superioare din același punct de vedere ar trebui să fie ilustrativ pentru cei care conferă statutul de putere majoră în baza acestor criterii. La fel, căderea Spaniei din rândul marilor puteri cândva spre sfârșitul secolului al XVII-lea e extrem de greu explicabilă dacă am conceptualiza marile puteri doar drept niște state cu întinse capacități materiale și manageriale. Orice calcul ar arăta uriașul potențial material, financiar și uman al Habsburgilor spaniol, sau, după 1700, al Bourbonilor, combinat cu elemente tari ale puterii militare, cuprinse într-o flotă oceanică de proporții, o infanterie încă greu de înfrânt chiar de

performantele armate franceze conduse de Conde sau Turenne și o rețea de baze peste oceane ce controlau aproape întregul teritoriu al Indiilor de Vest. Acest potențial nu începe să se diminueze decât lent după pacea de la Utrecht și este încă semnificativ în primele decenii ale secolului XIX, dar alte criterii ale politicii mondiale scosese deja Spania acum Bourbonică din clasa puterilor majore.

Ceea ce rândurile de mai sus au dovedit cu prisosință e faptul că o definiție a puterilor majore axată exclusiv pe un scor bun obținut în domeniile capacităților materiale și manageriale nu poate fi completă. O astfel de definiție ar include state care nu sunt mari puteri sau ar exclude state care sunt evident mari puteri. În plus, o asemenea definiție nu are nici un fel de valoare predictivă cu privire la tranziția puterii.

Al doilea set de definiții adoptat îndeobște de teoreticienii realiști vizează întinderea intereselor unei puteri. Un stat cu interese la scara sistemului internațional este o putere majoră³². Sigur, nimeni nu poate opta ca atare pentru o asemenea definiție. Practic, orice stat are interese la nivelul sistemului internațional într-o lume nuclearizată și în care economiile celor mai multe state depind de circulația mai mult sau mai puțin liberă a mărfurilor, capitalurilor și oamenilor. Cu toate acestea, nu toate statele pretind că sunt puteri majore și nici nu sunt recunoscute ca atare. Cei care adoptă ca esențial acest criteriu înțeleg să îl dubleze cu cel al capacității de a-și vedea aceste interese protejate la scara sistemului internațional. În general, teoreticienii care adoptă aceste criterii pentru definiția puterilor majore pun un accent deosebit pe înțelegerea sistemului internațional în termenii unei alcătuirii coerente bazată pe schimbul economic constituit pe baza regulilor de producție și comerț instituite de un

---

³² Aceasta este definiția lui Wight a puterilor mondiale, *Politica de putere*, p. 58.

număr mic de actori politici semnificativi³³. Sistemul internațional este, în viziunea acestor autori, creația întreprinzătorilor portughezi, olandezi, spanioli, britanici și francezi care, beneficiind de descoperirile geografice, au unificat principalele arii de producție și comerț ale lumii în secolele XVI-XVII. Beneficiind de politici de stat care puneau accentul pe îmbogățirea prin comerțul avantajos cu regiunile asiatice și înțelegeau să-și susțină comercianții finanțând puternice flote de război³⁴, acești întreprinzători – fie privați, fie de stat sau corporatiști – au construit un sistem complex de relații de schimb politic și economic ce nu a încetat să crească, ajungând aproape global în secolul din urmă. Stăpânirea căilor de comunicație, stabilirea regulilor de schimb constituie ingredientele puterii în această viziune a relațiilor internaționale. Se poate argumenta cu succes în sensul următor: dacă definim sistemul mondial ca mai sus, putem să conferim celor înzestrați cu atributele amintite statutul de puteri sistemice, însă calificativul de puteri majore e departe de a le cuprinde doar pe ele. Într-adevăr, capacitățile tehnologice, umane sau forța de a supraviețui în sistemul internațional nu îndreptățesc acordarea acestui statut Portugaliei, care dispărea de pe harta Europei în momentul în care, cel puțin potrivit lui Modelski, ar fi trebuit să se afle în culmea puterii sale internaționale³⁵. Vedem în ceea ce constituie în mod

---

³³ Dintre autorii contemporani mai importanți care operează cu asemenea definiții se detașează I. Wallerstein *Sistemul mondial modern*, (București: Ed. Meridiane 1993), vol. 1-4, George Modelski “The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State” în *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 20, No. 2, (1978), pp. 214-235. De remarcat ar fi faptul că această definiție se inspiră din cea cu care opera la începutul secolului XX Vladimir I. Lenin, vezi *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, (București: Ed. Politică, 1959).

³⁴ Jacob Viner “Power Versus Plenty as Objectives of Foreign Policy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries” în *World Politics*, Vol. 1, No. 1 (October 1948), pp. 1-29.

³⁵ Puterea maritimă a Portugaliei n-a constituit o contrapondere pentru principale puteri continentale a vremii, Spania, vezi J.W. Wijn “Spain and Europe 1598-1621” în *The New*

obișnuit poligonul de studiu al politicii internaționale, în aria Europei centrale și occidentale, uriașe confruntări pentru putere care se poartă între actori totalmente diferiți de cei care luptă pentru supremația pe mare și pentru comențul systemic. Dintre hegemoni, dintre puterile din centru, Portugalia și Olanda nu contează pentru structurarea politicii europene chiar în cele două secole de glorie ale lor. Marea Britanie, deși domină oceanele și ca urmare comerțul mondial timp de două secole, nu a constituit niciodată un actor cu capacitatea de a acționa de sine stătător atunci când erau implicate probleme continentale. Regatului Unit I-au trebuit, în absolut oricare din tentativele sale de a acționa pe continent, aliați – puteri terestre, fie pentru capul de pod pe care îl constituiau (Portugalia sub Napoleon, spre exemplu), fie pentru augmentarea puterii sale terestre. Nu e de mirare faptul că, la capătul unei perioade în care unii cercetători susțin că Anglia fusese prima (în ordine cronologică) superputere a lumii³⁶, în 1940, ea se află în imposibilitatea de a acționa pe continent datorită înfrângerii Franței. Pentru a-și susține preeminența în afacerile europene, Statele Unite au avut și au nevoie, de mai bine de șase decenii, de sprijinul unor piloni continentali care să le acorde sprijin politic și logistic, să le adăpostescă și augmenteze forțele militare³⁷. Vedem de-a lungul secolului cu totul și cu totul alți actori tulburând pacea europeană și constituindu-se în puterile majore care determinau soarta populației continentului. Astfel, interesele la scara sistemului mondial, fie și

---

Cambridge Modern History, vol. IV ed. J.P. Cooper *The Decline of Spain and the Thirty Years War 1609-48/59*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), pp. 202-225, de asemenea Pierre Vilar *Histoire de l'Espagne*, (Paris: PUF, 1952)

³⁶ Vezi Anthony Clayton *The British Empire as a Superpower, 1919-39* (London: Macmillan, 1986).

³⁷ Vezi pentru dependența Statelor Unite de aliații europeni Colin L. Powell "A Strategy of Partnerships" în *Foreign Affairs*, Vol. 83, No. 1 (January/February 2004), pp. 22-34 și pentru

cuplate de o capacitate de a le vedea proiectate la această scară sunt absolut insuficiente pentru a descrie întreaga clasă a puterilor majore, cel puțin dintr-un punct de vedere istoric-comprehensiv.

Prin capacitatea de a face față unui conflict major drept criteriu de definiție al puterilor majore se înțelege cel mai adesea accesarea la statutul respectiv a unui stat prin înfrângerea unei alte puteri majore. Cazurile clasice amintite de literatură sunt: victoria Prusiei asupra Austriei în războiul (1740-1747) de succesiune la tronul Habsburgilor, care i-a adus primeia stăpânirea Sileziei și o poziție de cvasi-paritate militară cu Franța și Austria în centrul continentului; victoria Statelor Unite asupra Spaniei în 1898, pe baza căreia a ocupat Cuba, Filipinele și a reiterat decisiv Doctrina Monroe, mai mult decât în cazul incidentului diplomatic cu Marea Britanie privind frontiera Venezuelei, prim eveniment care a stat la recunoașterea de către puterile europene a preeminenței americane în emisfera vestică; în fine, victoria Japoniei asupra Rusiei în războiul din 1904-1905 (obținută, aproape stupefiant – atât pe mare – Tsushima – cât și pe uscat -)³⁸, prin care cea din urmă și-a văzut ambițiile orientale respinse pentru câteva decenii, iar Marea Britanie și Statele Unite au recunoscut apariția în Pacific a ceea ce astăzi am numi un competitor strategic. Cele trei cazuri amintite mai sus sunt dovezi indiscutabile privind posibilitatea ca, printr-un conflict purtat cu succes împotriva unei foste sau actuale puteri majore și prin lărgirea sferelor de dominație în urma acestui conflict, o fostă putere minoră să poată aspira la statutul de mare putere. Avem însă cazuri destul de însemnate din istoria ultimelor secole în care puteri minore înfrâng mari puteri, ocupă teritorii însemnate pe seama acestora,

---

o viziune oarecum diferită Christopher Layne “America as European Hegemon” în *The National Interest* (Summer 2003), pp. 17-29.

³⁸ J. Vial *Histoire abregée des campagnes modernes*, vol.2, (Paris: Librairie militaire et Chapelot, 1910), pp. 497-551.

dar acest fapt nu le ridică totuși la un rang diferit în sistemul internațional. În 1920, cu sprijin logistic și beneficiind de sfaturile unei misiuni militare franceze, Polonia lui Pilsudski administrează la porțile Varșoviei o înfrângere totală forțelor Armatei Roșii, pe care o alungă în debandadă în teritoriile bolșevice, apoi ocupă părți deloc polone și deloc neînsemnate ale Bielorusiei și Ucrainei³⁹. Cu toate acestea, în ciuda pretențiilor noii republici, niciodată principalii jucători europeni nu I-au recunoscut statutul de putere majoră. În 1973, după un război ce ținea de mai bine de opt ani, forțele Vietnamului de Nord obțin retragerea (și în război cel care rămâne pe câmpul de luptă de obicei e considerat învingătorul) forțelor Statelor Unite iar peste doi ani ocupă teritoriile deținute anterior de acestea. La sfârșitul anilor 70 Vietnamul poartă un război de impunere a dominației în Cambodgia și administrează o înfrângere unei alte mari puteri, China⁴⁰. Cu toate acestea, la fel ca după înfrângerea și alungarea francezilor din Indochina în 1954, Vietnamul nu a fost și poate că nici nu a aspirat să fie o mare putere.

Apoi, avem cazurile extrem de interesante în care o putere majoră, Austria, pierde toate războaiele purtate împotriva unor adversari semnificativi timp de un secol (1815-1914), menținându-și indiscutabil, până și din punct de vedere economic, statutul de mare putere⁴¹. Între 1870 și 1945 Franța pierde două conflicte majore și câștigă la limită, cu ajutorul masiv al aliaților americani și englezi un alt conflict major. Este de trei ori ocupată, de două ori de către Germania și o dată de către forțele

---

³⁹ Campania militară e bine prinsă în Clarence A. Manning "Battle on the Vistula: The Soviet-Polish Campaign of 1920" în *Journal of the American Military Institute*, Vol. 3, No. 1, (Spring 1939), pp. 14-25.

⁴⁰ Asupra războaielor vietnameze vezi John Stoessinger *Why Nations Go To War*, (New York: Bedford/St. Martin's, 2001), pp. 82-109.

⁴¹ O frescă a acestei epoci e oferită de A.J.P. Taylor *Monarhia habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei* (București: Ed. Allfa, 2000).

Națiunilor Unite. Cu toate acestea, deși după momentul 1940 ea renunță definitiv la statutul de putere mondială, o combinație de resurse materiale și umane, prestigiu internațional, un management politic și diplomatic de bună calitate și prezervarea unor interese în spații cheie ale Africii sau Orientului Mijlociu îi conferă până în zilele noastre statutul de putere majoră⁴².

Încă și mai interesant este, fără doar și poate, cazul prezent al unor state cum ar fi India, China sau Japonia. Deși nici una din ele nu a purtat un război câștigător împotriva unei puteri majore consacrate în ultimii 55 de ani (cu excepția Chinei în 1950-1953, război sfârșit, ca să spunem astfel, printr-un “pat”), combinația semnificativă de putere umană, materială, economică și militară, ca și vastitatea intereselor lor combinate uneori cu o diplomatie redutabilă (cazul Indiei în cadrul mișcării de nealiniere trebuie amintit aici), sunt motive suficiente pentru a fi considerate, la începutul secolului XXI, mari puteri⁴³.

Vedem astfel că nici acest criteriu, al capacității de a face față unui conflict militar major, nu poate fi folosit de sine stătător atunci când se încearcă o clasificare generală a puterilor majore.

Importanța diplomatică relativă este în mod clar un criteriu care nu poate constitui de unul singur o definiție a puterilor majore. Înțeles ca un cuantificator al numărului de reprezentanțe diplomatice, al tipului și mărimii acestora, al participărilor la conferințe și organizații internaționale, a contribuției economice la acestea din urmă, criteriul nu a fost folosit în mod independent nici de către autorii care îi acordă

---

⁴² Vezi pentru soarta schimbătoare a poziției mondiale a Franței în intervalul amintit Jean Doise și Maurice Vaisse *Diplomatie et outil militaire 1871-1969*, (Paris: Imprimerie nationale, 1987).

o importanță specială⁴⁴. El este combinat de obicei cu unul dintre criteriile amintite mai sus, așa că o discuție specială legată de el nu își are locul.

Am arătat în rândurile de mai sus faptul că nici unul dintre aceste criterii luat separat nu poate da seama de totalitatea statelor considerate puteri majore în cursul secolelor ce s-au scurs de la formarea sistemului internațional. Pentru fiecare din aceste criterii am identificat state care nu se conformau lor, dar au fost considerate puteri majore și state care se conformau lor dar erau departe de a fi mai mult decât puteri minore. Mai mult, am discutat faptul că definițiile formulate pe baza oricăruia dintre aceste criterii luat separat nu produc altceva decât liste de puteri majore adecvate unui scop teoretic particular, nu unei înțelegeri totale, comprehensiv-istorice, a puterilor majore.

Combinarea acestor criterii poate produce o definiție destul de puternică a puterilor majore, care ar înlătura multe din piedicile teoretice discutate mai sus. În cele ce urmează voi discuta cea mai solidă definiție de acest tip, cea formulată de Jack S. Levy în *War in the Modern Great Power System, 1495-1975*⁴⁵, și voi încerca, pe baza listei marilor puteri propuse de acest cercetător, să cercetez adecvarea definiției sale pentru cercetarea mea. Levy propune o definiție complexă a termenului de “mare putere”, care ar putea fi rezumată în felul următor: o mare putere este “un stat care joacă un rol major în politica internațională din punctul de vedere al problemelor legate de securitate. Marile puteri pot fi diferențiate de alte state prin puterea lor militară, interesele lor, comportamentul lor în general și interacțiunile cu celelalte

---

⁴³ Vezi pentru cazul menționat Robert Sutter “Why Does China Matter?”, Edward J. Lincoln “Japan: Using Power Narrowly” și George Perkovich “Is India a Major Power?”, toate în *The Washington Quarterly*, Vol. 27, No. 1 (Winter 2003-04), pp. 75-89, 111-127 și 129-144.

⁴⁴ J. David Singer și Melvin Small “The Composition and Status Ordering of the International System: 1815-1940” în *World Politics*, Vol. 18, No. 2 (January 1966), pp. 236-282.

puteri, percepțiile celorlalte puteri asupra lor ...”⁴⁶. Cel mai important aspect pentru o putere majoră este faptul că posedă un nivel ridicat de capacități militare relativ la alte state, fiind autonomă din acest punct de vedere. Ele sunt cvasi-invulnerabile la amenințările militare ale puterilor minore și au a se teme doar de celelalte puteri majore. Esențialmente, capacitatea lor este atât defensivă, cât și foarte eficientă în sensul proiectării forței la distanță. În al doilea rând, interesele și obiectivele puterilor majore sunt diferite de cele ale celorlalte state, în sensul că primele își privesc interesele ca fiind continentale sau globale mai degrabă decât locale sau regionale. Un alt factor distinctiv al marilor puteri este comportamentul în privința fenomenelor internaționale, în care tind să se comporte mai agresiv decât celelalte puteri, participând într-o măsură semnificativ mai mare decât celelalte state din sistem la alianțele și conflictele internaționale. Apoi, marile puteri se diferențiază de celelalte state prin imaginile și percepțiile celorlalți asupra lor înșile. Ele sunt recunoscute ca atare și sunt tratate cu respectul datorat în cazul protocolului, negocierilor și alianțelor internaționale. Există și un set de criterii formale care pot diferenția puterile majore de ceilalți membri ai sistemului internațional, cum ar fi recunoașterea ca putere majoră de un congres internațional, o conferință, o organizație sau un tratat, sau prin oferirea unor privilegii cum ar fi statutul de membru permanent sau dreptul de veto în cadrul unei organizații de state⁴⁷.

Definiția lui Levy este într-adevăr foarte puternică, părând să rezolve problemele discutate mai sus, ridicate de teorii care foloseau un singur criteriu sau o combinație simplă de criterii pentru a identifica puterile majore. Problemele apar în momentul în care analizăm tabelul puterilor majore pe care aceste criterii l-ar forma.

---

⁴⁵ (Lexington: The University Press of Kentucky, 1983).

⁴⁶ *Ibidem*, p. 16.

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 16-18.

Astfel, Franța este identificată ca membru al sistemului puterilor majore pe întreaga perioadă studiată de Levy, 1495-1975. Însă, așa cum am discutat mai sus, este foarte dificil de făcut această afirmație în ceea ce privește Franța după 1940. Acesta din urmă este, în viziunea mai multor teoreticieni, anul de cotitură al istoriei europene în secolul XX, întrucât după umilitoare înfrângere administrată de Germania nazistă, Franța intră pentru câteva decenii într-un con de umbră ca putere majoră, poziție care era deja anunțată de un secol de ritmul său demografic și economic. După 1940 a devenit evident faptul că nu se mai poate imagina stabilitatea continentală ca fiind garantată printr-un multipolarism, soarta continentului fiind fie să intre sub o hegemonie sau alta (rusească, germană sau anglo-saxonă), fie să fie sfâșiată între două superputeri (Rusia sovietică și Germania în 1940-45, apoi Statele Unite și Uniunea Sovietică, 1945-1991), nemaifiind loc de alte puteri pe continent⁴⁸.

Trei alte cazuri ilustrează slăbiciunea listei, mai mult decât a criteriilor lui Levy. Spania Bourbonilor și-ar înceta, potrivit acesteia, prezența în rândul marilor puteri o dată cu conflictul care o va opune lui Napoleon în 1808. Pe de o parte, așa cum am discutat mai sus, criteriul importanței globale și al rezistenței la un conflict major nu i se mai aplicau deja Spaniei de mai multe decenii. În schimb, din punctul de vedere al unui set de interese și influențe într-un subsistem al relațiilor internaționale (America Latină), poziția de putere majoră a Spaniei va fi prezervată pentru alte câteva decenii. Apoi, unul din aspectele uimitoare pentru perioada aleasă este lipsa Poloniei, indiscutabil o putere majoră pe întreaga perioadă a secolului al XVI-lea, intrând într-un declin accentuat, dar nu extrem de rapid, de-abia la jumătatea secolului

---

⁴⁸ Vezi pentru aceasta vizionarul articol din 1941 al lui Eric Voegelin "Some Problems of German Hegemony" în *The Journal of Politics*, Vol. 3, No. 2 (May 1941), pp. 154-168 și, pentru o analiză mai nouă David Reynolds "1940: fulcrum of the twentieth century?" în *International Affairs*, Vol. 66, No. 2 (1990), pp. 325-350.

XVII⁴⁹. Și mai importantă este lipsa, după 1699, a Imperiului Otoman. Timp de aproape două secole după 1699 turcii stăpânesc sudul și estul continentului european, au un imperiu care se întinde din Maroc până pe Tigru și Eufrat, poartă o lungă serie de războaie cu puteri majore și minore din care puterea lor iese mai mult sau mai puțin nealterată, dar prejudecăți vechi de mai bine de trei secole continuă să se strecoare și în cele mai respectabile dovezi de erudiție și pătrundere din politologia contemporană. Locul Imperiului Otoman ca putere majoră în sistemul mondial al relațiilor internaționale nu poate fi contestat până la alungarea sa din Europa și prin limitarea drastică a posesiunilor sale africane, spre anii 1912-13⁵⁰.

Teoria lui Levy, discutată și amendată mai sus, rămâne cea mai promițătoare dintre toate demersurile integratoare privind criteriile după care identificăm puterile majore din sistemul internațional. La fel ca și teoriile anterioare, ea nu trece testul unei analize istorice atente, bazate atât pe acele puteri majore care lipsesc de pe listă, cât și pe acele puteri minore care își găsesc pe ea un loc nejustificat.

Din cele de mai sus s-a putut distinge faptul că discuțiile teoretice de până acum legate de formularea unei definiții generale a puterilor majore sunt nesatisfăcătoare pentru scopul general al cercetării mele. Rămâne ca în cele ce urmează să analizez modul în care au fost definite până în acest moment puterile minore și cum a fost înțeleasă acțiunea lor pe scena internațională. În măsura în care discuția

---

⁴⁹ H. Jablonowski "Poland-Lithuania 1609-48" în *The New Cambridge Modern History* vol. IV J.P. Cooper (ed.) *The Decline of Spain and the Thirty Years War 1609-48/59*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), pp. 585-601.

⁵⁰ Vezi pentru persistența Turciei ca putere majoră în ciuda lungului șir de războaie purtat cu Rusia sau Austria Geoffrey Blainey *The Causes of War*, (London: Macmillan, 1988), pp. 177-185, iar pentru decăderea ei în urma războaielor cu Italia și cu vecinii săi balcanici Paul Dumont și Francois Georgeon "Moartea unui imperiu (1908-1923)" în Robert Mantran (coord.) *Istoria imperiului otoman* (București: Ed. Allfa, 2001).

teoretică prezentă va fi găsită satisfăcătoare, ea ar putea face lumină și în cazul definirii puterilor majore, înțelese ca acele obiecte similare (state) care nu fac parte din mulțimea puterilor minore.

Mulți dintre teoreticienii puterilor minore le văd ca pe o specie slabă de puteri majore, de unde și denumirea pe care o folosesc spre a le clasifica⁵¹. Unul dintre termenii folosiți extrem de des este cel de state mici, care însă generează o serie semnificativă de probleme de utilizare. De exemplu, dacă vom prelua una din clasificări, acestea ar cuprinde doar acele state care au o populație situată sub pragul de 5 milioane de locuitori⁵². Este evident faptul că o asemenea clasificare este atât inoperantă, cât și inutilă pentru scopul investigației mele. Alți autori au încercat să construiască veritabile teorii privind comportamentul statelor mici în arena internațională. Spre exemplu, Amry Vandenbosch⁵³ vorbește despre “state mici”, incapabile să treacă acel test al puterii decisiv pentru puterile majore. Tendința de a exclude puterile mici din structurarea politicii internaționale moderne vine, așa cum am văzut mai devreme, încă de la Congresul de la Viena, în care învingătorii semnificativi ai lui Napoleon (Austria, Prusia, Rusia și Marea Britanie), inaugura un sistem de reglementare inter-pares a problemelor europene. De-abia la cele două conferințe de la Haga din 1899 și 1907 se va admite, în urma unor presiuni americane,

---

⁵¹ Am oferit o redare ceva mai restrânsă a interpretărilor teoretice legate de natura și politica puterilor minore în Andrei Miroiu “National and International Security at the Dawn of the XXIst Century. The Romanian Case”, în *The Romanian Journal of Society and Politics*, Vol.2, No.2, (October 2002), pp. 88-113.

⁵² Robin Hart “Small States in the Global System: Prospects for the Future” în Nicholas Hopkinson și Colin Jennings (eds.) *Current Issues in International Diplomacy and Foreign Policy*, Vol. III (London: The Stationery Office, 2001).

⁵³ Amry Vandenbosch “The Small States in International Politics and Organisation” în *The Journal of Politics*, vol 26, no 2, May 1964.

prezența egală a statelor mici⁵⁴. Marile puteri sunt prinse de o dorință naturală de a menține o balanță de putere ca mijloc de a-și asigura securitatea, găsindu-se adesea implicate într-un război care amenință balanța puterii și fiind nevoite adesea să sacrifice bunăstarea și libertățile civile pentru pregătirea militară. Spre deosebire de acestea, statele mici sunt consumatoare, nu producătoare de securitate și ca urmare pot să beneficieze de prosperitate în măsura în care își manageriază corect resursele⁵⁵. Ca urmare a acestor aspecte, ca și a creșterii importanței instituțiilor de securitate colectivă formate după al doilea război mondial, în special a Organizației Națiunilor Unite, puterea politică a statelor mici crește, în ciuda sporirii decalajului militar dintre acestea și marile puteri⁵⁶.

Există câteva probleme foarte serioase care afectează argumentul lui Vandebosch. În primul rând, trimiterea sa la Congresul de la Viena ca punct de pornire al excluderii puterilor minore din principalele probleme europene nu este cu totul adecvată. Așa cum am arătat mai devreme, excluderea pornește dintr-un act anterior, mai precis din tratatul semnat la Chaumont în martie 1814. Apoi, descrierea clasică a sistemului concertului european pe care se bazează într-adevăr Vandebosch s-ar putea să nu fie una conformă cu realitatea. Sistemul vienez a încercat într-adevăr să se constituie, printr-o garanție colectivă a marilor puteri, într-un instrument al frânării puterilor revoluționare sau pur și simplu revizioniste și să rezolve orice problemă importantă pentru Europa prin negocieri între marile puteri⁵⁷. În același

---

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 293-296.

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 301-303.

⁵⁶ *Ibidem*, pp. 308-309.

⁵⁷ Pentru această viziune vezi F.H. Hinsley *Power and the Pursuit of Peace. Theory and Practice in the History of Relations between States*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1987) (1963) și Richard B. Elrod "The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System" în *World Politics*, (1976) 28: 159-174.

timp, Congresul poate fi tratat și ca prim exemplu elocvent de guvernare a sistemului de către două superputeri, una maritimă, Marea Britanie și alta continentală, imperiul țarilor⁵⁸. Dar practica politică ce a urmat ne depărtează de cele două interpretări amintite mai sus. Într-adevăr, așa cum sesiza unul dintre cei mai pătrunzători cercetători ai relațiilor dintre formularea principiilor păcii și funcționarea efectivă a sistemului, Kalevi Holsti, aceasta din urmă tinde să se depărteze de norme și să creeze cadrele unei noi confruntări genereale⁵⁹. De-a lungul secolului fundamentat din punct de vedere diplomatic la Viena, marile puteri au căutat fie să rezolve prin confruntări sau negocieri directe problemele, fie să își asocieze la decizii sau în coaliții determinante pentru soarta sistemului internațional state mici, aparent ne semnificative. Cazurile alianțelor franco-piemonteze la 1859 sau prusaco-piemonteze la 1866, cazul acceptării măcar formale a delegaților români (care nici macar nu reprezentau încă un stat recunoscut ca independent) la Congresul de la Berlin în 1878 sunt ilustrative. Apoi, sistemul Congresului făcuse o eroare uriașă excluzând Imperiul Otoman din rândul puterilor majore, parte a concertului european. Astfel, au perpetuat și amplificat zona de instabilitate din răsăritul și sudul continentului, de unde, peste câteva decenii, se vor naște germeii bolii care va ucide concertul⁶⁰.

O altă parte sensibilă a argumentului lui Vandenbosch ține de modul în care statele mici înțeleg să-și managerieze resursele și să-și construiască politica cu privire la bunăstare și libertățile civile. Într-adevăr, în cadrul eforturilor de înarmare, prinse în

---

⁵⁸ Paul W. Schroeder "Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?" în *The American Historical Review* Vol. 97, No. 3 (June 1992), pp. 683-706.

⁵⁹ *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

dilema “tunuri versus unt”, puterile majore pot să aibă probleme din punctul de vedere al asigurării libertăților civile și în susținerea unui stat social, axat pe șanse egale și urmărirea bunăstării. Însă nu există nimic care să ne convingă că pentru statele mici dilema securității nu este la fel de constrângătoare ca pentru oricare alt stat. Dilema, așa cum a fost formulată de John Herz, viza înțelegerea realității internaționale în termenii analizei hobbesiene: indivizi (în cazul nostru state) existând fără vreo autoritate, într-un mediu anarhic, cu interese divergente, conflictuale datorită puținătății resurselor, încearcă să obțină securitate față de posibile atacuri. Încercând aceasta, ei acumulează putere, lucru care e perceput de ceilalți ca o amenințare directă, ceea ce îi face și pe aceștia să încerce să acumuleze putere, lucru care face conflictele mult mai probabile decât în starea anterioară⁶¹. Într-o formulare mai apropiată de zilele noastre dilema ar putea fi rezumată astfel: chiar dacă nici un stat nu are dorința să atace pe un altul, nimeni nu poate fi sigur că intențiile celui alt sunt pașnice, sau că vor rămâne ca atare, deci fiecare trebuie să acumuleze putere pentru a-și asigura apărarea. Însă acest lucru poate fi perceput ca o intenție agresivă, deci fiecare creștere a puterii proprii se confruntă cu o creștere a puterii celui alt, ceea ce duce la un nivel mai scăzut al securității decât cel de la care a pornit prima tentativă de maximizare a securității⁶². În ambele descrieri ale dilemei nu avem nici cel mai mic indiciu care să excludă puterile minore din ea. Atâta vreme cât există într-un mediu anarhic, calculul resurselor și intereselor puterilor majore va avea exact acea formă ca

---

⁶⁰ Revelatoare pentru organizarea și funcționarea sistemului vienez rămâne Henry Kissinger *Diplomația, ed. cit.*

⁶¹ Descrierea esențială a dilemei securității rămâne cea din John Herz “Idealist Internationalism and the Security Dillema” în *World Politics*, vol 2, no 2, January 1950, pp. 157-158.

⁶² Glenn H. Snyder “The Security Dillema in Alliance Politics” în *World Politics*, vol 36, no 4, July 1984, p. 461.

și calculul puterilor majore. Amenințările de securitate le vizează în aceeași măsură și, atâta vreme cât ele sunt “unități de același tip”⁶³ vor purta politici asemănătoare cu cele ale puterilor majore. Unde argumentul lui Vandenbosch ar putea să țină, este în cazul în care există un sistem strict de alianțe în care este implicat un aliat major și o grupare de aliați minori. În acest caz, în măsura în care interesul pentru care este formată coaliția este de importanță egală pentru toți aliații, va apărea tendința ca partenerul major să fie încărcat cu o parte din costuri proporțional mai mare decât s-ar cuveni. Statele mai mici vor fi astfel “călători clandestini” în respectiva alianță, putând să-și direcționeze resursele spre alte sectoare economice, în special spre cele sociale⁶⁴.

Un alt punct destul de slab al argumentului autorului menționat anterior este cel în care asociază sistemului Națiunilor Unite o creștere a importanței statelor mici. Putem astăzi vorbi despre un sistem al Națiunilor Unite contemporan Războiului Rece, în care puterile minore contau exclusiv în votul Adunării Generale, care nu a reprezentat nimic mai mult decât un fel de puls al opiniei lumii a treia, arareori important pentru giganții din Consiliul de Securitate. Apoi, în perioada post-Război Rece, ONU a oscilat între o poziție preeminentă ca instituție de securitate colectivă în cazul primului război din Golf⁶⁵ și una de irelevanță în jocul mondial de putere în anii care au urmat lui 11 septembrie 2001. Ca urmare, rolul puterilor minore nu avea decât cum să oscileze, după cum puterile majore înțelegeau că ONU este sau nu utilă strategiilor lor politice.

---

⁶³ Kenneth Waltz *Theory of International Politics*, ed. cit., pp. 93-97.

⁶⁴ Mancur Olson, Richard Zeckhauser “An Economic Theory of Alliances” în *The Review of Economics and Statistics*, (1966) 48: 266-279.

⁶⁵ *** *Războiul din Golf*, (București: Ed. Militară, 1991), pp. 43-44.

Încă înaintea lui Vandenbosch, teoreticienii relațiilor internaționale identificaseră necesitatea de a studia puterile minore ca pe o clasă separată de actori internaționali. Astfel, o primă tentativă de acest gen îi aparține Anettei Baker Fox⁶⁶. Pentru aceasta, testul poziției de putere a unui stat ține de succesul sau eșecul în asigurarea împlinirii propriilor cereri din relațiile interstatale sau rezistența la cererile celorlalte state. Desigur, în cazul statelor mici cel mai important este cel de-al doilea caz. Partea cea mai activă, cea mai intensă a relațiilor dintre statele mici și marile puteri este revelată în timpul crizelor de proporții dintre puterile majore. Astfel, în cazul acestor crize, ambele categorii pot să folosească pentru afirmarea propriilor interese metode economice, ideologice, diplomatice, mergând chiar până la luarea unor măsuri militare. Cea mai bună unealtă pentru asigurarea împlinirii cererilor puterilor minore rămâne diplomația, astfel statele mici pot să cumpere cu bunuri și servicii consimțământul marilor puteri la cererile lor, pot să câștige prieteni sau să influențeze decidenți politici prin mijloace psihologice, pot negocia pentru schimburi de avantaje și pot câștiga putere printr-un set de alianțe potrivite. Diplomația va rămâne cu atât mai mult unealta privilegiată a statelor mici cu cât acestea se văd pe sine ca pe niște țări virtuozose și iubitoare de pace și identifică în cele mari niște forțe malefice, cinice manipulative ale raporturilor de putere⁶⁷. Baker Fox, pornind de la aceste prezumții teoretice, studiază politica neutrilor europeni în el de-al doilea război mondial (cu accent deosebit pe Turcia, Spania, Suedia) dar și a unor state implicate în conflict (Norvegia și Finlanda), perfect conștientă de faptul că politicile acestora au fost facilitate de poziția lor geografică, excentrică față de principalele teatre de operațiuni militare.

---

⁶⁶ Anette Baker Fox *The Power of Small States. Diplomacy in World War II*, (Chicago: The University of Chicago Press, 1959).

⁶⁷ *Ibidem*, pp. 2-4.

Limitele analizei lui Baker Fox sunt evidente atunci când am încerca să îi extrapolăm analiza pentru a extrage o viziune generalizatoare asupra puterilor minore. Ea nu furnizează o definiție explicită, iar elementele pe care le descrie ca determinante în analiza politicii unei puteri minore (persuasiunea diplomatică, influența ideologică, folosirea subsidiilor sau plata unor forme moderne de tribut) pot la fel de bine să fie parte a caracteristicilor de politică externă ale unei puteri majore. Cât despre faptul că puterile minore se percep drept virtuozose și iubitoare de pace, iar pe celelalte puteri drept rapace și pline de obiective și planuri ascunse, aceasta este o afirmație greu susținabilă din punct de vedere istoric, pe lângă faptul că poate să constituie, la fel ca celelalte elemente ale analizei autoarei amintite mai sus, o viziune proprie în egală măsură și marilor puteri. Cel mai bun argument în acest sens e oferit de poziția Statelor Unite ale Americii a căror credință în propria virtute și în meschinăria și agresivitatea celorlalte state cuprinde perioada care se întinde de la George Washington și până în zilele războiului antiterorist⁶⁸.

Una din primele încercări de a sistematiza într-o lucrare de proporții mai însemnate viziunile realiste legate de puterile minore îl are ca autor pe David Vital⁶⁹. Și pentru Vital testul fundamental pentru locul în sistemul internațional al unui stat este puterea militară actuală sau potențială modificată fie de circumstanțe istorice, fie de împrejurări ale politicii contemporane. Sistemul de apărare al unei puteri minore poate fi cel mai bine observat atunci când aceasta nu este aliată sau protejată de o putere majoră⁷⁰. Ce este remarcabil în cazul lui Vital este faptul că, pornind de la

---

⁶⁸ Vezi pentru aceasta influentul eseu al lui Robert Kagan "Power and Weakness" în *Policy Review* no. 113, (June 2002).

⁶⁹ David Vital *The Inequality of States. A Study of Small Power in International Relations*, (Oxford: Clarendon Press, 1967).

⁷⁰ *Ibidem*, pp. 5-7.

concepția realistă clasică după care forța militară nu este totul în relațiile internaționale, dar acolo unde există atât capacitatea cât și voința de a o folosi ea umbrește oricare alt aspect al relațiilor interstatale, el nu își întemeiază analiza exclusiv pe acele state care pot să o folosească la scară sistemică. Lumea contemporană este, în accepțiunea sa ușor marxizantă, o societate de clase, în care caracteristicile principale ale relațiilor internaționale sunt aplicabile atât puterilor majore cât și celor minore⁷¹. Centrul analizei sale rămâne însă legat de capacitățile militare ale puterilor minore. Ceea ce pentru puterile minore constituie un instrument eficient de a-și afirma poziția de putere în sistemul internațional, pentru puterile minore constituie uneori o slăbiciune semnificativă. În orice situație în afară de conflictul militar deschis, sistemul modern de apărare națională constituie o sursă de slăbiciune, o accentuare a vulnerabilității generale a statului mic la presiunile externe și o agravare a problemelor economice structurale derivate din limitările absolute ale statului mic. Spre exemplu, în calculul balanței puterii militare, datorită limitărilor economice inerente statutului de putere minoră, potențialul militar al acesteia este mai puțin semnificativ decât puterea militară deținută deja în momentul începerii unui conflict militar⁷². În esență, Vital este interesat de studiul disparității de putere efectivă între puterile majore și statele mici. Pe de o parte, subliniază decalajul militar existent prin atribute clasice, ce țin de dimensiune și mărimea populației, iar pe de altă parte încearcă să aducă problema în interiorul transformărilor aduse de tehnologia modernă precum și în chestiunile legate de incapacitatea puterilor minore de a asimila noile tipuri de armamente. În cazul în care acest lucru este posibil, ele nu sunt capabile să le producă în număr suficient datorită incapacității de a susține economii

---

⁷¹ David Vital *The Survival of Small States. Studies in Small Power/Great Power Conflict*, (London: Oxford University Press, 1971), pp. 1-2.

⁷² *The Inequality of States*, pp. 61-68.

de scală. Influența puterilor minore asupra sistemului se poate realiza prioritar atunci când competiția între marile puteri se acutizează, iar statele mici devin fie premii ale acestui concurs, fie pioni esențiali în jocul general de putere.

Anumite aspecte amintite în cazul discuției despre viziunea Anettei Baker Fox ar putea fi readuse și în cazul lui David Vital. Acesta nu formulează o definiție a puterilor minore, ci încearcă să le studieze acțiunea și importanța în sistemul internațional pornind de la studiul elementelor clasice ale puterii care le diferențiază de statele mari. Dacă analiza sa este extrem de eficientă pentru perioada pe care dorea să se centreze, anume cea a economiilor industriale ale secolelor XIX și XX, ea ar putea să nu funcționeze atât de bine și în cadrul altor împrejurări istorice. Spre exemplu, incapacitatea economică, puținătatea resurselor materiale și umane, o poziție marginală și o diplomatie pe potrivă nu împiedicau câtuși de puțin cantoanele elvețiene să intervină cu succes în punctul nodal al competiției europene pentru putere la începutul secolului al XVI-lea, nordul Italiei. Ceea ce resursele brute nu le ofereau, calitatea umană, a armamentului și a conducerii militare le dădeau în schimb, respectiv un loc egal cu puterile majore ale vremii⁷³. Însă, aceste obiecții sunt mai degrabă de amănunt. Pentru realitățile vremii industriale și în măsura în care vom concepe relațiile internaționale în manieră foarte tradițională, ca pe un spațiu al conflictelor militare, politice și economice între entități asemănătoare și ca pe un teritoriu al strategiilor de alianță între acestea, analiza lui Vital rămâne extrem de utilă ca unealtă metodologică în studiul puterilor minore.

O tentativă solidă de a alcătui un sistem teoretic axat pe puterile minore ca o clasă separată de actori internaționali îi aparține lui Robert Rothstein, care furnizează pentru acestea următoarea definiție: o putere minoră este un stat care recunoaște că nu

poate obține securitate în principal prin folosirea propriilor capacități și că trebuie să se bazeze în mod fundamental pe ajutorul altor state, instituții, procese sau evenimente pentru a-și asigura securitatea. În același timp (și aceasta este, în opinia mea, o contribuție esențială la discuția în cauză) credința puterii minore în incapacitatea de a se baza pe propriile mijloace trebuie de asemenea să fie recunoscută de celelalte state implicate în politica internațională⁷⁴. Este extrem de interesant de dezvoltat întregul argument al lui Rothstein pentru că, așa cum voi arăta în cele ce urmează, el va crea cadrul teoretic în care s-a purtat până acum discuția din relațiile internaționale centrată pe această categorie de state. Astfel, observăm că definiția pornește de la o anumită interpretare și aplicare a dilemei securității. Statele mici pot avea o securitate “negativă” bazată pe propriile lor slăbiciuni. De vreme ce le lipsește o bază industrială și au cel mai adesea doar un cadru guvernamental rudimentar, nu au posibilitatea de a-și construi o structură proprie de putere⁷⁵. În același timp, statutul special pe care aceste tipuri de organizare politică îl au este și o chestiune de autopercepție. Orice stat care își asumă statutul de putere minoră acceptă implicit și faptul că nu-și poate schimba acest statut prin simpla virtute a propriilor acțiuni, drept urmare este, pentru toate scopurile imediate, “permanent” inferior. Prin urmare, orice soluție a dilemei securității va veni pentru aceste state din afara lor, scopul lor esențial – supraviețuirea – putând fi obținut doar cu sprijin extern⁷⁶.

Este destul de evident faptul că Rothstein identifică puterile minore drept o clasă separată, care diferă atât ca acțiune cât și ca tipologie a politicii interne și

---

⁷³ F. C. Spooner “The Habsburg-Valois Struggle” în G.R. Elton (ed.) *The New Cambridge Modern History* vol II *The Reformation*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1958).

⁷⁴ Robert L. Rothstein *Alliances and Small Powers*, *ed.cit.*, p. 29.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 19.

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 23-24.

externe de ceilalți actori internaționali. Slăbiciunile puterilor minore sunt foarte evidente atunci când vom avea în vedere și faptul că pentru acestea marja de manevră în politica internațională este mult mai redusă. Această situație este extrem de bine surprinsă prin tipul calculului pe care multe state mici le fac atunci când consideră că situația internațională a devenit amenințătoare: există foarte puțin timp pentru a modifica deficiențele anterioare în materie de organizare și dotare pentru apărare, există presiunea deținerii unui instrument militar construit într-un anumit fel, ca și a iminenței pericolului, astfel că uneori este imperios necesar atacul prin surprindere pentru a i se lua inamicului inițiativa⁷⁷. Politicile minorelor sunt prinse însă într-un set special de constrângeri, cărora statele mari și puternice din sistem arareori trebuie să le facă față. Astfel, există puține șanse ca un stat mic revizionist să poată altera o ordine internațională stabilă, bazată pe o hegemonie puternică sau o balanță de putere conturată. Ea va putea face acest lucru exclusiv ca un client al unui actor revizionist mult mai puternic⁷⁸. În același timp, nici un gen de politici neutraliste nu este accesibil unui stat mic care nu este în același timp irelevant strategic și neprovocator din punct de vedere politic. În măsura în care aceste două condiții nu sunt împlinite și dat fiind că există puține căi viabile sau înțelepte de a-l slăbi sau uza pe cel puternic, în cazul unei crize cele mai periculoase politici sunt neutralitatea sau orice formă de nealiniere, întrucât pot duce la ocuparea și, eventual, dispariția permanentă a statului⁷⁹.

Contribuția esențială a lui Rothstein la întreaga dezbateră privind puterile minore este așezarea discuției într-un cadru legat de problema asigurării securității acestor state ca un tip special de actori internaționali și insistența deosebită pe care o pune pe raporturile de alianță între acestea și puterile majore ale sistemului. Cu toate

---

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 3-5.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 6.

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 32-37.

aspectele noi și valoroase aduse în planul cercetării, la o analiză mai atentă vom observa că nici perspectiva aceasta nu poate constitui un cadru general-cuprinzător pentru abordarea acestor state. În primul rând, se pot identifica nenumărate exemple istorice în care puteri minore nu au ținut seama de ce le-ar fi recomandat preceptele dilemei prizonierului și au acceptat (cazul inițierilor este și mai des, dar este acceptat și de Rothstein) conflicte cu adversari mai puternici în ciuda propriei slăbiciuni și a lipsei oricăror aliați. Doar în secolul XX putem identifica trei cazuri de acest tip, ținând fiecare de moduri de structurare a ordinii mondiale cu totul aparte. Astfel, avem cazul din al doilea război al Finlandei, ce alege să se apere fără nici un fel de aliat și posedând o bază umană și industrială precară din punct de vedere cantitativ împotriva colosalei Uniuni Sovietice⁸⁰. Apoi, avem pe parcursul Războiului Rece cazul complex al rezistenței afgane împotriva aceleiași Uniuni Sovietice, rezistență anterioară ajutorului american, al cărui rol în susținerea ei rămâne încă de dezbătut. Apoi, la sfârșitul secolului XX și la începutul secolului XXI, într-o întreprindere de succes sensibil redus față de cele două amintite mai sus, avem rezistența fără aliați a Irakului împotriva unor coaliții zdrobitoare din punctul de vedere al resurselor militare, economice și mediatice. Și acestea sunt doar exemple extrem de clare dintr-o epocă în care ne-am fi așteptat ca disparitățile economice și de dezvoltare să facă cu atât mai probabilă o politică de aliniere din partea puterilor minore.

Unul din cele mai puternice cazuri în care argumentul lui Rothstein privind incapacitatea puterilor minore de a duce politici revizioniste în absența unui aliat

---

⁸⁰ Una din cele mai bune analize ale reflecției politice și tacticii militare finlandeze îi aparține lui Edward N. Luttwak "The Operational Level of War" în *International Security*, Vol. 5, No. 3 (Winter 1980-1981), pp. 61-79. O altă valoroasă lucrare, pe care o voi aminti în mai multe rânduri pentru politicile de securitate finlandeze, maghiare și românești, oferă o viziune

major nu se susține e furnizat tocmai de exemplul său vizând primul război balcanic, în care un grup de puteri minore au urmărit împotriva unei puteri majore decadente nu doar scopuri revizioniste nelimitate, dar au făcut aceasta în absența ba chiar împotriva marilor puteri ale zilei. Am încercat să arăt în altă parte faptul că nici nealinierea, nici neutralitatea nu au constituit, în cazul României la începutul primului război mondial, probleme atât de serioase pentru supraviețuirea statului precum le-ar considera Rothstein⁸¹. Cu toate aceste critici, Rothstein are meritul de a fi introdus o concepție sistematică asupra naturii puterilor minore și de a fi construit niște argumente convingătoare și adeseori utilizabile pentru studierea alianțelor acestora, folosindu-se de reflecția realistă privind problematica dilemei securității.

Într-o recenzie centrată pe lucrările lui David Vital și Robert Rothstein, Robert Keohane propune o definiție asumată ca “psihologizantă” pentru a înțelege exact raporturile între diferitele categorii de puteri: “o mare putere este un stat ai cărui lideri consideră că pot, de unii singuri, să exercite un impact mare, probabil decisiv, asupra sistemului internațional; o putere secundară este un stat ai cărui lideri consideră că pot exercita de unii singuri o formă de impact, chiar dacă niciodată decisiv, asupra sistemului; o putere mijlocie este un stat ai cărui lideri consideră că pot acționa eficient pe cont propriu, dar pot avea un impact sistemic doar într-un mic grup (de state, n.m.) sau printr-o instituție internațională; o putere minoră este un stat ai cărui

---

concentrată, vezi Larry L. Watts *Incompatible Allies: Neorealism and Small State Alliance Behavior in Wartime*, (Umea University, 1998), pp. 85-86.

⁸¹ “Balancing versus Bandwagoning in the Romanian Decisions Concerning the Initiation of Military Conflict” în *Strategic Issues Review*, Nr. 5, (Bucharest: NATO Studies Center, January 2004).

lideri consideră că nu pot niciodată, fie singuri fie într-un mic grup să aibă un impact semnificativ asupra sistemului”⁸².

Aș putea spune că, în linii mari, contribuția lui Keohane la dezvoltarea concepțiilor vizând puterile minore este marginală. Singurul aspect oarecum novator este introducerea autopercepției statusului de putere pentru catalogarea unui stat într-o anumită categorie. Însă întreaga definiție este tarată de introducerea unor categorii intermediare de puteri, care nu fac altceva decât să complice în mod inutil discuția. Nu trebuie uitat faptul amintit în primele rânduri ale acestei secțiuni ale tezei, anume că aceste teorii sunt produsul mediului intelectual al Războiului Rece, iar modelarea conceptelor este în așa fel încât să se plieze după logica bipolară, pe care mulți autori ai perioadei o vedeau ca imuabilă. Desigur, fuseseră și tentative interbelice, unele chiar în sfera Ligii Națiunilor, de a conferi legitimitate juridică termenului de “puteri mijlocii”. Pentru orice scop al analizei realiste, introducerea unei categorii intermediare între puterile majore și cele minore este inutilă, căci așa-numitele puteri mijlocii diferă doar marginal din punctul de vedere al capacităților militare și economice de cele mai multe minore, importanța lor strategică superioară le face doar ceva mai importante în jocul marilor puteri iar sfera intereselor lor și a capacității de a le apăra se întinde doar în propriul subsistem de relații internaționale. În plus, capacitatea de a face față unui conflict militar cu o putere majoră nu este cu nimic diferită de cea a celorlalte puteri minore.

Problema structurii bipolare a sistemului internațional este însă ceva mai complicată. Într-adevăr, în sistemul bipolar, dacă am respecta foarte rigid concepția realistă clasică, am ajunge la concluzia că doar cele două superputeri sunt puteri majore veritabile. Însă o analiză atentă relevă faptul că suntem mult prea acaparați de

---

⁸² Robert O. Keohane “Lilliputian` s Dilemmas: Small States in International Politics” în

o singură caracteristică a Războiului Rece, anume competiția strategică, achiziția și dezvoltarea sistemelor de purtare la țintă a încărcăturilor nucleare precum și a strategiilor axate pe acestea. Într-adevăr, în acest domeniu supremația celor două puteri majore a fost incontestabilă (dar poate și datorită faptului că nici nu s-a încercat contestarea ei de către vreun pol semnificativ de putere)⁸³. Dar ar fi o exagerare totală să atribuim unei reflecții bazate pe sfera nucleară capacitatea de a decide cu privire la statutul unei puteri în sistemul internațional. Sfera nucleară circumscrie doar acele state cu capacități atomice devastatoare și îndeobște înzestrate cu o capacitate, chiar limitată, a celei de-a doua lovituri. Nu spune absolut nimic despre capacitățile economice militare și convenționale ale statelor, despre sfera intereselor lor și despre importanța lor diplomatică. Nu spune de asemenea nimic despre capacitatea lor de a susține un conflict convențional major sau despre cea de a proiecta forța la distanță. În toate aceste aspecte, pe întreaga perioadă a structurii bipolare, au existat state capabile să figureze într-o clasă specială de puteri și state care erau relativ lipsite de semnificație din acest punct de vedere. Între puterile majore din perioada bipolară, superputerile erau însă ceva mai mult decât *primus inter pares*, purtând negocieri în domenii inaccesibile celorlalte mari puteri și exercitând asupra unor suprafețe întinse ale planetei hegemonii indiscutabile.

Am arătat mai sus faptul că definiții întemeiate pe introducerea unor categorii suplimentare de puteri între cele majore și cele minore nu se susțin în nici o formă de configurare a sistemului internațional. Ce este de reținut din concepția lui Keohane

---

International Organization, Vol. 23, No. 2 (Spring 1969), p. 296.

⁸³ Vezi pentru aceasta, între altele, Bernard Brodie “The Development of Nuclear Strategy” în *International Security*, Vol. 2, No. 4 (Spring 1978), David Alan Rosenberg “The Origins of Overkill: Nuclear Weapons and American Strategy” în *International Security*, Vol. 7, No. 4 (Spring 1983).

este faptul că statutul de putere trebuie perceput într-un anumit fel de decidenții politici pentru a genera un anumit tip de politică externă.

Michael Handel a oferit o altă concepție sistematică asupra puterilor minore și a rolului lor în politica internațională⁸⁴. Asumpțiile sale metodologice declarate au în vedere o analiză întemeiată pe imaginea a treia a relațiilor internaționale în accepțiunea lui Kenneth Waltz, cea sistemică și pe caracterul rațional al formării deciziilor, primul model birocratic în viziunea lui Graham Allison⁸⁵. Handel, deși cade la rândul său în capcana de a identifica un număr de cinci categorii de puteri (superputeri, mari puteri, puteri mijlocii, state mici și mini-state), oferă o concepție integrată asupra rolului “statelor slabe” bazată pe vechea prezumție realistă după care comportamentul statelor în sistemul internațional este puternic determinat de relațiile și de diferențele de putere dintre ele. Ceea ce este esențial pentru orice tip de putere, minoră sau majoră este populația efectivă, sau mai bine zis rata de participare militară, definită ca partea din populație care poate fi înarmată și educată pentru a apăra statul cu arme moderne⁸⁶. Una din caracteristicile importante a statelor slabe este inabilitatea de a-și asigura propria existență, în special contra unei mari puteri sau chiar a unui alt stat slab sprijinit de o mare putere⁸⁷. Este interesant însă de observat faptul că nu există o corelație directă între mărime, putere relativă și agresiune, puterile minore fiind înclinată în aceeași măsură ca cele majore să fie implicate în conflicte militare, nu doar acceptându-le dar și declanșându-le. La modul absolut (și aceasta îmi pare o observație esențială, n.m.), puterea unui stat e cel mai bine

---

⁸⁴ În Michael Handel *Weak States in the International System*, ed. cit.

⁸⁵ Waltz *Omul, statul și războiul*, ed. cit. și Graham T. Allison *The Essence of Decision*, (Boston: Little, Brown, 1971).

⁸⁶ Michael Handel *Weak States in the International System*, pp. 10-13.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 20.

măsurată nu prin raportare la a tuturor celorlalte țări, ci în relație cu vecinii săi precum și prin gradul în care puterea la dispoziția sa este coerentă cu scopurile și ambițiile naționale. În cazul puterilor minore, dezavantaje cum ar fi incapacitatea de a folosi o apărare în adâncime, ceea ce înseamnă că prima bătălie poate fi cea decisivă, pot fi contrabalansate de alte avantaje, cum ar fi o diplomație mult mai eficientă decât a statelor mari – întrucât aria problemelor puterilor minore este mai redusă și este mai mereu legată de propria lor supraviețuire. Această situație se poate converti într-o raționalizare a diplomației, într-o cunoaștere foarte bună a problemelor internaționale și în abilitatea de a manevra în sens propriu birocrațiile celorlalte puteri, mai puțin familiare cu caracteristicile unei anumite crize. Apoi, un alt avantaj în epoca nuclearizată, în care putem presupune că incidența războiului interstatal va fi redusă va fi dat de faptul că puterea reală sau potențială a unui stat, care poate la crize să o reflecte pe cea militară, va fi pe perioadele de pace cea economică, lucru decisiv pentru că un număr de puteri minore pot să fie state foarte dezvoltate din punct de vedere industrial și comercial⁸⁸. Problema esențială a puterilor minore este menținerea și dezvoltarea propriilor forțe armate în condiții care să permită purtarea măcar a anumitor tipuri de conflicte interstatale. Puterea militară a oricărui stat fiind efectivă fie atunci când trece testul bătăliei, demonstrând eficiența forțelor armate, fie dacă proiectează o imagine care descurajează adversarul, în cazul puterilor minore apar câteva probleme aparte. Pe de o parte, este obligatoriu ca ele să mențină, chiar și într-un număr limitat, forțe armate, întrucât altminteri ar putea fi percepute ca generând vacuumuri de putere în sistemul internațional și practic ar invita marile puteri la o “ocupație stabilizatoare”⁸⁹. Pe de altă parte, chiar dacă puterile minore pot avea o rată de participare militară ridicată, uneori depășind-o pe cea a marilor puteri, armatele lor

---

⁸⁸ *Ibidem*, pp. 42-52.

mobilizate (cuprinzând forțele regulate și rezervele) nu mai pot fi mult extinse, ceea ce duce la un slab potențial de război. În plus, problema potențialului de război e agravată de faptul că nu pot produce îndeobște cele mai sofisticate tipuri de armament (sau dacă le produc nu o pot face în cantități suficiente), ceea ce face ca asemenea state să se afle într-un pericol deosebit atunci când se află angrenați într-un conflict militar prelungit împotriva unui adversar mai puternic⁹⁰. Astfel se ajunge la o concluzie previzibilă, împărtășită de majoritatea teoreticienilor puterilor minore, după care supraviețuirea acestora în sistemul internațional e legată de abilitatea lor de a apela la alte state și de a extrage de la acestea anumite resurse necesare apărării lor⁹¹.

Criticile care I se pot aduce lui Handel țin pe de o parte de greșelile de clasificare, de nebulozitatea unora dintre conceptele sale, precum și de cantonarea excesivă a problemei pe chestiunile care țin de puterea militară a statelor. Așa cum am încercat să argumentez mai sus, nu este deloc benefică pentru construirea unui corp teoretic coerent în interiorul viziunii realiste asupra relațiilor internaționale introducerea unor categorii suplimentare de state între marile puteri și puterile minore. Astfel, argumentul lui Handel legat de puterile mijlocii, care ar fi statele cu populații mici dar puternic dezvoltate și cu economii eficiente sau statele puternic populate dar slab dezvoltate din punct de vedere economic nu se susține. Statele cu populații mici dar puternic dezvoltate comercial și industrial pot fi mari puteri uneori, așa cum au fost în ciclurile lor hegemonice Portugalia și Olanda⁹² sau pur și simplu puteri minore, cantonate într-un tip de subsistem internațional care le permite această formă de

---

⁸⁹ *Ibidem*, p. 90.

⁹⁰ *Ibidem*, pp. 79-81.

⁹¹ *Ibidem*, p. 171.

⁹² Vezi spre exemplu George Modelski, Patrick M. Morgan “Understanding Global War” în *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 29, No. 3 (September 1985), pp. 391-417.

dezvoltare. Statele cu populații mari dar cu economii slabe sunt, la fel, puteri majore – cazul Rusiei țariste este cunoscut, sau pur și simplu alte puteri minore (vezi Bangladeshul de astăzi).

Apoi, Handel nu oferă niciunde o definiție exactă cu privire la ce înțelege prin state slabe, care includ pentru el atât statele mici și mini-statele, cât și unele dintre puterile mijlocii. În plus, atenția excesivă pe care o acordă formelor brute ale potențialului militar, în defavoarea strategiilor de alianță și a analizării istorice a strategiilor de status-quo și revizioniste sărăcește argumentul său. Una din cele mai bune replici împotriva celor care leagă politica puterilor minore de potențialul lor economic și militar la pace a fost oferită de către T.V. Paul⁹³. Pentru acesta, decidenții politici ai oricărui tip de puteri își bazează acțiunile pe un calcul rațional cost-beneficiu înainte de inițierea unei acțiuni internaționale, calcule în care motivele interne sau externe sunt extrem de importante. Doar conectând procesele politice interne și rivalitatea internațională a puterii se poate înțelege problema inițierii conflictului de către un adversar mai slab⁹⁴. Uneori un stat mai slab, perfect conștient de situația sa economică, se poate angaja într-un conflict cu un adversar mai puternic fără aliați și chiar fără măcar să se aștepte la o victorie decisivă, ci doar sperând într-un avantaj dat de surpriza atacului, care să descurajeze inamicul și eventual să îl oblige să ceară pace. Există un număr semnificativ de exemple în care această afirmație se verifică, chiar dacă nu este o predicție generală cu privire la

---

⁹³ În T.V. Paul *Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994).

⁹⁴ *Ibidem*, pp. 12-16.

comportamentul puterilor minore⁹⁵. În același timp, aceste greșeli sunt extrem de greu scuizabile, atâta vreme cât scopul declarat al lui Handel a fost o formulare generală a unei viziuni asupra puterilor minore. În esență, deși adaugă aspecte semnificative dezbaterii realiste, contribuția sa nu oferă o clarificare a conceptelor și un set teoretic cuprinzător.

Pornind de la problema asigurării securității puterilor minore, Olav F. Knudsen a formulat o concepție “exterioară” asupra puterilor minore, fundamental înțelese prin relațiile pe care acestea le au cu celelalte state și în special cu actorii internaționali majori⁹⁶. Astfel, pentru Knudsen problema puterilor minore se circumscrie logicii generale a realismului, esențialmente datorită faptului că liderii politici ai acestora raționează asupra politicii internaționale la fel ca cei ai marilor puteri, având aceeași viziune asupra a ceea ce constituie interesul național. Problemele care apasă cu deosebire asupra statelor mici sunt cele legate de disparitățile puterii și de experiența istorică de stat mic, care adeseori a însemnat înglobarea forțată într-un vecin mai puternic⁹⁷. Astfel, chestiunea esențială este pentru un asemenea actor internațional cea a supraviețuirii, complicată de faptul că acțiunile singulare ale acestui stat nu au un impact semnificativ, de durată, asupra securității și deci a supraviețuirii sale. Securitatea statelor mici e determinată de factori externi, fie că aceștia sunt procesele ce structurează sistemul internațional, fie că sunt politicile sectoriale ale statelor mai puternice. În esență, politica marilor puteri este aceea care

---

⁹⁵ *Ibidem*, p. 9. Unul din cele mai cunoscute cazuri de acest tip este atacul Japoniei împotriva bazelor americane din Hawaii, vezi Scott D. Sagan “The Origins of the Pacific War” în *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4 (Spring 1988), pp. 893-922.

⁹⁶ În Olav F. Knudsen “Analysing Small-State Security; the Role of External Factors” în Werner Bauwens, Armand Clesse, Olav F. Knudsen (ed.) *Small States and the Security Challenge in the New Europe*, (London: Brassey’s, 1996).

⁹⁷ *Ibidem*, pp. 3-5.

determină soarta statelor mici⁹⁸. Atunci când vom analiza securitatea unei puteri minore, afirmă Knudsen, va trebui să avem în vedere următoarele variabile determinante: semnificația strategică a poziției sale geografice din punctul de vedere al unei mari puteri; gradul de tensiune existent la un moment dat între marile puteri; faza ciclului de putere în care se găsește în acel moment cea mai apropiată mare putere; istoria relațiilor cu cea mai apropiată mare putere; politica față de puterea minoră a altor mari puteri rivale; existența de cadre multilaterale de cooperare pentru securitate care ar putea să stabilizeze disparitățile de putere⁹⁹. Cu excepția ultimului punct al argumentației sale, în care Knudsen trece în mod suspect de la o analiză de tipul balanței puterii la una întemeiată pe securitatea colectivă, celelate puncte pot fi socotite un fel de *sumum bonum* al întregii reflecții realiste clasice cu privire la puterile minore. În aceleași timp, în acest caz particular putem să observăm schizofrenia între argumentul după care din punctul de vedere al deciziilor puterile minore nu se diferențiază de cele majore, în schimb pentru scopul general al cercetării aceste decizii sunt absolut ne semnificative. O asemenea abordare pune sub semnul întrebării orice fel de cercetare a puterilor minore ca o clasă separată de actori internaționali, cu importanță și impact asupra sistemului.

Din nefericire pentru marile puteri, predicțiile lui Treitschke au fost departe de a se împlini. Una dintre cele mai puternice tendințe ale sistemului internațional în

---

⁹⁸ *Ibidem*, p. 8. Acest fragment trimite la distincția făcută de Barry Buzan în *Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate națională în epoca de după războiul rece*, (Chișinău: Ed. Cartier, 2000) între politici de securitate națională și politici de securitate internațională. Primele, destinate să elimine sau să micșoreze vulnerabilitățile interne ale statelor, sunt singurele accesibile puterilor minore. Politicile de securitate internațională, destinate să atace amenințările de securitate la sursa lor, pot fi purtate exclusiv de către marile puteri.

⁹⁹ Olav F. Knudsen “Analysing Small-State Security; the Role of External Factors”, p. 9.

ultimele două secole a fost cea de fragmentare, de multiplicare a numărului actorilor internaționali, de obicei prin apariția unor noi puteri minore. Surprinzător a fost faptul că această tendință a atins cel mai ridicat ritm tocmai în perioada Războiului Rece, în care concentrarea de putere din sistem devenise maximă, existând doar doi poli esențiali¹⁰⁰. Departe de a dispărea, departe de a fi niște simpli pionii pe o uriașă tablă de șah la care joacă marile puteri, puterile minore s-au multiplicat, iar politicile lor externe, adeseori revizioniste și agresive, adeseori fără nici un fel de aliați din rândul puterilor majore, au fost la originea multor crize și evenimente internaționale esențiale pentru configurarea unui echilibru sau dezechilibru general al puterii.

Unul din aspectele cele mai surprinzătoare ale demersurilor inspirate de neorealism este inabilitatea de a discuta într-adevăr la nivel sistemic sau subsistemic problema minorelor. Lucrări cum ar fi cele ale lui Handel sau Knudsen eșuează dinspre sistemic spre al doilea nivel de analiză al relațiilor internaționale, dovedind o lipsă de consecvență supărătoare. Lucrurile sunt cu atât mai surprinzătoare cu cât un crâmpei de analiză neorealistă fusese deja încercată înainte de apariția articolului lui Knudsen de către Raimo Vayrynen. Sugestia esențială a acestuia privind organizarea existenței puterilor minore ține de faptul că balanța puterii poate gira securitatea statelor mici, la fel ca preponderența (hegemonia) unei mari puteri sau lipsa de atractivitate a acestora în cazul unor ambiții imperiale¹⁰¹. O concepție precum cea a lui Knudsen are meritul de a arăta doar o jumătate a paharului, respectiv modalitatea în care înțeleg puterile majore securitatea și politica puterilor minore. Răspunsurile

---

¹⁰⁰ Vezi pentru crearea accelerată de noi state în timpul Războiului Rece Peter Calvocoressi *Politica mondială după 1945, ed. cit.*

¹⁰¹ Raimo Vayrynen "Small States in Different Theoretical Traditions of International Relations Research" în Otmar Holl *Small States in Europe and Dependence*, (Viena: Austrian Institute for International Affairs, 1983), pp. 87-88.

privind modul în care liderii politici ai acestora acționează, care este poziția puterilor minore în sistemul internațional și ca urmare care sunt politicile militare și de securitate ale acestora nu le putem găsi însă aici.

Analiza teoriilor realiste formulate până în prezent asupra naturii puterilor majore minore și a tipului de politică externă pe care acestea îl poartă a arătat faptul că aceste constructe sunt fie incomplete, fie în flagrantă contradicție cu ceea ce cunoaștem cu privire la comportamentul acestor state pe tărâmul politicii internaționale. În același timp, nici analiza definițiilor puterilor majore nu pare să aducă mai multă lumină în acest sens. Mai mult, analiza întreprinsă mai sus pare să sugereze și faptul că va fi extrem de greu, dacă nu imposibil, să fie formulate definiții suficiente de scurte și în același timp generalizante din punct de vedere istoric pentru puterile minore. Acesta este momentul în care analiza realistă clasică ne-ar spune ca ar fi bine să încetăm orice investigație cu privire la această problemă, întrucât rezultatele probabile ale cercetării nu vor justifica timpul și banii folosiți pentru a o întreprinde. Însă, la capătul unui excurs atât de lung prin strădaniile repetate ale cercetătorilor relațiilor internaționale n-aș putea să cred că problema ar trebui pur și simplu abandonată.

Sistemul internațional și puterile minore

Chestiunea care se ridică în acest moment ar fi a formulării unei concepții sistemic-realiste asupra puterilor minore, lipsită însă de pretențiile generalizării întrucât este contextualizată istoric și testată pe un singur actor internațional care există într-un singur subsistem de relații internaționale, pe parcursul unei singure perioade a istoriei contemporane a relațiilor dintre state. Cu toate acestea, este necesară formularea unui demers teoretic, care să îmbine cele discutate mai sus cu o

perspectivă structural-realistă consecventă. Dacă actorul testat, România, va urma preceptele modelului teoretic, aceasta înseamnă că respectiva concepție își va căuta testul falsifiabilității în altă parte. Dar dacă o concepție teoretică va sluji mai bine la înțelegerea unor probleme de relații internaționale, ea merită cercetată și dezvoltată în sine, în ciuda eșecurilor sale atunci când I se vor insufla pretenții de generalizare istorică.

Pentru fluiditatea argumentării voi indica într-o notă bibliografică mai consistentă, demersurile teoretice pe care le-am folosit în elaborarea concepției care va fi expusă în rândurile următoare¹⁰².

---

¹⁰² Operelor realismului clasic și structural, cele ale lui Morgenthau, Hinsley, Wight, Waltz și Mearsheimer menționate deja li se adaugă E.H. Carr *The Twenty Years Crises 1919-1939. An introduction to the Study of International Relations*, (London: Macmillan, 1984 (1939)); Robert Gilpin *Război și schimbare în politica mondială*, (Craiova: Scrisul Românesc, 2000) (pentru problema hegemoniei); Hedley Bull "International Theory. The Case for a Classical Approach" în *World Politics*, Vol. 18, No. 3 (April 1966) și *Societatea anarhică. Un studiu asupra ordinii în politica mondială*, (Chișinău: Ed. Știința, 1998); Jack Donnelly *Realism and International Relations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000); Daniel S. Geller, J. David Singer *Nations at War. A Scientific Study of International Conflict*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998); Michael Haas "International Subsystems: Stability and Polarity" în *The American Political Science Review*, Vol. 64, No. 1 (March 1970), pp. 98-123; Stanley Hoffman *Ianus și Minerva. Esuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale*, (Chișinău: Ed. Știința, 1999); Robert Jervis "A Political Science Perspective on the Balance of Power and the Concert" în *The American Historical Review*, Vol. 97, No. 3 (June 1992), pp. 716-724; John Keegan *War and our World* (London: Pimlico, 1999); articolele lui Jack S. Levy "The Contagion of Great Power War Behavior, 1495-1975" în *American Journal of Political Science*, Vol. 26, No. 3 (August 1982), "Theories of General War" în *World Politics*, Vol. 37, No. 3 (April 1985), "Contending Theories of International Conflict: A Level-of-Analysis Approach" în Chester A. Crocker, Fen Hampson, Pamela Aall (eds.) *Managing Global Chaos. Sources of and Responses to International Conflict* (Washington: Institute of Peace Press, 1999), "The Study of War and Peace" în Walter Carlsaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons (eds.) *Handbook of International Relations*, (London: Sage, 2002); Reinhold Niebuhr "A Protest Against a Dilemma's Two Horns" în *World Politics*, Vol. 2, No. 3 (April

Realismul structural, fie el ofensiv sau defensiv, ne spune că sistemul internațional este definit în primul rând de structura sa. Structura sistemului cuprinde tipul unităților (actorilor internaționali), principiul de ordonare al unităților și distribuirea capacităților în sistem (esențiale sunt capacitățile militare și cele economice care pot fi rapid convertite în resurse militare). În cazul pe care doresc să îl discut, problema tipului unităților este relativ lipsită de semnificație. Există un consens semnificativ în rândul comunității cercetătorilor relațiilor internaționale că până în prezent principalul, dacă nu singurul actor internațional, este statul național modern. Ca urmare, singurele unități care vor fi avute în vedere pe parcursul acestei

---

1950), pp. 338-344; Joseph S. Nye, Jr. "Old Wars and Future Wars: Causation and Prevention" în *Journal of Interdisciplinary History*, (1988) 18: 581-590; Richard N. Rosecrance "War and Peace" în *World Politics*, Vol. 55, No. 1 (2002), pp. 137-166; Paul W. Schroeder "Quantitative Studies in the Balance of Power. A Historian's Reaction" în *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 21, No. 1 (March 1977), pp. 3-22; Randall L. Schweller *Deadly Imbalances. Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, (New York: Columbia University Press, 1998); P. de Senarclens *La politique internationale* (Paris: Armand Colin, 1992); J. David Singer "The Level of Analysis Problem in International Relations" în *World Politics*, Vol. 14, No. 1 (October 1961) și J. David Singer "System Structure, Decision Processes and the Incidence of International War" în Manus I. Midlarsky *Handbook of War Studies* (Boston: The University of Michigan Press, 1989); Glenn H. Snyder "Alliances, balance and stability" în *International Organization*, (1991) 45: 121-142; Nicholas J. Spykman "Geography and Foreign Policy I" în *The American Political Science Review*, Vol. 32, No. 1 (February 1938), pp. 28-50; Terry Terriff, Stuart Croft, Lucy James, Patrick M. Morgan *Security Studies Today*, (Cambridge: Polity Press, 1999); Stephen Van Evera *Causes of War. Power and the Roots of Conflict*, (Ithaca and London: Cornell University Press, 1999); Stephen M. Walt "The Progressive Power of Realism" în *The American Political Science Review*, vol 91, no 4, December 1997; Kenneth N. Waltz "The Origins of War in Neorealist Theory" în Rotberg, Robert I și Rabb, Theodore K. (eds.) *The Origin and Prevention of Major Wars* (New York: Cambridge University Press, 1989) și "Structural Realism After the Cold War" în *International Security*, Vol. 25, No. 1 (Summer 2000), pp. 5-41.

argumentări vor fi statele, pe care le voi denumi uneori, în virtutea unui bun dar aproape părăsit obicei din veacurile XVIII și XIX, puteri.

Problemele devin importante și cu adevărat relevante pentru studiul meu de caz atunci când se aduce în discuție problema principiului de ordonare al unităților. Două asemenea principii au fost analizate de către realiștii antichității, renașterii și de către cei ai secolului XX. Anume, statele pot exista într-un mediu anarhic, în care deasupra unității statale nu există nici o autoritate superioară (statală sau nu) care să reglementeze relațiile politice, ordinea sistemului, fie într-un mediu ierarhic, în care o asemenea autoritate există și este efectivă. În mediul anarhic, neexistând nici o autoritate de control, acțiunea statului este cea care formează baza interacțiunilor dintre unități pe scena internațională. Resursele naturale, umane, economice sau militare fiind limitate, statele vor intra în mod natural, fie din dorința de a-și prezerva existența, fie mânați de dorința de a acumula putere, de animus dominandi, în conflict cu privire la distribuirea acestora. Nici un actor internațional nu poate sta în afara conflictelor, întrucât poate fi pus într-o situație de inferioritate și va trebui oricum să lupte, în cel mai scurt timp, pentru propria supraviețuire. Nu există, spun unii realiști, un nivel la care principalii jucători să se oprească din tendința lor de a acumula resursele sistemului, întrucât întotdeauna rămân bunuri la care se poate râvni și care ar putea fi folosite împotriva lor. Existența celor slabi, celor incapabili să se adapteze la această zonă de conflict permanent, este ușor descriptibilă în termenii în care clasicii înfățișau viața oamenilor în starea naturală: urâtă, brutală și scurtă. Explicația faptului că, în ciuda împrejurării că principiul obișnuit de ordonare este cel anarhic, nu ne aflăm permanent angajați într-un gigantic conflict interstatal stă în teoria echilibrului și a alianțelor. Întrucât statele nu pot admite să nu ia parte la conflict, și întrucât orice victorie asupra unui actor le slăbește poziția de putere (căci puterea victorioasă își

augmentează forțele cu resursele învinsului), o terță parte tinde să se alieze cu cel mai slab dintr-un conflict, pentru a nu permite dezechilibrul puterii în sistem. Uneori, efectul descurajator al acestor alianțe previne inițierea unui conflict. Alteori, atunci când calculul rațional făcut de decidenții politici ai unui stat arată că beneficiile rezultate în urma inițierii unui conflict sunt mai mari decât costurile pe care acesta le incumbă, războiul va începe. Echilibrul se crează fie atunci când există prea puține motive raționale pentru a-l altera întrucât coalițiile de balansare ar duce la un conflict nerentabil pentru cel care l-ar declanșa, fie atunci când un conflict purtat și câștigat duce la instaurarea unei hegemonii pe care este mult prea costisitor și periculos, cel puțin deocamdată, să o conteste vreoa altă putere. Acestei logici generale, pe care unii au botezat-o “logica anarhiei”, i se supun toți actorii internaționali, mari sau mici, întrucât este un comportament indus de sistem și de dorința supraviețuirii.

Într-un sistem ierarhic s-ar presupune (întrucât el nu a existat niciodată, cel puțin nu din nomenclatură în care se consideră formal că avem de-a face cu relații politice între entități naționale și suverane) că o autoritate centrală, suverană, controlează toți actorii sistemului. Lucrurile se petrec în mare măsură asemănător cu funcționarea politică internă a unui stat. Există un set de reguli și norme (instituții în termenii lui Douglass North) care reglementează existența actorilor. Aceste norme sunt emise de o autoritate superioară cu atribuții în același timp legislative, dar și executive (aceasta este diferența între o formă de organizare ierarhică și una bazată pe principiul securității colective). La aceste norme ceilalți actori nu aderă în virtutea unor pacte bilaterale, asupra cărora ar fi suverani, deci cu dreptul de a le denunța oricând, ci în virtutea puterii superioare pe care autoritatea centrală (de obicei numită imperiu) o exercită asupra lor. Conflictele dintre actori, în special cele privind distribuția resurselor, nu sunt lăsate să degenereze în lupte deschise, ci sunt aplanate și

reglementate de către imperiu, care hotărăște cum sunt distribuite în fapt aceste resurse. Astfel, într-un sistem de organizare bazat pe principiul ierarhic nu avem conflicte internaționale, ci doar conflicte interne. Imperiul universal reprezintă veritabilul sfârșit al istoriei, terminarea tuturor războaielor internaționale.

Până în acest moment, analiza structural-realistă nu lasă nici un loc de acțiune vreunei diferențieri între tipurile de puteri. Constrângerile sistemului (distribuirea capacităților și principiul de ordonare) se aplică la fel tuturor actorilor internaționali, indiferent de tipul lor. În măsura în care nu ne interesează politica externă a statelor, am putea să ne oprim aici cu orice fel de înțelegere a funcționării sistemului internațional. Însă tocmai presupuzițiile care au dus la considerarea balansării ca tendință indusă de sistem ne fac să nu ne oprim din elaborarea unei încercări teoretice. Dacă este adevărat că tentativa de balansare este indusă de sistem și deci teoretic obligatorie pentru toți actorii, ea nu este efectivă împotriva unui actor puternic decât dacă este exercitată de o altă putere majoră. Talgerele echilibrului general de putere cuprind fundamental statele puternice, cele mici putând arareori, prin simpla lor acțiune să tulbure balanța. Dar politica mondială nu se reduce niciodată doar la principala formă a echilibrului puterii. În variate regiuni, subsisteme de relații internaționale, diferite organizări ale păcii se bazează pe echilibre de putere sau hegemonii locale. Teoria realistă e construită pornind doar de la considerarea întregii scene mondiale, însă acest tărâm e doar ceva mai mult decât suma diadelor statale și a subsistemelor de relații politice, economice și militare pe care geografia, migrațiile, schimbul economic, contaminarea ideologică sau religioasă și conflictele militare le creează pe întreaga suprafață a planetei. Iar dacă realismul clasic și structural are nevoie doar de echilibrul general de putere pentru a înțelege și explica procesele politice ale sistemului internațional, pentru a cunoaște politica externă a statelor și

factorii care le modelează acțiunile, trebuie să coborâm la nivelul diadic sau subsistemic.

Problema esențială a puterilor minore, care le diferențiază în mod radical de puterile majore, este faptul că ele nu trăiesc la scară mondială sau regional-continentală. Interesele, puterea de a le apăra, majoritatea schimburilor politice, economice și ideologice, cvasitotalitatea conflictelor lor militare au loc exclusiv la nivel diadic, cu proprii vecini, sau la nivelul propriului subsistem de relații internaționale.

Subsistemele relațiilor internaționale reprezintă încregături coerente de legături politice, economice și ideologice, formate îndeobște în spații geografice compacte, bine delimitate de obstacole naturale (în special mări și oceane) sau climatice. Subsistemele sunt create de formarea unor modele, unor căi specifice după care sunt conduse timp de decenii sau de secole schimburile politice, militare și economice dintre entitățile politice care fac parte din ele. Aceste secțiuni ale sistemului internațional constituie în fapt cele în care se desfășoară procesele curente, politica internațională obișnuită. Legate de ele apar problemele și crizele internaționale. Relațiile între organisme politice tind să fie perpetuu legate de proximitate, întrucât aceste legături au în primul rând în vedere competiția pentru resursele umane, materiale, manageriale sau simbolice existente pe teritoriile respectivelor alcătuirii politice. Cea mai ieftină, deci cea mai rațională cale de a-ți procura resursele de orice formă ține de exploatarea propriului teritoriu și a teritoriilor vecine. Subsistemele se nasc pe de o parte din conflictele violente rezultate din competiția pentru resurse, războaie care pun baza anumitor reguli și poziții de putere în respectiva regiune planetară. Pe de altă parte ele apar prin instituționalizarea, fie și informală, a cooperării dintre entitățile politice care viețuiesc pe un anumit spațiu.

Subsistemele sunt o sumă de interese și de acțiuni dependente de un cadru geografic coerent.

Ar fi însă profund înșelător să considerăm faptul că aceste realități internaționale apar prin demersurile oricăror actori internaționali. Îndeobște, capacitatea de a impune reguli internaționale prin câștigarea unor conflicte decisive pentru controlul unui teritoriu, ca și cea de a susține un comerț puternic în respectiva zonă de acțiune nu țin de statele mici. Un subsistem este creat îndeobște de acțiunea politică modelatoare a unei mari puteri sau a unui grup de mari puteri. O mare putere, fie printr-o utilizare a forței militare neurmărite de anexare, fie prin impunerea prin amenințarea cu forța a regulilor politice și economice dorite, dă coerență relațiilor până atunci instabile dintre puterile minore din respectiva zonă geografică. Orice tip de sumă coerentă de relații are nevoie de o organizare a puterii în jurul unui centru sau a mai multor centri de putere, organizați funcție de capacitățile și interesele lor. Unei acțiuni organizatoare cum este cea descrisă mai sus I se adaugă în timp tendința contrabalansatoare a celorlalte mari puteri din sistem, care pot vedea în respectiva dominație o întindere nepermisă a unei puteri majore. Intervenția celorlalte puteri majore în respectivul subsistem (în special a celorlalte puteri majore învinate cu acesta) restructurează ordinea sistemică.

Astfel, modul în care pot fi ordonate relațiile dintr-o asemenea secțiune a politicii internaționale ține îndeobște de polarizarea subsistemică, adică de numărul puterilor majore implicate în asigurarea de reguli în zona respectivă. Deosebim astfel trei tipuri generale de organizare a subsistemelor. Primul tip este cel în care o asemenea alcătuire nu conține puteri majore cu interese semnificative. Acest mod de organizare depinde de balanța de putere dintre actorii minori din sistem, este foarte vulnerabil la intervențiile externe ale majorelor și poate subzista exclusiv atâta vreme

cât o nici putere majoră nu consideră că statele care fac parte din acea sumă de relații au o importanță strategică pentru planurile sale.

În al doilea mod de organizare, o singură putere majoră este însărcinată cu stabilirea și respectarea regulilor pe baza cărora se desfășoară existența politică și economică a minorelor din zonă. În acest caz ne confruntăm cu o realitate adeseori studiată, dar de obicei greșit înțeleasă atunci când e extinsă la scară mondială, cea a hegemoniei subsistemice. Fie la pace, fie la război, acest tip de ordonare a relațiilor dintr-un sistem înseamnă, în esență, faptul că politica externă și politica militară a puterilor minore este trecută prin filtrul, dacă nu se află integral sub controlul, hegemonului local. Nu există un singur tip de dominație hegemonică. Uneori, în cazuri clare de subsisteme bine delimitate geografic, hegemonul poate să nici nu fie prezent cu forțe semnificative în regiune. Izolarea de celelalte mari puteri și întâietatea indiscutabilă a singurei puteri majore fac ca dominația acesteia să fie puternică, dar în același timp puțin costisitoare. În alte cazuri, în special atunci când subsistemul are o importanță strategică atât pentru hegemon datorită proximității cu alte majore, ar putea fi necesară prezența masivă, militară, politică și economică pe teritoriul minorelor. Apoi, dacă puterea hegemonică este în plus și un stat revoluționar, purtător al unei teorii asupra organizării drepte a statului, dominația sa s-ar putea extinde și în sfera altor domenii ale activității minorelor. Hegemonul revoluționar ar putea încerca să-și transforme sateliții după chipul și asemănarea sa, afectându-le structura socială și politică internă, baza de drept sau organizarea economică.

Al treilea tip de organizare a unui subsistem ține de existența în zonă a unei balanțe de putere susținută de mai multe puteri majore, care se află în competiție sau înțeleg să coopereze temporar în respectiva zonă geografică. Puterile minore din zonă, deși nu au libertatea pe care le-o conferă primul tip de organizare, influențează într-o

măsură destul de semnificativă atât politica locală obișnuită, cât și echilibrul general de putere în subsistem. Strategiile de alianță ale statelor mai mici vor fi extrem de relevante pentru întreaga dinamică regională, întrucât un anumit tip de aliniere poate altera, uneori radical, întregul echilibru subsistemic. Modul în care o diplomatie eficientă, inteligentă și cu viziune a unei puteri minore acționează asupra modelării politicii unei majore sau a unui grup de majore poate altera radical, dacă nu schimbă, ordinea subsistemică. Într-un asemenea mod de organizare a relațiilor interstatale, puterile minore viețuiesc în trei sfere separate de echilibru al puterii. În prima sferă, ele își afirmă și își apără poziția și interesele în raporturile de putere cu celelalte puteri minore. În a doua, ele participă semnificativ la balanța de putere zonală, din care pot (în măsura în care sunt suficient de abile) să extragă resurse importante pentru reșezarea pozițiilor în prima sferă. În cea de-a treia, cea a balanței mondiale de putere, puterile minore există exclusiv prin taberele majore la care sunt alinate și nu pot, prin sine sau chiar într-un grup de puteri minore, să exercite un impact semnificativ asupra sistemului. Nu trebuie să ne imaginăm faptul că ordinea subsistemică întemeiată pe o balanță de putere poate să ia o singură formă. În esență, ea va depinde de relațiile dintre puterile majore din sistem, de gradul lor de angajare sau de dezangajare în raport cu regiunea, de tipul, întinderea și accentul intereselor lor în raport cu minorele din zonă. La fel, este extrem de important de cunoscut relația lor cu ordinea generală din sistemul internațional, respectiv dacă sunt puteri de status-quo sau revizioniste, dacă sunt puteri clasice sau revoluționare.

Care este rolul puterilor minore în toate aceste tipuri de ordonare a subsistemelor din care pot face parte? Statele mai puțin importante se văd limitate de câteva date mai semnificative în încercarea lor de a constitui și urma consecvent anumite politici internaționale. În primul rând capacitățile proprii, în special cele

economice și militare, o țin prizonieră în relațiile subsistemice. Chiar dacă un asemenea stat poate purta un comerț la scară mondială și uneori proiectează chiar forță militară la o distanță considerabilă de propriul teritoriu, poate să facă toate acestea exclusiv pentru că puterile care domină rutele comerciale terestre, navale și aeriene îi permit acest lucru. Propria ei bogăție, oricât de semnificativă ar fi, este la mila celor care formează și impun regulile de schimb politic și economic din întregul sistem. O putere minoră își poate depăși statutul doar urmând o politică centralizată de transformare a statului într-o mașină de război care să protejeze și să fie hrănită de o economie din ce în ce mai puternică. Mai mult, acest lucru este posibil exclusiv dacă hiatusurile de putere între statele majore sunt accentuate, adică exclusiv prin niște ferestre de oportunitate care s-ar putea oricând închide. Până în acele momente, cele mai multe puteri minore vor fi mereu prizonierele propriilor capacități și propriei geografii. Ele vor exista, dat fiind faptul că primul mod de polarizare sistemică este extrem de rar întâlnit (și este și cel mai instabil dintre toate), în subsisteme balansate, în care vor trebui să își modeleze politicile pornind de la existența unor mari puteri cu anume seturi de interese în respectiva regiune sau în subsisteme dominate de un hegemon, în care vor trebui să facă față unei dominații căreia rareori sau deloc vor putea să-I scape prin propriile forțe.

Cu toate acestea, puterea minoră nu constituie un actor internațional diferit prin esență de puterea majoră, ci prin poziție. Altminteri, ca unitate asemănătoare, va avea aceeași înțelegere și abordare generală a realității internaționale. Va tinde să trăiască apăsată de aceeași dilemă a securității, chiar dacă în cazul ei strategiile de alianță vor fi mult mai importante decât strategiile înarmării. Va fi un stat interesat substanțial de menținerea și întărirea propriei securități, fie că va înțelege prin aceasta prezervarea statului, a granițelor sau a instituțiilor sale, fie că va prefera acestora

siguranța vieții și proprietății propriilor cetățeni. Politicile care nu stau în putința unei minore sunt cele bazate pe maximizarea absolută a puterii și pe urmărirea unor interese revizioniste absolute.

În cele două părți ale tezei de doctorat care urmează voi încerca să analizez, pornind de la cele discutate mai sus, existența României, o putere minoră, în propriul subsistem al relațiilor internaționale pe o perioadă care corespunde, la modul general, cu ceea ce am înțelege prin secolul XX scurt. Prima parte, dedicată analizei deciziilor de război dintre 1913 și 1944 ale liderilor români, va analiza formarea acestora în raport cu starea subsistemului internațional la momentul luării lor. Avantajul cercetării va fi faptul că decidenții români au luat aceste decizii atât în cadrul unor stări subsistemice balansate în care interesul marilor puteri în regiune e mai puțin evident, cât și în cadrul unor balanțe puternice în zonă sau a hegemoniilor de pace sau de război. A doua parte va analiza poziția României în cadrul sistemului de securitate dirijat de Uniunea Sovietică în Europa centrală și de est în anii războiului rece, încercând să analizeze astfel implicațiile unei hegemonii de pace cu putere dominantă de tip revoluționar asupra politicii și poziției unei puteri minore. Studiul următor nu va avea o pretenție generalizatoare-istorică în privința altor puteri minore existente în moduri de organizare similară a propriilor subsisteme internaționale, ci doar verifică modelul expus mai sus în câteva situații concrete, individualizate și contextualizate istoric, deci irepetabile.

PARTEA A II-A

BALANȚĂ, HEGEMONIE ȘI DECIZIILE DE RĂZBOI ROMÂNEȘTI, 1913-1944

Analiza¹⁰³ politicii externe și militare a unui stat devine realmente interesantă și relevantă pentru domeniul teoriei mari atunci când se îndreaptă cu precădere asupra momentelor de criză din relațiile interstatale. Dacă alte forțe structurale modifică realmente cursul existenței umane, fie ele legate de schimbări economice, tehnologice, ideologice sau în sfera sănătății, formele violente ale schimbării politice, fie ele interne (revoluțiile), fie externe (conflictele militare dintre state) sunt cele mai spectaculoase și cele mai evidente pentru schimbarea existenței oamenilor. Nu este de mirare faptul că atât analizele istorice, cât și cele politologice s-au centrat cu prioritate asupra înțelegerii formelor violente de manifestare a relațiilor între grupurile politice organizate. S-ar putea spune, fără a crede că m-aș înșela prea mult, că nu există obiecte de studiu mai importante în relațiile internaționale decât războaiele, desfășurarea și efectul lor sistemic și subsistemic. Iar pentru puterile minore, care controlează într-o măsură destul de lipsită de semnificație conflictele majore din propriul subsistem internațional (anume cele implicând puterile majore), esențial este studiul deciziilor de război. Deciziile privind conflictul militar sunt cele mai importante hotărâri care modifică destinul unei națiuni mici, căci ele pot duce fie la mărirea, fie la micșorarea sau chiar pieirea statului. Ele pot să satisfacă ambiții revizioniste, pot să mărească securitatea unei puteri minore, dar pot și să o ducă pe un

---

¹⁰³ Această parte a lucrării mele se bazează în linii mari pe articolul “Balancing versus Bandwagoning in the Romanian Decisions Concerning the Initiation of Military Conflict” publicat în *Strategic Issues Review*, Nr. 5, (Bucharest: NATO Studies Center, January 2004), pp. 1-46

drum al unei hegemonii apăsătoare și nedorite sau chiar spre desființarea ca unitate politică suverană. Așa cum am arătat în capitolul anterior, războiul a fost singura cale cunoscută prin care un stat și-a modificat radical statutul de putere în sistemul internațional. Tot războiul amplifică uriaș procesele de transformare a statului și de securizare a sa. Uneori politici ale grandorii sau ale unei supușenii nelimitate au dus la pieirea armatelor țărilor mici, cu tot capitalul lor uman și material, în primele bătălii ale unui conflict important sau în lupte purtate la sute, dacă nu mii de kilometri de zonele unde interesul și putința acestor state sfârșea.

Aceste decizii sunt astfel decisive pentru soarta acestor state. Cu toate acestea, ele au captivat destul de puțin atenția cercetătorilor relațiilor internaționale, cel puțin în ceea ce privește puterile minore. Esențial pentru studiul subsistemelor internaționale (și, extrapolând, pentru întregul sistem mondial de state) este studiul echilibrului și al dezechilibrului de putere. De aceea deciziile privind declanșarea conflictului militar sunt analizate după aceeași grilă teoretică după care sunt avute în vedere și formările alianțelor politico militare. O decizie privind conflictul militar are relevanță subsistemică atunci când afectează echilibrul de putere zonal. Echilibrul poate fi schimbat prin așezarea puterii pe unul din cele două talgere ale balanței unui conflict, fie prin neimplicare, prin pasarea responsabilității unor alte state. Cu toate acestea, există doar două tipuri fundamentale de acțiune care pot fi întreprinse din acest punct de vedere, și care vor primi o analiză separată în cursul acestei secțiuni, anume cele de balansare și de aliniere. Pe baza lor voi întreprinde analiza deciziilor de război ale României din perioada 1913-1944 punând un accent deosebit, din motive pe care le voi explica mai jos, pe hotărârea de inițiere a unui război împotriva Austro-Ungariei luată de decidenții politici români în vara anului 1916.

Adeseori interpretările istorice rezumate în tratate academice sau manuale de uz școlar diferă foarte semnificativ. O centrare prea exclusivistă a domeniului cercetării pe folosirea documentelor de primă mână și lipsa unei grile interpretative coerente și cuprinzătoare afectează atât înțelegerea, cât și explicarea fenomenelor istorice. Un astfel de caz este și cel al deciziei românești din august 1916 de a intra în primul război mondial de partea Antantei. Literatura teoretică occidentală susține, pripit din punctul meu de vedere, faptul că această decizie ar fi fost una de aliniere la tabăra mai puternică din respectivul moment al desfășurării primului război mondial. Astfel de neînțelegeri, bazate atât pe o lipsă de informație, cât și pe deficiențe teoretice interpretative, afectează nu doar informarea celor preocupați de studiul problemelor internaționale, dar și capacitatea lor teoretică, interpretativă. Dacă “istoria este studiul evenimentelor petrecute o singură dată; știința politică reprezintă efortul de a generaliza asupra lor”¹⁰⁴, va fi necesar să îngemănăm teoria cu evenimentul istoric pentru a înțelege fenomenul și a putea prezenta o grilă de interpretare valabilă măcar pentru o serie de unități de studiu asemănătoare, cum ar fi deciziile românești privind declanșarea conflictului militar. În cele ce urmează voi încerca să analizez acest tip de decizii din perspectiva teoretică a relațiilor internaționale legată de raportul dintre balansare și aliniere, dintre o tentativă conștientă de a altera un echilibru sau un dezechilibru de putere și cea de a te alia cu câștigătorul prezumtiv al unei competiții pentru putere. Aici o precizare teoretică este absolut necesară. Cele mai multe analize întreprinse până în acest moment pornind de la această grilă interpretativă au avut îndeobște în vedere balanța mondială a puterii. Astfel, au fost destul de ușor de catalogat unele decizii de război ale puterilor minore ca absolut ne semnificative sau de aliniere întrucât ele nu afectau echilibrul mondial de

---

¹⁰⁴ Joseph S. Nye, Jr. “Old Wars and Future Wars: Causation and Prevention” în *Journal of*

putere. Un aspect care nu trebuie pierdut din vedere este faptul că studiul pe care îl întreprind se axează cu prioritate pe comportamentul unei puteri minore în interiorul propriului subsistem al relațiilor internaționale. Ca atare, interesul meu primar este analiza acestor acțiuni din perspectiva echilibrului subsistemic, nu din punctul de vedere al întregului sistem internațional.

Demersul pe care îl întreprind mi se pare cu atât mai semnificativ, cu cât un veritabil curent de opinie s-a format în mediile academice internaționale, în special cele americane, extrem de influente teoretic, după care decizia românească din 1916 ar fi fost una de aliniere, punct de vedere pe care îl socotesc greșit. Metodologic, prezentul referat se va sprijini atât pe o analiză a teoriilor raporturilor dintre balansare și aliniere, cât și pe o cercetare a surselor românești (documente politice și militare, memorii, lucrări interpretative) pentru a studia modul în care deciziile românești privind declanșarea conflictului militar se regăsesc pe grila balansării sau alinierii. Unul din scopurile intime ale cercetării va viza modul și momentul în care puterile minore sunt capabile să balanseze din motive care nu privesc doar propria supraviețuire, dar și satisfacerea propriilor interese vizând status-quo-ul internațional existent la momentul deciziei. O atenție deosebită va fi acordată și tipului de conflict în care se produce respectiva decizie precum și stării subsistemului internațional în care există în momentul respectiv puterea minoră în cauză (România), respectiv o situație hegemonică sau una a balanței de putere. Argumentul general al acestei secțiuni susține că deciziile de război ale unei puteri minore sunt în mare măsură, dacă nu totalmente determinate de polarizarea subsistemului propriu al relațiilor internaționale în momentul luării deciziilor. Hotărârile privind conflictul militar se întemeiază pe un calcul rațional care privește atât propriile capacități, intenții și

---

Interdisciplinary History, (1988) 18: 581.

interese, cât și pozițiile relative de putere ale marilor puteri cu interese în respectivul subsistem.

BALANSARE VERSUS ALINIERE ÎN TEORIA POLITICĂ A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

Problema modului în care puterile minore înțeleg să se raporteze la declanșarea conflictului militar nu a ocupat o secțiune semnificativă din studiile legate de politica internațională. Puterile minore au fost văzute fie ca urmând o putere majoră în ambițiile acesteia legate de alterarea sistemului internațional în propriu beneficiu, acțiunea minorelor contribuind atât la propria supraviețuire, cât și la o eventuală participare la împărțirea prăzii, fie ca luptând pentru propria supraviețuire. Acest comportament era determinat, în primul rând, de capacitatea lor de a urmări și apăra doar interese limitate¹⁰⁵. Pentru o putere minoră, pariul pe folosirea forței militare în relațiile cu celelalte state poate însemna dispariția ca actor internațional sau alterarea dramatică a propriei poziții de putere, întrucât în mod obișnuit pierderea unei mari bătălii reprezintă pentru un stat mic și pierderea războiului¹⁰⁶. Deciziile de război ale tuturor statelor țin în mare măsură de percepțiile pe care acestea le au în raport cu fenomenele prezente pe scena internațională. Un calcul bazat pe informații eronate, pe percepții greșite, pe necunoașterea intențiilor celorlalți jucători internaționali, poate să aibă pentru un actor mai puțin important consecințele decisive pe care un asemenea calcul greșit le-ar provoca într-un conflict între două superputeri nucleare: anihilarea

---

¹⁰⁵ Martin Wight *Politica de putere*, (Chișinău: Ed. Arc, 1998), p. 73.

¹⁰⁶ David Vital *The Inequality of States. A Study of Small Power in International Relations*, (Oxford: Clarendon Press, 1967), p. 60.

completă¹⁰⁷. Unul dintre cele mai relevante exemple ale acestui tip de eroare este furnizat de comportamentul Poloniei pe parcursul crizei care a dus la începutul celui de-al doilea război mondial. Pe de o parte, decidenții polonezi nu au înțeles până în ultimele momente faptul că planul Fuhrerului nu mai era o pace negociată (ca în 1938 în cazul Cehoslovaciei), ci un război limitat care să testeze capacitățile militare germane și reacția diplomatică a puterilor de status-quo. Apoi, aparatul diplomatic condus de colonelul Beck nu a perceput corect faptul că Tratatul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 implica intervenția militară combinată a celor două mari puteri împotriva Poloniei, fiind întocmit pe fondul întreruperii negocierilor de la Moscova între Anglia, Franța și URSS. Decidenții polonezi nu au apreciat corect nici pregătirea militară a propriei țări, legănați de estimările după care armata poate să reziste împotriva unui atac german cel puțin o jumătate de an, perioadă în care potențialul de război occidental ar fi suficient pentru a prinde Germania între două focuri și pentru ca armata franceză să treacă la ofensivă. Toate aceste greșeli de estimare s-au alăturat incapacității și lipsei de dorință a puterilor vestice de a interveni efectiv în sprijinul statului polonez, ducând la a patra împărțire a acestei țări¹⁰⁸.

Într-una din lucrările clasice destinate studiului conflictelor inițiate de puterile minore împotriva unor adversari mai puternici, T.V. Paul identifica patru situații în care un stat mai slab consideră că inițierea conflictului este benefică: situația în care

---

¹⁰⁷ Vezi pentru studiul problemelor pe care percepția greșită le induce la nivelul jocului strategic-nuclear Robert Jervis "War and Misperception" în *Journal of Interdisciplinary History*, (1988) 18: 675-700.

¹⁰⁸ Vezi pentru aspectele diplomatice ale acestei crize *Documentele referitoare la relațiile germano-polone și la izbucnirea ostilităților între Marea Britanie și Germania la 3 septembrie 1939. Prezentat Parlamentului de către Secretarul de Stat al Afacerilor Străine la Comanda Majestății Sale*, (București: Ed. Bucovina I. E. Torouțiu, 1939), I.M. Maiski *Cine l-*

există un serios conflict de interese între părți; situația în care partea mai slabă valorizează mai mult decât partea puternică problema disputată; situația în care puterea minoră nu este satisfăcută de status-quo și, în fine, situația în care o parte mai slabă se teme fie de o deteriorare, fie de o permanență a status-quo-ului în viitor¹⁰⁹. Calculul decidentului politic va fi influențat de variabile cum ar fi strategiile politice și militare existente la un moment dat, posesiunea de sisteme ofensive de armament, suportul defensiv al unei alte mari puteri și de structura internă a puterii politice. Dacă decidenții cred în strategia faptului împlinit, bazată pe o strategie a scopurilor limitate ce ar putea limita extinderea conflictului, probabilitatea inițierii războiului asimetric de către o putere minoră crește. (Pentru acuratețea redării, nu trebuie pierdut din vedere faptul că T.V. Paul se referă doar la inițierile de conflict fără un aliat putere majoră, deci exclusiv la situațiile în care o putere slabă atacă de una singură un adversar mai puternic). O strategie a scopurilor limitate este de dorit în cazul unei puteri mai slabe, întrucât ar putea evita atât o masivă mobilizare militară cu toate costurile presupuse de aceasta, cât și un răspuns de mare magnitudine din partea adversarului¹¹⁰. Această construcție teoretică prevede în esență faptul că decidenții politici ai unei puteri minore, atunci când vor iniția conflictul militar cu un adversar mai puternic, o vor face urmărind scopuri limitate capabile a fi atinse printr-o campanie scurtă și decisivă. Un război de durată dă posibilitatea mobilizării întregului

---

a ajutat pe Hitler... Din amintirile unui ambasador sovietic, (București: Ed. Științifică, 1963), Martin Gilbert și Richard Gott *Conciliatorii*, (București: Ed. Politică, 1966).

¹⁰⁹ T.V. Paul *Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), pp. 15-16. Paul numește conflicte asimetrice, oarecum împotriva curentului dominant în relațiile internaționale, acele conflicte care opun două state cu resurse de putere militară sau economică inegală (rata discrepanței între puteri să fie mai mare de 50%).

¹¹⁰ *Ibidem*, pp. 20-27.

potențial industrial al puterii majore, ducând la o sporire semnificativă a capacității sale militare. Ori, așa cum am văzut în prima parte a tezei mele, o caracteristică a puterilor minore este faptul că ele nu pot ține pasul cu mobilizarea întregii capacități industriale și umane a unui stat mare. În plus, în acest caz particular, ele nu pot conta nici pe sprijinul militar (dar pot conta uneori pe cel economic) al unei alte mari puteri. Ca urmare, decidenții politici ai puterilor minore au în vedere campanii scurte împotriva puterilor majore, care să ducă rapid la atingerea obiectivelor urmărite. Cazuri foarte semnificative din acest punct de vedere sunt atacul Japoniei împotriva Rusiei în 1904 sau cel al Pakistanului împotriva Indiei în 1965. La un alt nivel, cel al diferențelor de putere între puterile majore, poate fi interpretat în același sens și atacul Japoniei împotriva Statelor Unite în decembrie 1941. Deși în perioada pe care o studiez nu vom avea asemenea cazuri cu limitările impuse de T.V. Paul, voi arăta pe parcursul acestei secțiuni faptul că în cele două campanii inițiate de conducătorii de la București împotriva unor puteri majore (în alianță cu alte mari puteri) estimările inițiale vizau operațiuni militare rapide și decisive pentru atingerea obiectivelor naționale.

Dar condițiile în care o putere minoră acceptă sau refuză declanșarea conflictului militar nu țin în fapt doar de propriile considerente și de agregarea propriilor interese. Constrângerile structurale ale sistemului, modul în care este repartizat la un moment dat echilibrul de forțe în subsistemul de relații internaționale au o mare însemnătate asupra poziționării față de conflict. Dacă admitem că securitatea și maximizarea puterii sunt principalele mobiluri ale acțiunii statale, puterile minore trebuie să acorde o atenție aparte considerentelor legate de sistemul

internațional în deciziile privind conflictul¹¹¹. După cum am argumentat în prima parte a tezei, puterile minore nu pot duce o politică de maximizare absolută a puterii, așa cum unii realiști consideră că stă în putința și dorința statelor majore. Într-o grilă a realismului ofensiv, puterile majore (în special cele continentale, cel mai adesea revizioniste) se află într-o permanentă competiție pentru maximizarea puterii și realizarea unor hegemonii zonale sau subsistemice. În conflictele majore provocate de această luptă pentru putere, tulburătorii continentali sunt îndeobște balansați de puterile maritime, cele care controlează sistemul schimburilor economice mondiale¹¹².

În aceste împrejurări ale competiției mondiale pentru putere, țările mai slabe vor trebui să-și cumpănească extrem de atent interesele. Calculul de politică externă va trebui să se axeze pe o examinare extrem de atentă a intereselor puterilor majore atât în propriul subsistem, cât și la scară mondială. Apoi, esențială este cunoașterea și cântărirea exactă a propriilor capacități economice și militare. În mod special poziția relativă de putere pe care o putere minoră o are față de o putere majoră sau față de mai multe puteri majore este determinantă. Această poziție relativă de putere nu cuprinde doar o comparație între capacitățile militare și economice ale statelor și o analiză a relațiilor istorice dintre ele, ci și analiza legăturilor de dependență deja instituite. Dacă

---

¹¹¹ Vezi pentru aceasta Patrick James “Structural Realism and the Causes of War” în *Mershon International Studies Review*, (1995) 39: 181-208. James identifică patru elemente structurale de care trebuie să țină seama calculul de conflict: numărul marilor puteri (polaritatea sistemului), concentrarea capacităților din sistem, tăria alianțelor și gradul de polarizare între blocurile aflate în competiție, p. 183.

¹¹² John J. Mearsheimer *Tragedia politicii de forță*, (București: Ed. Antet, 2003), în special capitolul 6 “Marile puteri în acțiune”, pp. 122-167. Pentru o interpretare extinsă a realismului ofensiv după elaborarea teoriei lui Mearsheimer, vezi Richard N. Rosecrance “War and Peace” în *World Politics*, Vol. 55, No. 1 (2002), pp. 137-166. Pentru o succintă redare în limba română a tezelor realismului ofensiv vezi Andrei Miroiu “The Tragedy of Great Power

statul mai slab se va afla într-un subsistem hegemonic, în care majoritatea relațiilor sale internaționale sunt mediate de o altă putere, revizionismul său sau caracterul său de status-quo e direct determinat de interesele și intențiile hegemonului sistemic¹¹³. Într-un asemenea subsistem, regulile după care puterea minoră trebuie să își conducă acțiunea de politică externă, care îi modelează majoritatea acțiunilor politice și militare, sunt stabilite de către hegemonul zonal¹¹⁴ și exercitate cu o intensitate variabilă funcție de interesul strategic al puterii majore față de zona geografică respectivă. O precizare, care își va vădi rostul pe parcursul paginilor următoare, este necesară acum. Nu trebuie să înțelegem într-un sens extrem de strict determinarea politicilor minorelor de către hegemonul zonal. Cel mai adesea, în special în zonele sau în perioadele în care subsistemul nu prezintă relevanță pentru echilibrul general de putere, hegemonul se va mulțumi cu o supraveghere de la distanță a respectării regulilor generale de schimb politic și economic. Mai mult, o influență decisivă, determinantă a hegemonului care nu se transformă în dominație imperială a fost probată doar în cazul puterilor majore revoluționare, situație pe care o voi analiza în partea a treia a tezei mele. Pentru scopurile analizei de față dominația hegemonică este înțeleasă mai degrabă în sensul modelării politicilor militare ale puterilor minore de către statul care controlează respectivul subsistem.

Dacă dimpotrivă, subsistemul propriu de relații este unul marcat de o balanță de putere între jucătorii majori, marja de acțiune a puterilor minore mai e determinată doar de cât de puternice sunt motivele pentru care marile puteri ar apărea sau ar acționa

---

Politics” în *The Romanian Journal of Society and Politics*, Vol. 3, No. 2, (November 2003), pp. 232-235.

¹¹³ Vezi pentru această perspectivă, între altele, Robert Boccock *Hegemony*, (London: Tavistock, 1986).

pentru alterarea balanței de putere. Această marjă trebuie înțeleasă ca fiind intim legată de gradul de implicare a marilor puteri într-un moment dat în subsistemul respectiv. Spre exemplu, studii recente au probat faptul că puterile minore din subsistemul Balcanilor au fost extrem de active diplomatic și militar în perioade în care marile puteri treceau printr-o fază de dezinteres sau dezangajare față de respectiva zonă (vezi sfârșitul secolului al XIX-lea și primii 15 ani interbelici). În asemenea perioade, puterile minore ale subsistemului au intrat în competiție directă, politică, militară și economică pentru maximizarea puterii în sistem și au alcătuit sisteme de alianțe care să țină în frâu pe tulburătorii minori ai echilibrului de putere. În perioadele în care puterile majore își recăpătau un interes deosebit în zonă și înțelegeau să se implice puternic, diplomatic și economic, politicile minorelor erau mai degrabă orientate spre obținerea de beneficii prin alianțele încheiate cu statele puternice cu interese în subsistem¹¹⁵.

În cele ce urmează voi expune câteva chestiuni legate de teoria comportamentelor de balansare și de aliniere pentru a crea tabloul complet al discuției referitoare la declanșarea conflictelor militare în raport cu puterile minore.

Dezbaterea legată despre raporturile dintre balansare și aliniere intervine în relațiile internaționale în momentul introducerii celui de-al doilea termen (*bandwagoning*, engl.) în literatura de specialitate în opera fundamentală a lui

---

¹¹⁴ Raymond Cohen *International politics. The rules of the game*, (London: Longman, 1981), p. 6.

¹¹⁵ Pentru această secțiune relevant este articolul semnat de Benjamin Miller, Korina Kagan “The Great Powers and Regional Conflicts: Eastern Europe and the Balkans from the Post-Napoleonic Era to the Post-Cold War Era” în *International Studies Quarterly*, (1997) 41: 51-85.

Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*¹¹⁶. În accepțiunea lui Waltz, care își centrează întregul demers teoretic pe o apărare lărgită a vechiului cadru teoretic al balanței de putere, într-un sistem anarhic statele sunt mai interesate de propria supraviețuire decât de orice altceva. Caracteristica esențială a sistemului anarhic este lipsa unei autorități superioare nivelului statal, care să gireze ordinea internațională. În sistemele anarhice, regulile internaționale sunt doar convenții momentane girate de echilibrul de putere momentan. Atâta vreme cât suveranitatea puterilor majore va fi în centrul organizării politicii mondiale, ridicarea unei ordini bazate pe o autoritate superioară statului este o imposibilitate practică. Într-un asemenea sistem competiția pentru resursele limitate este inevitabilă, cel care nu participă pierzând din puterea relativă și putând fi anihilat de către ceilalți¹¹⁷. Scopul principal al fiecărui stat este astfel asigurarea propriei securități, maximizarea puterii fiind doar un mijloc pentru atingerea celui mai înalt grad de securitate. Pentru a-și maximiza securitatea, statul va trebui să se bazeze în principal pe propriile forțe, alianțele fiind cel mai adesea temporare sau înșelătoare. Ridicarea unui stat prea puternic, înclinat fie spre o hegemonie subsistemică¹¹⁸, fie spre un imperiu universal, este o amenințare directă la adresa statelor. Un asemenea stat tulbură echilibrul sistemic, făcând ca poziția relativă de putere a celorlalte state să se reducă în raport cu a sa. În cazul în care contestatarul ordinii va încerca să-și maximizeze puterea atacând un stat, o terță putere trebuie să intervină de partea celei mai slabe părți din conflict, pentru a se asigura că

---

¹¹⁶ (New York: McGraw Hill, 1979), p. 126. Waltz atribuie termenul lui Stephen Van Evera, deși cercetări mai noi ale lui Randall L. Schweller au dovedit că el este folosit încă în 1942 de Quincy Wright în lucrarea *A Study of War*.

¹¹⁷ Thomas Hobbes *Leviathan*, (London and Melbourne: Dent, 1983), p. 63.

¹¹⁸ Lucrarea esențială pentru analiza hegemoniei subsistemice prin grila realismului structural este Robert Gilpin *Război și schimbare în politica mondială*, (Craiova: Scrisul Românesc, 2000).

învingătorul nu își mărește nemăsurat poziția de putere, devenind astfel și mai amenințător la adresa sa. Astfel, acestea vor avea o tendință naturală, indusă de structura anarhică a sistemului, să se alieze împotriva hegemonului în potență, să echilibreze balanța de putere, prezervându-și printr-o alianță de balansare vechiul statut. Alinierea este interpretată de Waltz drept opusul tentativei de balansare. Printr-o analogie cu alegerile intra-partid americane în sistemul caucusului, alinierea înseamnă trecerea de partea celui mai puternic pentru a nu fi exclus de la împărțirea beneficiilor rezultate dintr-o victorie în competiția pentru putere. Statele mai slabe, puterile minore, în măsura în care sunt libere să aleagă, vor trece însă de partea mai slabă dintr-un conflict, întrucât statul mai puternic este cel care le amenință existența¹¹⁹. Deși această afirmație pare contraintuitivă, în măsura în care nu există diferențieri funcționale între actorii din sistem¹²⁰, puterile minore își vor prezerva securitatea la fel ca puterile majore, opunându-se celui mai puternic prin intervenția de partea celui mai slab. În viziunea părintelui neorealismului structural, tendința naturală este balansarea, alinierea fiind mai degrabă un comportament nefiresc, care dă seama de integrarea statului care adoptă o asemenea politică într-un sistem ierarhizat al relațiilor internaționale. Tăria balanței ca modalitate de explicare a comportamentului internațional vine și din faptul că ea pune problema la nivelul sistemului internațional, pe când alinierea e mai degrabă un tip de politică externă, altfel spus, un comportament ce e analizabil doar prin imaginea a doua a studiului relațiilor internaționale (nivelul de analiză centrat pe stat), perspectivă reduționistă în accepțiunea lui Waltz.

---

¹¹⁹ Waltz, *op.cit.*, p. 127.

¹²⁰ Si aceasta e o parte esențială a argumentului lui Waltz cu privire la structura sistemului internațional, vezi *op. cit.*, pp. 93-97.

Există două discuții teoretice majore care au încercat să schimbe, din interiorul neorealismului structural, discuțiile vizând balansarea sau alinierea. Un aspect foarte important trebuie menționat pentru o mai bună clarificare a chestiunilor ce urmează a fi expuse: aceste viziuni au fost interesate cu precădere de formarea alianțelor și de strategiile de politică externă, nu de inițierile sau respingerile conflictului militar. Cu toate acestea, ca descrieri neorealiste ale comportamentului puterilor în propriile subsisteme internaționale, ele sunt perspectivele care domină discuția contemporană. Principala modificare a interpretării waltziene vine din partea lui Stephen M. Walt. După acesta, analiza comportamentului statelor trebuie de asemenea să plece de la premisa securității drept scop al existenței actorilor internaționali principali. Ceea ce le modelează acestora comportamentul nu mai sunt considerațiile legate de menținerea sub o formă sau alta a balanței de putere, ci analizarea atentă a propriei poziții definite printr-o grilă a “balanței amenințărilor”. Astfel, pot exista situații în care o tentativă de balansare să fie suficient de periculoasă, din cauza amenințărilor directe ale unui adversar potențial, încât strategia de maximizarea a securității să ceară mai degrabă o politică de aliniere. Deși studiile de caz ale lui Walt, cu referire aparte la Orientul Mijlociu și la Asia de sud-est dovedesc predominanța balansării ca strategie politică, lucrările sale legitimează alierea ca politică pe care sistemul o poate induce la fel de natural ca și balansarea¹²¹. Strategiile de alianță se formulează, din punctul de vedere al lui Walt, atunci când statele sunt confruntate cu un pericol extern. Două posibilități de acțiune se ivesc astfel pentru decidenții politici. Prima, balansarea, este definită ca reprezentând o alianță împreună cu alte state împotriva celei mai mari amenințări.

---

¹²¹ Stephen M. Walt *The Origins of Alliances*, (Ithaca: Cornell University Press, 1987). O poziție românească pe aceeași linie, a preponderenței comportamentului de balansare față de cel de aliniere poate fi găsită la Mihail E. Ionescu *După hegemonie. Patru scenarii de securitate pentru Europa de Est în anii '90*, (București: Ed. Scripta, 1993), p. 28.

Alinierea reprezintă alăturarea forțelor respectivului stat la cel care reprezintă cea mai mare amenințare. Dacă balansarea ar fi comportamentul obișnuit și cel de aliniere mai degrabă unul excentric, toate statele ar avea un nivel sporit de securitate, întrucât potențialii agresori ar avea de întâmpinat opoziția combinată a celorlalte state. Dimpotrivă, dacă alinierea este strategia obișnuită, securitatea va fi rară, întrucât agresorii de succes vor atrage alți aliați, mărindu-și puterea și reducând-o pe cea a oponentilor lor¹²². Potrivit susținerii că balansarea este comportamentul natural în sistem, statele se alătură alianțelor pentru a se proteja de alte state sau coaliții ale căror resurse mai numeroase ar putea să formeze la un moment dat o amenințare. Există două motive pentru care statele optează pentru balansare: în primul rând, dacă ele nu reușesc să oprească un hegemon potențial la timp, își riscă propria supraviețuire; cea mai sigură strategie este alianța cu cei care nu își pot domina partenerii, pentru a evita să fii dominat de către cei care pot să o facă. În al doilea rând, alăturarea la tabăra mai slabă mărește influența noului membru al alianței, pentru că partea mai slabă are mai mare nevoie de ajutorul balansatorului¹²³. Pentru Walt, cei care consideră că acțiunea de aliniere este cea mai comună strategie internațională se bazează pe postulatul după care statele sunt fundamental atrase de putere. Cu cât mai puternic este un stat, cu cât mai clar își afirmă el această putere, cu atât mai probabilă este alinierea altor state la politica sa. Pe de o parte, alinierea poate reprezenta o formă de conciliere, în sensul în care prin alianța cu un stat sau cu o coaliție mai puternică, un actor internațional evită atacul asupra sa, direcționându-l în altă zonă. Pe de altă parte, un stat se poate alia pe timp de război cu tabăra mai puternică pentru a participa la împărțirea prăzii. În primul caz, avem de-a face cu o aliniere defensivă, în timp ce în al doilea caz vorbim

---

¹²² Walt *op. cit.*, p. 17.

¹²³ *Ibidem*, pp. 18-19.

despre o aliniere ofensivă¹²⁴. Sursele posibile ale unei amenințări, așa cum sunt percepute de către decidenții politici ai unui stat, țin de puterea agregată a unui al doilea actor (incluzând populația, capacitatea industrială și militară, dezvoltarea tehnologică), de proximitatea geografică a unui posibil agresor, de puterea ofensivă a acestuia din urmă ca și de intențiile sale agresive. Care sunt implicațiile grilei lui Walt pentru politica puterilor minore? În general, afirmă acesta, cu cât un stat este mai slab, cu atât crește probabilitatea ca el să se alinieze mai degrabă decât să balanseze. Aceasta se întâmplă întrucât statul slab ar adăuga prea puțină forță unei coaliții defensive, în schimb prin aceasta ar stârni mânia statelor amenințătoare. Doar atunci când decizia lor ar putea afecta finalul conflictului este rațional ca ele să balanseze (vom vedea cât de importantă este această afirmație pentru cazul României în 1916, n. m.). Statele slabe sunt sensibile la presiunile unei puteri majore apropiate. În vreme ce puterile majore au atât interese cât și capacități globale, puterile minore sunt mai interesate de cele ce se petrec în propria lor vecinătate. Ele sunt de așteptat să balanseze atunci când sunt amenințate de state cu capacități aproximativ egale cu ale lor, dar vor fi tentate să se alinieze atunci când sunt amenințate de o mare putere¹²⁵.

O interpretare mai largă a raporturilor între balansare și aliniere este oferită de Randall L. Schweller¹²⁶. Dacă Waltz și Walt trataseră problema doar din perspectiva strategiilor defensive de menținere a securității, Schweller pune problema acestui raport prin prisma strategiilor generale ale statelor în sistemul internațional. În acest

---

¹²⁴ *Ibidem*, pp. 20-21.

¹²⁵ *Ibidem*, pp. 29-30.

¹²⁶ Articolele la care mă refer sunt "Tripolarity and the Second World War" în *International Studies Quarterly* (1993) 37: 73-103, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In" în *International Security* (1994) 19: 72-107 și "New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition" în *American Political Science Review* (1997) 91: 927-930.

punct autorul se depărtează de neorealism static waltzian, părând a fi unul dintre adepții realismului ofensiv. Critica sa esențială la literatura privind alianțele vine din faptul că aceasta s-a bazat aproape exclusiv pe presupunerea că statele alcătuiesc coaliții doar pentru a-și mări securitatea. Această presupunere ignoră faptul istoric legat de alegerile de alianță motivate de oportunitățile de câștig, insuflă de poftă și nu de frică¹²⁷.

Ceea ce domină deciziile statelor este rezultatul unei balanțe a intereselor față de o problemă internațională. Balanța de interese poate fi înțeleasă la două dintre nivelurile politicii internaționale, la nivelul statal și la nivelul sistemic. La nivelul statal, ea se referă la costurile pe care un stat trebuie să le plătească pentru a apăra status-quo-ul față de costurile pe care ar trebui să le plătească pentru a-l modifica. Într-o clasificare inspirată din piesa shakesperiană “Timon din Atena”, statele s-ar împărți în lei, bufnițe/șoimi, struți, porumbei, miei, vulpi, șacali și lupi. Leii sunt statele care vor plăti costuri mari pentru a-și prezerva posesiunile dar doar un preț mic ca să-și maximizeze valorile; bufnițele/șoimii sunt mari puteri care sunt susținătoare puternice ale status-quo-ului dar nu posedă suficientă putere militară pentru a-l apăra singure împotriva coalițiilor sau statelor revizioniste și puternice; struții ar fi puterile mari care se comportă în sistemul internațional ca puterile mai puțin semnificative, în sensul în care au capacitatea de a-și impune voința altora, dar nu înțeleg să o folosească, fiind preocupate exclusiv de propria supraviețuire și autonomie; porumbeii reprezintă actori de status-quo care sunt dispuse prin politici de conciliere și negociere să accepte mici modificări ale status-quo-ului mai degrabă decât să formeze alianțe foarte stânse împotriva statelor revizioniste; miei sunt puterile slabe dispuse să plătească costuri foarte mici pentru a-și păstra sau extinde posesiunile, constituind

---

¹²⁷ Randall L. Schweller *Deadly Imbalances. Tripolarity and Hitler's Strategy of World*

îndeobște prada agresorilor; vulpile reprezintă puteri revizioniste cu interese limitate, care se folosesc de diplomație și de înșelătorie pentru a-și atinge scopurile; șacalii sunt puteri revizioniste cu interese limitate care preferă să evite riscul, participând la conflicte odată ce acestea sunt decise, pentru a participa la împărțirea prăzii; în cele din urmă, lupii sunt state revizioniste cu interese nelimitate, consideră ordinea internațională prezentă în același timp opresivă și intolerabilă și sunt dispuși să plătească costuri mari pentru schimbarea raportului sistemic de forțe¹²⁸. La nivelul sistemic, teoria balanței intereselor ar afirma faptul că, prin sine, distribuția capacităților nu determină stabilitatea sistemului. Mult mai semnificative sunt scopurile și mijloacele celor ale căror capacități și influențe sunt folosite, fie pentru a distruge, fie pentru a manageria sistemul. Stabilitatea sistemului este o funcție a balanței între forțele revizioniste și cele conservatoare¹²⁹.

Modul în care această balanță a intereselor se înclină prezice comportamentul unui anumit stat. În raport cu interesele sale principale, statele pot fi puteri de status-quo și puteri revizioniste. Strategia lor poate fi fie una de balansare, fie una de aliniere, funcție de modul în care respectiva strategie se pliază mai bine pe felul în care este echilibrată balanța intereselor respectivului stat. Balansarea semnifică, pentru Schweller, opunerea la partea cea mai puternică sau cea mai amenințătoare într-un anumit conflict. Două forme de balansare pot fi concepute, cea internă – bazată pe mobilizarea propriilor resurse pentru a ajunge comparabile cu cele ale competitorului pentru putere sistemică și cea externă – semnificând alcătuirea unor alianțe formale și informale îndreptate împotriva puterilor care tulbură ordinea internațională. Strategia de aliniere vizează, în descendența lui Walt, fie dorința de a

---

Conquest, (New York: Columbia University Press, 1998), p. 59.

¹²⁸ *Ibidem*, pp. 83-89.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 89.

evita un atac iminent al unui adversar puternic, fie dorința de a împărtăși rezultatele prăzii rezultate dintr-un război victorios purtat de puterea revizionistă¹³⁰. Statele revizioniste pot fie să aibă scopuri nelimitate legate de restabilirea balanței mondiale de putere în beneficiul lor, fie scopuri limitate la care pot aspira datorită slăbimii lor puteri. O putere minoră revizionistă este mai înclinată spre o tentativă de raliere cu un revizionist nelimitat pentru a culege resturile de la masa învingătorilor, pe când o putere minoră de status-quo este mai degrabă liberă în a alege care dintre cele două strategii îi este mai profitabilă¹³¹. O scurtă precizare este absolut necesară în cele ce urmează. Acțiunile de balansare și de aliniere nu sunt singurele aplicabile la politicile de formare ale alianțelor. Spre exemplu, Schweller identifică alte patru tipuri de acțiuni: încătușarea (alierea cu adversarul pentru a-l controla prin intermediul unui pact formal), distanțarea (refuzul de a răspunde unei crize prin opoziția la formarea unor strategii diplomatice și militare îndreptate împotriva agresiunii), pasarea responsabilității (un stat adoptă comportamentul pasagerului clandestin, încercând să își atingă scopurile prin eforturile altor state) și o politică de angajare a crizelor printr-o revizuire pașnică făcută de către puterile majore pentru a veni în întâmpinarea intereselor considerate legitime ale unei puteri revizioniste în ascensiune¹³². Analizând formarea alianțelor în perioada anterioară primului război mondial, Thomas J. Christensen și Jack Snyder folosiseră într-o lucrare anterioară termenii de pasare a responsabilității și de înlănțuire (legarea prea strânsă prin alianță de o altă putere, fapt ce reduce marja de decizie atunci când războiul e declanșat de către acesta

---

¹³⁰ *Ibidem*, pp. 66-70.

¹³¹ Schweller nu exclude posibilitatea ca puterile minore să balanseze, în măsura în care raportul dintre balanța intereselor lor și gradul de libertate din sistem le-o permite. Corespondență privată a autorului cu profesorul Schweller, 5 martie 2003.

¹³² Randall L. Schweller *Deadly Imbalances*, ed. cit., pp. 70-75.

sau împotriva lui) pentru a descrie comportamentul marilor puteri¹³³. După Schweller, John Mearsheimer a fost preocupat de analiza comportamentului marilor puteri privind crizele internaționale, punând un accent deosebit pe pasarea responsabilității și pe cedarea puterii ca forme de politică externă.¹³⁴ Cu toate acestea, pentru scopul analizei mele aceste chestiuni sunt mai puțin relevante. Confrunțați cu problema iminentă a unui conflict, decidenții politici vor trebui să aleagă fie inițierea, fie acceptarea, fie refuzul conflictului. Iar balanța subsistemice de putere este unică. Statele vor trebui fie să se așeze în talgerul care urcă, fie în cel care coboară, fie să încerce să fie în rolul punctului de echilibru. Prima și a treia strategie constituie acțiuni de balansare, iar ultima este o acțiune de aliniere.

În cele ce urmează, voi încerca să discut, pe baza aspectelor teoretice amintite mai sus, pozițiile românești legate de declanșarea conflictului militar. Problema centrală pe care doresc să o analizez e legată de o tendință a autorilor occidentali de a considera decizia românească de război din august 1916 o decizie de aliniere. Un asemenea punct de vedere este susținut atât de Stephen Walt, cât și de Randall Schweller¹³⁵. Rezumând, cei doi autori susțin că România, o putere revizionistă interesată de achiziția de teritorii pe seama monarhiei dualiste a fost supusă unor presiuni diplomatice deosebit de puternice din partea puterilor Antantei de a intra în

---

¹³³ Thomas J. Christensen și Jack Snyder “Chain gangs and passed bucks: predicting alliance patterns in multipolarity” în *International Organization*, Vol. 44, No. 2 (Spring 1990), p. 140.

¹³⁴ John J. Mearsheimer *Tragedia politicii de forță*, ed. cit., pp. 114-121.

¹³⁵ Stephen M. Walt “Alliance Formation and the Balance of World Power” în *International Security* (1985) 9: 7-8; Walt reia afirmația, fără să-și modifice argumentul, în *The Origins of Alliances*, ed. cit., p. 21; Randall L. Schweller “Bandwagoning for Profit”, p. 95, reluată în *Deadly Imbalances*, ed. cit., p. 79. Al doilea autor și-a bazat demersul pe o interpretare oferită de istoricul Paul W. Schroeder în “Historical Reality vs. Neo-Realist Theory” în *International Security* (1994) 19: 122. Schroeder face doar o enumerare vastă, nu discută cazul particular al României.

război. Convinsă prin succesul aparent al ofensivei Brusilov în Galiția, prin prezența armatei Sarrail la Salonic, prin cursul evenimentelor de pe frontul francez că sorții războiului sunt aruncați iar Antanta este indiscutabil cea mai puternică, România a înțeles să se alinieze cu aceasta pentru a-și satisface ambițiile revizioniste. Voi încerca să arăt că un asemenea punct de vedere nu se susține; decizia din august 1916 a constituit o parte a politicii de balansare inițiată de România la începutul participării sale la primul război mondial. Ca urmare, spațiul destinat deciziei din 1916, cea mai controversată din punctul de vedere al acțiunilor de balansare sau de aliniere, va fi mai larg decât destinat celorlalte hotărâri privind declanșarea conflictului militar.

DECIZIILE ROMÂNEȘTI PRIVIND DECLANȘAREA CONFLICTULUI MILITAR, 1913-1944

Voi încerca de asemenea, în cele ce urmează, să ofer un tablou cât mai exact al deciziilor românești privind inițierea, acceptarea sau neacceptarea conflictului militar pentru a oferi mai multă forță empirică discuțiilor teoretice legate de balansare sau aliniere. Nu îmi propun o analiză amănunțită a fiecărei decizii vizând declanșarea conflictului, ci centrarea pe acele decizii care comportă cele mai semnificative controverse din perspectivele balansării și alinierii. Nu vor fi analizate în amănunt nici acele decizii în care România se afla sub hegemonie germană, întrucât ele sunt deja acoperite politologic într-o lucrare de referință a lui Larry L. Watts¹³⁶.

Câteva precizări metodologice se impun a fi făcute aici. Am considerat România actor internațional cu drepturi depline de-abia după recunoașterea independenței de stat în anii 1878-1879, ca urmare decizia conflictuală privind războiul de independență nu va fi analizată. Procesul de decizie al implicării României în războiul ruso-turc poate desigur să fie analizat cu instrumentele cercetării de față.

Pe de o parte, el constituie un proces colectiv de decizie, unul dintre cele mai democratice dintre cele întreprinse vreodată de conducătorii acestui stat, cuprinzând consultări de amploare între domnitor, factorii politici care girau guvernarea și responsabilii militari. O analiză rapidă ar arăta faptul că inițierea conflictului împotriva Imperiului Otoman a constituit o acțiune de balansare, într-un moment în care înfrângerile armatelor ruse în primele bătălii ale Plevnei amenințau să schimbe balanța strategică în subsistemul balcanic al relațiilor internaționale și să ducă teatrul de război pe teritoriul României¹³⁷. România nefiind însă un actor internațional recunoscut de către puterile sistemice, hotărârea de la 1877 nu intră în preocupările mele de analiză. Am tratat și decizii care nu au fost urmate de conflict militar (iulie 1914 și iunie și august 1940) ca decizii de același tip, întrucât fenomenul asupra căruia elitele politice românești au trebuit să convină este de același tip: inițierea sau acceptarea conflictului militar pentru apărarea sau afirmarea ofensivă a intereselor naționale¹³⁸. Datele crizelor internaționale sunt pe stil vechi până în 1920¹³⁹. Am optat pentru a considera data studiului principal de caz ca fiind 4 august 1916 întrucât după semnarea tratatului cu puterile Antantei decizia de inițiere a conflictului este practic luată. Consider perioada verii anului 1940 încă una a balanței de putere din punctul de vedere românesc întrucât nu sunt încă formate legături de dependență politică, economică și militară prin care relațiile internaționale să fie supuse vreunui hegemon

---

¹³⁶ Larry L. Watts *Incompatible Allies: Neorealism and Small State Alliance Behavior in Wartime*, (Umea University, 1998).

¹³⁷ Pentru o redare a procesului decizional vezi *** *România în războiul de independență 1877-1878*, (București: Ed. Militară, 1977).

¹³⁸ Este interesant de notat faptul că studiul clasic privind decizia de conflict vizează tocmai o criză care nu a devenit niciodată "caldă". Vezi Graham T. Allison *The Essence of Decision*, (Boston: Little, Brown, 1971).

(Germania devine hegemon de-abia după acordurile Hitler-Antonescu din noiembrie 1940¹⁴⁰).

Astfel, chestiunea discutată ar putea fi schematizată astfel:

Data	Criza	Inițiatorul crizei	Starea sistemului	Rezultatul deciziei	Tipul deciziei
27 iunie 1913	Al doilea război balcanic	Bulgaria	Balanță de putere	Inițierea conflictului	Balansare
21 iulie 1914	Primul război mondial	Austro-Ungaria	Balanță de putere	Refuzul conflictului	Balansare
4 august 1916	Intervenția în primul război mondial	România	Balanță de putere	Inițierea conflictului	Balansare
20 iulie 1919	Atacul Republicii	Ungaria	Balanță de putere	Acceptarea conflictului	Balansare

¹³⁹ Datele sunt preluate din Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu (coord.) *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986).

¹⁴⁰ Aceasta apare foarte evident din documentul din 26 noiembrie 1940 “Declarația generalului Ion Antonescu, conducătorul statului român în ședința Consiliului de Miniștri în legătură cu vizita sa la Berlin, cu aderarea României la Pactul Tripartit și cu politica României în cadrul Axei Berlin-Roma-Tokio” în *Antonescu-Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, (București: Ed. Cozia, 1991), vol. I, pp. 53-62.

	Ungare a Sfaturilor				
27-28 iunie 1940	Ultimatumu l U.R.S.S.	U.R.S.S:	Balanță de putere	Refuzul conflictului	Aliniere
30 august 1940	Pretențiile ungare privind Transilvania	Ungaria	Balanță de putere	Refuzul conflictului	Aliniere
22 iunie 1941	Războiul germano- sovietic	Germania	Hegemonie	Inițierea conflictului	Aliniere
23 august 1944	Războiul româno- germano- maghiar	România	Hegemonie	Inițierea conflictului	Aliniere

Vom observa imediat din acest tabel faptul că România, ca putere minoră, constituie un subiect de studiu destul de bun prin multitudinea tipurilor de decizii conflictuale luate în cele mai diverse situații internaționale. România inițiază sau acceptă conflictul în patru rânduri și tot de atâtea ori îl și refuză. Deciziile de conflict sunt atât de de balansare, cât și de aliniere nu. În fine, inițierile de conflict se fac atât sub sistemul balanței de putere cât și sub cel hegemonic. Un aspect foarte interesant, care nu face însă în mod special obiectul demersului de față, ține de compoziția grupurilor de decidenți care au fost puși în fața problemei declanșării conflictului militar. Trei dintre situații (1914 și cele două alinieri din 1940) reprezintă

veritabile exerciții democratice: problema inițierii sau acceptării conflictului este analizată de ansamblul forțelor politice relevante ale țării, decizia fiind una colectivă. În 1913 guvernul decide în mod colectiv intervenția în Bulgaria, având acceptul și sprijinul familiei regale și a principalului partid de opoziție. La fel, în 1919 decizia de intervenție este una guvernamentală, sprijinită în mare măsură de celelalte forțe politice românești. Spre deosebire de acestea, în 1916 un grup extrem de restrâns, cu un sistem de putere centralizat, atârând la limită pe umerii unei singure persoane, stabilește intrarea în conflict. Cazul lui 23 august 1944 este foarte asemănător, cu toate că grupul decizional a fost întrucâtva mai larg iar decizia a aparținut unui număr mai mare de persoane, în schimb acestea au înfăptuit o lovitură de stat pentru a-și impune propria viziune asupra relațiilor internaționale. În cazul lui iunie 1941 ne aflăm în cel mai clar caz de dictatură decizională: un singur om, neconsultându-se cu nimeni, hotărăște intrarea țării sale în război. Comportamentul care nu poate fi găsit prin analiza acțiunilor românești ar fi cel de balansare într-un regim hegemonic, iar pentru analiza sa în cadrul categoriei puterilor minore ar fi necesare alte studii de caz. În cele ce urmează voi analiza, pe scurt, acele decizii de balansare sau de aliniere care nu fac obiectul principalului studiu de caz.

DECIZIILE DE BALANSARE

Câteva constatări preliminare sunt necesare în privința deciziilor de balansare. Vom observa faptul că ele sunt specifice unui regim al balanței de putere, nici un comportament de balansare românesc neapărând într-un regim hegemonic. O precizare este, însă, strict necesară aici: deciziile discutate în acest referat sunt toate hotărâri privind declanșarea conflictului militar în condițiile unui conflict militar **preexistent**. În toate cele 8 cazuri analizate, decidenții români acționează sub

presiunea unor conflicte deja în desfășurare, fie în cadrul propriului subsistem al relațiilor internaționale, fie în cadrul sistemului mondial de state. Nu cunoaștem cum ar arăta o decizie de conflict într-o situație hegemonică de pace care să fie similară cu o acțiune de balansare. Eventuala decizie de a se opune armat unei agresiuni sovietice în august 1968 ar fi putut să fie o decizie de acest tip, dar ea a fost mai degrabă o tactică de descurajare decât o hotărâre vizând conflictul militar¹⁴¹. De cele mai multe ori în cazul României o decizie de balansare este urmată de inițierea sau acceptarea conflictului militar, o singură astfel de hotărâre nu este urmată de război. Lucru firesc potrivit teoriei realiste, pentru care comportamentul de balansare este adeseori o reacție la o alterare a balanței (sau la o iminență a alterării balanței) în cazul unei lipse de reacție armată¹⁴².

Decizia de intervenție în cel de-al doilea război balcanic¹⁴³ este considerată acțiunea tipică de balansare: dispariția unei mari puteri din regiunea balcanică (Turcia, ca urmare a înfrângerii sale în războiul cu Italia din 1911-12, a pierderii cvasitotale a Rumeliei și a tulburărilor interne cu care era confruntată încă din 1908 încetează să mai fie o mare putere) era urmată de o competiție pentru putere în care România, statul cel mai semnificativ dinaintea de 1912, era lăsată la o parte și – astfel –

---

¹⁴¹ Am discutat contextul general al tentativelor românești de evadare din hegemonia sovietică în anii 1960-70 și limitările inerente lor în “Controverse privind rolul României în Pactul de la Varșovia. Perspective militare și diplomatice” în *Revista de istorie militară*, (2002) 19: 48-55.

¹⁴² Vezi pentru astfel de perspective aplicate sistemului concertului european Paul W. Schroeder “The 19th Century International System. Changes in the Structure” în *World Politics*, (1986) 39: 1-26, Richard B. Elrod “The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System” în *World Politics*, (1976) 28: 159-174.

¹⁴³ Pentru o viziune de ansamblu asupra evenimentelor politice interne din timpul celui de-al doilea război balcanic vezi Anastasie Iordache *Criza politică din România și războaiele balcanice 1911-1913*, (București: Ed. Paideia, 1998), pp. 238-242.

dezavantajată. Ambițiile revizioniste din Balcani nu puteau fi pe placul unei puteri cu interese de status-quo la sud de Dunăre, mai ales fiind confruntată cu ambițiile teritoriale foarte mari ale Bulgariei, care amenința să ia locul României de partener privilegiat al Puterilor Centrale în respectivul subsistem internațional. Mai mult, după atacul surprinzător al Bulgariei împotriva Serbiei și Greciei la începutul lui iunie 1913, decidenții români simțeau că echilibrul de putere la sud de Dunăre s-ar putea altera dramatic prin apariția unei puteri semnificative, care ar putea să-și asume rolul de arbitru al regiunii¹⁴⁴, întrucât controlul bulgar asupra Macedoniei și accesul Sofiei la Egee ar fi însemnat în esență că rolul României de cel mai puternic și mai important din punct de vedere strategic stat al regiunii a fost preluat de către Bulgaria. Pe de o parte, se cere subliniat faptul următor: conflictul balcanic, ca război al puterilor minore, a comportat o marjă decizională mai lejeră decât cele în care jucătorii războinici ar fi fost puteri majore. În absența unor politici clare ale marilor puteri în regiune, liderii balcanici (și implicit cei români) au putut să acționeze mult mai ușor în raport cu percepția intereselor lor naționale¹⁴⁵. Prin atacul împotriva Bulgariei, decidenții români sperau, dacă nu o revenire la status-quo-ul (înțeles ca raportul de putere) ante 1912, măcar o impunere a unui echilibru de putere în care Balcanii să nu fie dominați de o singură putere. România se percepe, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, ca o putere de status-quo, opusă oricărui revizionism teritorial și implicit

---

¹⁴⁴ Încă literatura politologică a vremii a surprins resorturile de balansare ale politicii românești, vezi Stephen P. Duggan “The Balkan Adjustment” în *Political Science Quarterly*, (1913) 28: 627-645.

¹⁴⁵ Vezi pentru nesiguranța marilor puteri de a urma politici ferme în privința Balcanilor în perioada războaielor balcanice Șerban-Rădulescu Zoner “Bernhard von Bulow” în *Diplomați ilustrate*, (București: Ed. Politică, 1973), vol. III.

oricăror tranziții de putere¹⁴⁶. Decidenții politici români erau de altfel formați într-o școală de politică internațională care recunoștea principiul balanței de putere atât drept obiectivul natural al unei politici externe, cât și drept garantul ordinii internaționale. România, stat format pe baza unor înțelegeri legate de balanța de putere¹⁴⁷, nu putea decât să-I urmeze preceptele pentru a supraviețui pe scena entităților suverane. Primul ministru român, conservatorul de filiație junimistă Titu Maiorescu, în deplină înțelegere cu ceilalți actori implicați în procesul de alcătuire a politicii externe (regele Carol I, ministrul de interne și șeful partidului aflat în coaliție cu conservatorii Take Ionescu și nu în ultimul rând liderul opoziției, Ion I.C. Brătianu) a adoptat rațional, într-un calcul bazat pe balanța intereselor românești, decizia de a balansa puterea la sud de Dunăre printr-o intervenție armată¹⁴⁸. Guvernul de coaliție Maiorescu-Take Ionescu, format la 14 octombrie 1912 cu misiunea internă de a încerca o reunire a conservatorilor separați sub șefia lui P.P. Carp în 1908¹⁴⁹ și cu cea externă de a poziționa cât mai avantajos România în criza balcanică s-a dovedit unul dintre cabinetele cu cele mai ferme, dar în același timp și cele mai consensuale politici

---

¹⁴⁶ Costică Prodan “Romania and the Balkan States at the Brink Between the 19th and the 20th Century” în *Geopolitics and History at the Crossroad Between Millenia*, (Bucharest: Military Publishing House, 1999).

¹⁴⁷ T.W. Riker “The Pact of Osborne: A Controversial Episode in the Making of Rumania” în *The American Historical Review*, (1929) 34:237-249.

¹⁴⁸ Un portret clasic al activității diplomatice a primului ministru în perioada celui de-al doilea război balcanic se găsește la Eugen Lovinescu *T. Maiorescu*, (București: Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II) vol. II (1876-1917), pp. 347-363. Pentru decizia de balansare vezi și Mihai Macuc “Caracterul intervenției României la sud de Dunăre la sfârșitul celui de-al doilea război balcanic (1913)” în Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară *Anuar 1998*, (București: Ed. Militară, 1998), pp. 197-205.

¹⁴⁹ Pentru compoziția guvernului din 14 octombrie 1912 vezi Stelian Neagoe *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 1995*, (București: Ed. Machiavelli, 1995), p. 75.

externe dintre cele care au guvernat Vechiul Regat. Mărturie stă în acest sens vizita primului-ministru la șeful opoziției liberale, Ion I. C. Brătianu din ziua de 9 mai 1913 în care s-au stabilit de comun acord strategiile de inițiere a conflictului militar destinat re poziționării României ca cel mai influent actor internațional din spațiul Balcanilor¹⁵⁰.

În privința Consiliului de Coroană din 21 iulie 1914 lucrurile sunt oarecum mai complicate. Pe de o parte, decizia se ia sub presiunea timpului și a evenimentelor succedate extrem de rapid în zilele precedente (războiul Austro-Ungariei împotriva Serbiei urmat de mobilizările și declarațiile de război între marile puteri din vestul, centrul și estul Europei). E cunoscut faptul că deciziile de conflict luate sub presiunea timpului tind să fie oarecum rupte de o cunoaștere efectivă a intențiilor și strategiilor celorlalți actori internaționali¹⁵¹. Războiul mondial fusese declanșat prin surprindere și nici una dintre marile puteri nu își definise nici strategia generală de conflict, nici obiectivele care ar fi trebuit să fie atinse. Nimeni nu ar fi putut preciza cu exactitate care sunt scopurile conflictului general (este știut faptul că planurile revizioniste privind teritoriile europene au fost elaborate de către diplomația numai în toamna anului 1914). Mai mult, nu se putea estima în mod cât de cât acceptabil, balanța forțelor militare pe continent și nici influența exactă pe care urma să o aibă presupusa blocadă maritimă britanică împotriva Puterilor Centrale. Colapsul sistemului congreselor, așteptat deja de când revizionismul german renunțase la prudența alianțelor din anii 1870 ale lui Otto von Bismarck, lăsa în incertitudine orice decident

---

¹⁵⁰ Titu Maiorescu *România, războaiele balcanice și Cadrilaterul*, (București: Ed. Machiavelli, 1995), p. 109.

¹⁵¹ T.V. Paul *Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers*, ed. cit., p. 20.

politic cu privire la formele organizării păcii¹⁵². Războiul general al marilor puteri începuse mai degrabă prin escaladarea unui conflict armat între o majoră și o minoră (Austro-Ungaria contra Serbiei) și prin onorarea angajamentelor de politică externă anterioare (al Germaniei față de Habsburgi, a Rusiei față de Serbia și al Franței față de Rusia). Dacă puterile Antantei au escaladat conflictul transformându-l într-un război major, Germania a continuat escaladarea, provocând prin atacarea Belgiei intervenția Marii Britanii și atingerea stadiului de război sistemic¹⁵³. Decidenții români au fost oarecum pripiți în adoptarea unui curs al acțiunii politice. Nici o agresiune nu amenința în mod direct România și nici un interes național imediat nu era încă afectat. Mai mult, angajamentele de alianță cu Puterile Centrale nu prevedeau obligativitatea de a acționa de partea acestora decât în cazul în care o terță parte ar fi inițiat un conflict împotriva Austro-Ungariei¹⁵⁴. Hotărârea ar fi putut să fie amânată, dar convingerea generală că problema asupra căreia trebuia să se confere cerea o soluție iminentă a fost cea care a precumpănit. În același timp, decizia din iulie 1914 nu trebuie înțeleasă exclusiv pe temeiul unei preocupări exclusive a factorilor de decizie față de declanșarea conflictului militar. Într-adevăr, în momentul respectiv nici situația militară, nici cea diplomatică nu erau într-atât de presante pentru ca o decizie să fie bruscată. Privind retrospectiv (dar privirile retrospective înșeală adeseori), Consiliul de Coroană de la Sinaia exprimă mai degrabă cucerirea puterii interne totale de șeful partidului liberal, Ionel Brătianu, care reușește să-și elimine competitorii (atât

---

¹⁵² Revizionismul cancelarilor de după Bismarck e bine prins în Peter Calvocoressi *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*, (Iași: Ed. Polirom, 2003).

¹⁵³ Samuel R. Williamson, Jr. "The Origins of World War I" în *Journal of Interdisciplinary History*, (1988)18: 795-818.

¹⁵⁴ Acesta a fost pretextul oficial al neintrării în război, vezi Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner *România și Tripla Alianță*, (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979), pp. 416-418.

pe regele Carol I, cât și pe liderii celorlalte formațiuni politice) și din elaborarea strategiilor de politică externă¹⁵⁵. Factorii care au contribuit la o conturare rapidă a unei decizii au fost atât poziția intransigent războinică a taberei minoritare germanofile din cadrul Consiliului (regele Carol și fostul prim-ministru conservator P.P. Carp) cât și decizia de neutralitate italiană¹⁵⁶. Considerarea intereselor naționale momentane au silit tabăra neutralistă la o decizie rapidă, de neangajare în conflict și de păstrare a expectativei atâta vreme cât scopurile și capacitățile marilor puteri implicate deja în război nu se vor fi afirmat clar¹⁵⁷. România optează pentru o politică ce îi permite să se erijeze în păstrătorul balanței, gata să ia parte la conflict fie de partea celor mai slabi, pentru a-și păstra independența în cazul unei amenințări externe, fie de partea celor puternici, pentru a-și rezerva un loc la împărțirea prăzii. Deși stat revizionist la nord de Carpați și la est de Prut, România adoptă o politică de neutralitate ce îi convine cu atât mai mult, cu cât nici un fel de preparative politice sau militare nu garantau, la momentul Consiliului de Coroană, un succes militar. Mai mult, nici un fel de înțelegeri cu vreo putere majoră implicată în conflictul mondial nu garantau recunoașterea din partea acestora a pretențiilor teritoriale românești¹⁵⁸.

Intervenția împotriva republicii conduse de Bela Kun a început ca un act pur defensiv în primăvara anului 1919. Forțele armate române din Transilvania au răspuns

---

¹⁵⁵ Ion Mamina *Consilii de coroană*, (București: Ed. Enciclopedică, 1997).

¹⁵⁶ Unul din miniștrii cabinetului Brătianu, doctorul Constantin Angelescu, afirma chiar că sosirea telegramei privind neutralitatea italiană exact în timpul ședinței Consiliului de Coroană nu a fost o întâmplare, ci o manevră a primului ministru, vezi Șerban Rădulescu-Zoner *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea 1900-1914*, (București: Ed. Litera, 1977), p. 180.

¹⁵⁷ Miron Constantinescu *et.al. Istoria României. Compendiu*, (București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1969), p. 410.

¹⁵⁸ Vezi pentru aceasta Nicolae Ciachir, Gheorghe Bercan *Diplomația europeană în epoca modernă*, (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984), pp. 465-466.

atacului trupelor bolșevice din luna aprilie (deși cercetări recente ale lui Lucian Leuștean au chestionat foarte serios problema existenței și amplitudinii acestui atac), ocupând la ordinul decidenților politici restul teritoriului convenit prin convențiile din august 1916 ca urmând să fie încorporat de România de la Austro-Ungaria, precum și a unui perimetru defensiv extins pe râul Tisa. Decizia din iulie 1919, de a interveni cu forță armată pentru a înfrânge și desființa Republica Sfatului avea câteva elemente clare de balansare. În primul rând, indiferent de coloratura regimului său, Ungaria trebuia redusă la rolul de putere minoră impus de reșezarea de putere ce a urmat sfârșitului primului război mondial. Încă din acel moment se profila cadrul general al politicii externe românești din perioada interbelică: opunerea la tendințele revanșarde ale puterilor învinse în 1918¹⁵⁹. Altfel spus, după împlinirea obiectivelor teritoriale, România devenise un stat de status-quo “spre toate azimuturile”. Al doilea argument prin care susțin faptul că decizia de a înfrânge Ungaria comunistă a fost una de balansare ține de regimul politic adoptat la Budapesta. Întinderea revoluției bolșevice în Europa, o eventuală legătură terestră între Ungaria și Rusia sovietelor erau percepute ca amenințări grave de securitate la adresa statelor rezultate sau împlinite național prin distrugerea imperiilor german, habsburgic și rus. O revoluție proletară încununată de succes în centrul Europei ar fi însemnat tulburarea echilibrului de putere nou format după noiembrie 1918¹⁶⁰. Un al treilea argument ține de natura acțiunii politice românești după ocuparea Budapestei și înfrângerea regimului

---

¹⁵⁹ Gheorghe Zaharia “Considerații asupra politicii externe a României (1919-1929)” în Viorica Moisuc (coord.) *Probleme de politică externă a României 1919-1939*, (București: Ed. Militară, 1971), p. 22.

¹⁶⁰ Cea mai bună relatare, în contextul schimbărilor rapide survenite în interiorul subsistemului de relații internaționale din Europa Centrală, a conflictului româno-maghiar îi aparține lui Lucian Leuștean *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon 1918-1920*, (Iași: Ed. Polirom, 2002).

bolșevic. Urmând cele mai tari percepte ale adepților balanței de putere, conducătorii români restaurează statalitatea maghiară ca actor internațional cu drepturi depline¹⁶¹, neimpunându-i decât acele cedări pe care realizarea unității naționale românești le presupunea. Apoi, trebuie să înțelegem faptul că în contextul postbelic în Europa centrală existau relativ puține forțe capabile să se opună unui revizionism manifest și armat. Armata franceză din Iugoslavia juca mai degrabă un rol conciliator, diplomatic, decât unul militar, de ocupație. Cu forțele în stare de constituire, Cehoslovacia (pe unde s-ar fi putut crea un culoar scurt între Ungaria și Rusia) nu ar fi putut să exercite un rol de balansare de una singură. Angajată pe două fronturi, unul pe Nistru împotriva forțelor bolșevice încă dezorganizate și celălalt în vestul țării, România avea capacitățile, interesele și voința de a se impune ca echilibratoare a puterii în subsistemul de relații internaționale al Europei centrale și de est. Dacă adăugăm la aceasta faptul că decidenții români au primit mână liberă de la cea mai semnificativă putere majoră continentală a momentului, Franța, lucrurile sunt încă și mai clare¹⁶².

DECIZIILE DE ALINIERE

Cadrul în care puterile minore iau decizii de aliniere poate fi mult mai ușor argumentat în cadrul literaturii de specialitate. Dealtfel, majoritatea cercetătorilor relațiilor internaționale care s-au preocupat de aceste probleme prezic, depărtându-se semnificativ de logica realistă sau nerealistă, precumpănirea comportamentului de aliniere față de cel de balansare în politica externă a minorelor. Puterile minore sunt,

---

¹⁶¹ Comportament tipic de balansare, vezi Morton A. Kaplan “Balance of Power, Bipolarity and other Models of International Systems” în *The American Political Science Review* (1957) 51: 684-695.

în accepțiunea lui Robert Rothstein, așa cum ne amintim, prin definiție state care recunosc că nu pot obține securitate prin propriile capacități și care trebuie să se bazeze fundamental pe ajutorul altor state, instituții sau procese internaționale pentru a și-o asigura¹⁶³. Abilitatea lor de a extrage resurse ce aparțin altor state (protectorilor mai puternici) se modifică funcție de condițiile sistemului internațional, rezultatele cele mai des întâlnite fiind capacitatea lor clară, atâta vreme cât trăiesc sub hegemonia unei majore, de a cheltui mai puțin pentru propria securitate, de a-și plasa cele mai semnificative părți ale cheltuielilor de apărare pe seama puterii majore de care depind¹⁶⁴. Dacă testul prin care un jucător major îl trece pentru a intra în cercul celor puternici sau pentru a se menține acolo este câștigarea unui conflict militar cu un alt jucător major, pentru o putere minoră acest test este constituit de capacitatea de a rezista sau nu cererilor și pretențiilor celorlalte state¹⁶⁵. În cazul în care o politică bazată pe balanța de putere nu va mai putea asigura această capacitate de rezistență în fața statelor interesate de revizuirea ordinii existente la un moment dat în sistemul internațional, o putere minoră poate înțelege să își supună politica externă unor alte state, intrând astfel într-o relație de subordonare față de un hegemon subsistemic¹⁶⁶. În

---

¹⁶² Istoria standard a conflictului politic și militar cu Republica Sfaturilor este Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, (București: Ed. Enciclopedică, 1994).

¹⁶³ *Alliances and Small Powers*, (New York: Columbia University Press, 1968), p. 29.

¹⁶⁴ Michael Handel *Weak States in the International System*, (London: Frank Cass, 1981), p. 171. Articolul clasic privind contribuția mai mică a partenerilor minori la cheltuielile comune de securitate este Mancur Olson, Richard Zeckhauser "An Economic Theory of Alliances" în *The Review of Economics and Statistics*, (1966) 48: 266-279.

¹⁶⁵ Anette Baker Fox *The Power of Small States. Diplomacy in World War II*, (Chicago: The University of Chicago Press, 1959), p. 3.

¹⁶⁶ Raimo Vayrynen "Small States in Different Theoretical Traditions of International Relations Research" în Otmar Holl *Small States in Europe and Dependence*, (Viena: Austrian Institute for International Affairs, 1983), pp. 87-88.

cadrul acestui tip de relații, așa cum am discutat mai sus, cel mai probabil tip de reacție în cadrul unei confruntări militare este cel al alinierii la poziția hegemonului.

Vom observa faptul că cele patru cazuri în care am considerat că România a întreprins acțiuni de aliniere, două reprezintă astfel de comportamente sub un regim al balanței de putere. Însă acest regim este complet diferit ca mod de distribuție al resurselor de putere între poli sistemului internațional. Deciziile analizate anterior aveau loc într-un mediu în care polarizarea sistemului internațional era accentuată, pe când în vara anului 1940 avem de-a face cu o situație bipolară¹⁶⁷. În această structură, cei doi principali competitori pentru resursele estului Europei aveau încă o înțelegere formală legată de retrasarea granițelor, înțelegere revizionistă pentru care nu erau dispuse să precupețească folosirea nici unei resurse militare. România, lipsită de aliați care să conteze în spațiul est-european încă din 1939¹⁶⁸, avea teoretic să se mulțumească îndată după colapsul militar al Franței, în mai-iunie 1940 doar cu garanțiile oferite de Marea Britanie încă din aprilie 1939. Politica de status-quo, dusă de România pe întreaga perioadă a anilor 1919-1939, colapsa în lipsa unor garanții occidentali ai ordinii mondiale. Fără o putere majoră capabilă și interesată în păstrarea balanței de putere în răsăritul continentului, România a trebuit să se orienteze, ca și alte state de status-quo din estul și sudul Europei, fie spre o politică de confruntare cu puterile revizioniste extrem de riscantă (cum aveau să constate, după un an, Iugoslavia

---

¹⁶⁷ Vezi, pentru chestiunea bipolarizării sistemului în urma negocierilor de la Moscova și a primei faze a războiului mondial I.M. Maiski *Cine l-a ajutat pe Hitler... Din amintirile unui ambasador sovietic*, ed.cit., pp. 182-188, Lord Strang “The Moscow Negotiations, 1939” în David Dilks (ed.) *Retreat from Power. Studies in Britain’s Foreign Policy of the Twentieth Century* Vol. I 1906-1939, (London: Macmillan, 1981), pp. 170-186, Leonida Loghin *Mari conferințe internaționale (1939-1945)*, (București: Ed. Politică, 1989), pp. 101-119, Henri Michel *La seconde guerre mondiale*, (Paris: Presses Universitaires de France, 1968), 2 vol.

și Grecia și cum constatase deja Polonia), fie spre o politică de aliniere la politicile puterilor majore zonale (Germania fascistă și Rusia sovietică)¹⁶⁹. Politica externă românească se bazase, pe întreaga perioadă a anilor ce precedaseră izbucnirea celui de-al doilea război mondial, pe un set de alianțe și de instituții ce își dovediseră lipsa de viabilitate. Liga Națiunilor încetase să mai fie un organism relevant după ineficacitatea acțiunilor sale în conflictul italo-etioopian, Mica Înțelegere își dovedise lipsa de semnificație în fața deciziilor marilor puteri de la Munchen, iar orice înțelegere anterioară cu Franța era inutilă în urma uluitoarei victorii germane iar aliații din Antanta Balcanică sfătuiau, la modul cel mai serios, cedarea în fața pretențiilor U.R.S.S. O dată în plus se poate argumenta faptul că alianța cu parteneri minori are o relevanță doar în contextul existenței unei balanțe de putere tari dar sensibil polarizate. Dacă sistemul se schimbă, în sensul scăderii numărului puterilor majore, eventual în urma unui război general al marilor puteri, șansa puterilor minore e doar apropierea cât mai grăbită de o putere majoră, integrarea într-un subsistem hegemonic cu consecințele sale directe – constrângeri ale politicii externe ce vor favoriza prioritar acțiuni de aliniere¹⁷⁰. Personalități puternice, care pot să crească rolul puterilor minore pe plan internațional într-o disproporție accentuată cu capacitățile acestora, își pot desfășura diplomația exclusiv în condițiile unui acord general privind status-quo-ul,

---

¹⁶⁸ Livia Dandara *România în vâltoarea anului 1939*, (București: Ed. Științifică și enciclopedică, 1985).

¹⁶⁹ Aceste tendințe de realiniere erau evidente încă din ultimii ani ai politicii bazate pe Liga Națiunilor și pe Mica Înțelegere, vezi Genevieve Tabouis *Douăzeci de ani de tensiune diplomatică*, (București: Ed. Politică, 1965), p. 325. Pentru eficiența diplomației românești în cadrul Ligii Națiunilor vezi și Hans J. Morgenthau *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, (New York: Alfred A. Knopf, 1985), p. 162.

¹⁷⁰ Jack S. Levy "Theories of General War" în *World Politics*, (1985) 37: 344-374.

cazul lui Nicolae Titulescu fiind cunoscut și apreciat de corifeii curentului realist¹⁷¹. Prăbușirea rapidă, în urma crizelor din anii 1938-1940 a Micii înțelegeri și a Antantei Balcanice au dovedit că alianțele de balansare ale puterilor minore de status-quo sunt complet nerelevante în condițiile în care polarizarea subsistemului trece spre o bipolaritate cu poli revizionisti cu interese strategice în zonă¹⁷². În aceste condiții, conducătorilor de la București, atât înainte cât și după momentul instaurării dictaturii regale în februarie 1938 au trebuit să opteze pentru o reorganizare diplomatică de proporții, provocată de reintrarea unui pol revizionist, Germania nazistă, în jocul de putere din subsistemul relațiilor internaționale din care România făcea parte. Tentativele de apropiere de viitorul bloc germano-italian, deși uneori au fost extrem de consistente, nu au reușit să-și găsească ecou la Berlin până în momentul verii anului 1940, când situația strategică era radical schimbată, continentul european fiind aproape de instaurarea unei hegemonii germane iar sistemul mondial foarte aproape de crearea (în condițiile situației precare a Marii Britanii și a neimplicării Statelor Unite) unui bipolarism germano-sovietic¹⁷³. Exact acestea sunt coordonatele pe care evoluează sistemul decizional românesc în lunile iunie și august 1940. Acțiunile de aliniere erau inevitabile nu doar din cauza incapacității politicii externe de a oferi un

---

¹⁷¹ Hans Morgenthau *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, ed. cit., p. 160.

¹⁷² Vezi pentru politica românească în interiorul Micii Înțelegeri lucrarea Elizei Campus *Mica Înțelegerere*, (București: Ed. Științifică, 1968), pentru cea în interiorul Antantei Balcanice Cristian Popișteanu *România și Antanta Balcanică. Momente și semnificații de istorie diplomatică*, (București: Ed. Politică, 1968). Pentru relațiile militare și în special pentru planurile de război din cadrul alianței antisovietice româno-polone un bun ghid este Marin Chiriac Popescu *Relațiile militare româno-polone în perioada interbelică (1918-1939)*, (București: Ed. Sigma, 2001).

¹⁷³ Pentru tentativele de apropiere românești de Germania vezi Rebecca Haynes *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, (Iași: Ed. Polirom, 2003).

cadru mai larg de mobilitate prin alcătuirea unei alianțe cu parteneri majori. Decenii de politică dezastruoasă în domeniul dotării cu armament și în nepregătirea forțelor armate pentru un război “tous azimuts” fără aliați își spuneau cuvântul în discursurile Șefului Marelui Stat Major, generalul Florea Țenescu, din ședințele Consiliului de Coroană din 27 iunie 1940 privind incapacitatea armatei de a face față eventualului conflict¹⁷⁴. Liderii politici cunoșteau de altfel, prin prisma unor lucrări militare de primă mână, uriașele decalaje care îi separau, din perspectiva capacităților militare dar și, în general, din perspectiva potențialului de război, de marile puteri europene¹⁷⁵. În august 1940, o politică a cedărilor, a alinierii la voințele jucătorilor majori ai sistemului, era dusă la bun sfârșit. Situația este înrăutățită față de iunie, căci aceleiași izolări diplomatice i se adaugă acum lipsa unei baze teritoriale și de recrutare extinse (Basarabia și Bucovina de Nord) și psihologia perdantului, foarte similară cu stările încercate de o secțiune a populației franceze în momentele premergătoare lui mai 1940. O elită demoralizată, lipsită din ce în ce mai mult de atribuțiile unei reprezentativități naționale, ia decizii mânată mai degrabă de dorința de a-și asigura propria supraviețuire în sistemul politic, social și economic românesc. O politică de acceptare a conflictului ar fi transformat Ardealul într-un “Triunghi al morții” nu doar pentru armata română, ci și pentru elita politică interbelică. Singura decizie politică viabilă a putut fi alinierea poziției românești la pretențiile forțelor faciste din centrul Europei¹⁷⁶.

---

¹⁷⁴ Teofil Oroian, Gheorghe Nicolescu (coord.) *Șefii Statului Major General român (1859-2000)*, (București: Ed. Europa nova, 2002), p. 211.

¹⁷⁵ Un bun exemplu în acest sens este Ioan Vitzu *Potențialul de război al marilor puteri*, (București, 1940).

¹⁷⁶ Constantin I. Kirilășcu *România în al doilea război mondial*, (București: Ed. Univers enciclopedic, 1995), vol. I, pp. 143- 152.

Ultimele decizii privind declanșarea conflictului militar luate de România s-au situat sub un regim hegemonic. Ele sunt, de altfel, recunoscute în literatura de relații internaționale ca decizii de aliniere pe care România a fost obligată să le ia, inițial sub impactul hegemoniei germane și ulterior sub presiunea sporită a Uniunii Sovietice¹⁷⁷. Începând din lunile noiembrie-decembrie 1940 politicile economice și militare românești trec printr-un filtru german¹⁷⁸, în vreme ce singura secțiune a diplomației care nu va depinde de aderarea la Axă va fi cea subterană. Puterea politică se concentrează în mâinile unui dictator militar care devine singur responsabil pe acțiunile politice românești. Decizia de a se alătura Germaniei în războiul împotriva Uniunii Sovietice la 22 iunie 1941 aparține cu totul generalului Antonescu, care se mulțumea să trateze în prima ședință de după începerea războiului a Consiliului de Miniștri condus de el prin intermediarul Mihai Antonescu doar probleme de politică internă, proprii colaboratori nemeritând explicații pentru “politica înaltă” făcută de viitorul mareșal¹⁷⁹. Alinierea a fost însă mai mult decât politica unui singur om. Trecerea de partea celui mai puternic a fost pe de o parte consecința sistemului unei hegemonii puternice, pe de altă parte dorința de a lua parte la festinul învingătorilor prin preluarea teritoriilor ocupate de sovietici cu un an în urmă. Interesul național cerea în mare măsură în momentul iunie 1941 o politică de aliniere la războiul antisovietic, pentru întregirea unei părți a teritoriului național și pentru obținerea

---

¹⁷⁷ Vezi John J. Mearsheimer *Tragedia politicii de forță*, ed. cit., p. 118.

¹⁷⁸ România a înțeles să se alinieze cu Germania nazistă datorită nevoiei de protecție față de iredentismul sovietic, maghiar și bulgar, vezi Randall L. Schweller *Deadly Imbalances. Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, ed. cit., capitolul 3 nota 92, p. 230.

¹⁷⁹ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, Vol. III (aprilie-iunie 1940), (București, 1999), pp. 601-617. Ședința a avut loc la 23 iunie 1941.

bunăvoienței germane pentru eventuale corectări în privința dictatului de la Viena¹⁸⁰. Un punct ceva mai dubios, adeseori folosit de către sovietici împotriva partenerilor români chiar după formarea blocului politic și militar comunist a fost dorința de expansiune teritorială. Documente recent publicate par să dovedescă faptul că aceasta nu era o acuzație fără sens, ci mai degrabă că generalul Antonescu a urmărit o politică de acaparare de teritorii la vest de Nistru¹⁸¹. Politica ulterioară a mareșalului, de trimitere a grosului forțelor armate române în zone care nu aveau legătură cu interesele românești, s-a dovedit în același timp inutilă și perdantă¹⁸², dar decizia de aliniere din iunie 1941 a fost atât conformă cu cerințele subsistemului de relații internaționale, cât și cu interesele naționale.

Decizia de trecere de partea Uniunii Sovietice la 23 august 1944 este, sub foarte multe aspecte, o hotărâre controversată. Ceea ce ar fi foarte greu de susținut ar fi că ea nu ar constitui o acțiune de aliniere. Decidenții politici români constituiți în grupul celor care declanșează și conduc lovitura de stat admit că după ofensiva sovietică din zona Iași-Chișinău orice speranțe ale unui armistițiu negociat au dispărut, că o politică de continuare a războiului ar însemna probabil sfârșitul statului român și că doar alinierea la războiul antigerman ar putea, prin bunăvoința marilor

---

¹⁸⁰ O largă literatură este destinată acestei problematice. Voi menționa aici doar prima ediție a memoriilor colonelului Magherescu în Iosif Constantin Drăgan (coord.) *Antonescu. Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, (Fundatia europeană Drăgan, 1991), vol. I.

¹⁸¹ La 11 iunie 1941 (așadar, cu 11 zile înainte de începerea războiului) conducătorul statului român îi declară la Munchen lui Raoul Bossy, ambasadorul României în Germania, că “Bugul trebuie să ne fie frontieră – cum a fost în sec. XVII pe vremea lui Duca-Vodă – pentru a recupera masa românească din fosta Republică Sovietică Moldovenească și pentru a dobândi marele port al Odesei”, vezi Raoul Bossy *Jurnal (2 noiembrie 1940-9 iulie 1969)*, (București: Ed. Enciclopedică, 2001), p. 52.

¹⁸² Vezi pentru aceasta Mihai Vasile-Ozunu, Petre Otu *Înfrânți și uitați. Românii în bătălia de la Stalingrad*, (București: Ed. Ion Cristoiu, 1999).

puteri, asigura redobândirea teritoriilor pierdute prin Dictatul de la Viena¹⁸³. Nenumărate mărturii contemporane și multe studii ulterioare concură în definirea scopurilor loviturii de stat ca fiind legate de asigurarea supraviețuirii naționale și de posibila dobândire prin luptă a teritoriilor dobândite de Ungaria horthystă în septembrie 1940¹⁸⁴.

Astfel, deciziile de aliniere românești care presupun și declanșarea unui conflict militar și care sunt luate sub un regim hegemonic sunt determinate atât de considerentele supraviețuirii statului, cât și de dorințe de schimbare a unui anumit status-quo teritorial. În cele ce urmează voi încerca să explorez cea mai controversată decizie românească de inițiere a conflictului militar, cea din august 1916.

AUGUST 1916: CADRUL PROBLEMEI

Caracterul conflictului și balanța de putere

Primul război mondial a fost indubitabil o gigantică competiție pentru putere rezultată din dorințele unor puteri revizioniste (Germania wilhemiană și Austro-Ungaria dominată de vederile pro-războinice ale statului major imperial) de a altera fundamental balanța puterii în beneficiul lor printr-o redistribuire teritorială în Europa

---

¹⁸³ Vezi pentru aceasta, între altele *România în anii celui de-al doilea război mondial* Vol. II *Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944*, (București: Ed. Militară, 1989), în special capitolul “Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă – act istoric de legitimă și deplină suveranitate națională”. Un bun ghid în problemele desfășurării efective a loviturii de stat sunt și memoriile generalului Constantin Sănătescu *Jurnal*, (București: Ed. Humanitas, 1993).

¹⁸⁴ Dintre memoriile și culegerile de documente, ar fi de semnalat cele ale ministrului de externe român din acea perioadă, Constantin Vișoianu *Misiunile mele*, (București: Ed. Enciclopedică, 1997), sau ale principalului executant al acțiunii de arestare a lui Ion Antonescu, colonelul Emilian Ionescu *Contemporan cu veacul douăzeci*, (București: Ed. Militară, 1983), iar dintre cele care vizează problematica militară propriu-zisă *România în războiul antihitlerist. 23 august 1944-9 mai 1945*, (București: Ed. Militară, 1966) și Ion Cupșa *Armata română pe frontul antihitlerist. Studiu operativ-tactic*, (București: Ed. Militară, 1973).

de sud și de est, pe malurile Rinului și în Belgia și printr-un nou regim colonial pentru Africa și Asia¹⁸⁵. Războiul a semnat și distrugerea definitivă a sistemului internațional bazat pe competiția pentru putere a unor puteri europene, semnalând tranziția spre un sistem în care principalii poli de putere se află în afara Europei¹⁸⁶. Marile puteri au încercat pe întreg parcursul conflictului, să re poziționeze puterile – fie ele majore sau minore - rămase în afara războiului de una din cele două părți. Aceasta era o tentativă deliberată atât din partea unora cât și din partea celorlalte de a decide soarta conflictului printr-o reșezare a raporturilor de forțe între principalii poli ai sistemului¹⁸⁷.

Balanța de putere, fie ca o construcție teoretică ce influențează deciziile principalilor responsabili politici, fie ca o realitate imuabilă, de neînlăturat a unui sistem internațional anarhic¹⁸⁸, are anumite caracteristici pe care uneori logica neorealistă le trece sub tăcere. Acțiunea de balansare nu constituie câtuși de puțin doar intervenția de partea celui mai slab într-un conflict cu scopul de a restaura status-quo-

---

¹⁸⁵ Literatura care acoperă aceste probleme este extrem de vastă. Un asemenea punct de vedere se regăsește cu prioritate la Henri Hauser (ed.) *Histoire diplomatique de l'Europe (1871-1914)*, tome 2, (Paris: Presses Universitaires de France, 1929), Jacques Droz *Les causes de la Première Guerre Mondiale. Essai d'historiographie* (Paris: du Seuil, 1988(1973)), Paul M. Kennedy "The First World War and the International System" în *International Security* (1984) 9: 7-40, Dominique Lejeune *Les causes de la Première Guerre mondiale*, (Paris: Armand Colin, 1992), Henry Kissinger *Diplomația*, (București: Ed. All, 1998).

¹⁸⁶ Hajo Holborn "The Collapse of the European Political System, 1914-45" în *World Politics* (1949) 1: 443.

¹⁸⁷ Charles S. Maier "Wargames: 1914-1919" în *Journal of Interdisciplinary History*, (1988) 18: 819-849.

¹⁸⁸ Pentru perspectiva constructivistă vezi Alexander Wendt "Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics", *International Organization* (1992) 46: 391-425, pentru cea realistă clasică vezi Hans J. Morgenthau *Politics Among Nations*, pp. 198-217, Martin Wight *Politica de putere*, pp. 176-193.

ul existent la începutul conflictului. Ea poate la fel de bine să însemne o acțiune în scopul răsturnării balanței momentane existente într-un conflict prin înclinarea unuia din talerele sale spre una din cele două părți, fie în momentul în care acea parte este mai slabă, fie pentru că puterea intervenționistă crede că raporturile generale de putere se pot păstra doar intervenind de partea unei anumite tabere. O acțiune de balansare poate pur și simplu să însemne așezarea de partea uneia dintre taberele aflate în conflict cu convingerea fermă fie că respectiva decizie va echilibra cele două tabere, fie că aportul de putere va decide soarta conflictului. Balansarea nu este doar o acțiune de preservare, ci o politică de influențare activă a modului cum sunt așezate la un moment dat, în mod concret, raporturile de putere¹⁸⁹. A crede că balansarea înseamnă exclusiv o acțiune în beneficiul puterii mai slabe dintr-un conflict presupune o viziune oarecum fosilizată asupra schimbării internaționale. Ar presupune că statele tânjesc permanent la status-quo-ul anterior, chiar după începerea unui conflict. Dacă o asemenea imagine putea să fie corectă atunci când măsurătorile puterii internaționale aveau în calcul doar mărimea și calitatea teritoriului și a populației (compensările fiind astfel foarte ușor de făcut), în epoca industrială și a luptei de idei ce a urmat Revoluției franceze ea este distorsionată. Decidenții, după inițierea conflictului, au o viziune dinamică asupra echilibrului internațional, mult mai înclinată spre o restructurare a pozițiilor de putere decât spre imposibila întoarcere la situația de dinainte de război. Astfel, după inițierea conflictului putem să introducem o

---

¹⁸⁹ Literatura dedicată acestui subiect este imensă. Aș aminti aici doar lucrările lui A.F. Pollard "The Balance of Power" în *Journal of the British Institute of International Affairs*, (1923) 2: 51-64, Alfred Vagts "The Balance of Power: Growth of an Idea" în *World Politics* (1948) 1, Ernst B. Haas "The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda" în *World Politics* (1953) 5: 442-477, Morton A. Kaplan "Balance of Power, Bipolarity and other Models of International Systems", David Ziegler *War, Peace and International Politics* (Boston: Little, Brown, 1990).

perspectivă diferită cu privire la raportul balansare-aliniere. O acțiune de aliniere ar presupune formarea unei alianțe cu puterea majoră din sistem interesată mai degrabă de instaurarea unui regim hegemonic, în vreme ce acțiunile de balansare subsumează toate încercările de a crea un echilibru nou de putere, întemeiat pe realitățile privind puterea brută a statelor reliefată în cadrul respectivului conflict. Voi încerca în cele din urmă să analizez decizia României prin prisma cadrului conceptual amintit mai sus.

Starea sistemului internațional în august 1916

Este foarte greu de afirmat faptul că în august 1916 vreuna dintre taberele angrenate în conflictul mondial se contura drept învingătoare clară. Deși numeric și oarecum și din perspectiva capacităților economice și militare Puterile Centrale păreau dominate chiar și în lipsa Statelor Unite ale Americii din tabăra Antantei¹⁹⁰, pe fronturile războiului acest aspect era încă departe de a se reflecta cu claritate. Pe frontul din Galiția, departe de a administra o înfrângere decisivă Austriei, ofensiva generalului Brusilov se oprise pe la sfârșitul lui iulie, atât datorită uriașelor pierderi suferite, cât și datorită întăririi dispozitivului armatei Habsburgilor cu rezerve germane. În afară de o ușoară ajustare a frontului, atacurile ruse din iunie și iulie 1916 nu au avut altă influență asupra războiului decât subordonarea strategică a armatelor austriece față de hotărârile de la Berlin¹⁹¹. Bătălia de pe Somme era departe de a aduce ceva mai mult decât niște succese tactice (200kmp cucerți cu prețul a sute de mii de pierderi) iar armata de la Salonic bătea pasul pe loc. Mai mult, atunci când s-a pus în mișcare, după intrarea în război a României, n-a reușit la rândul ei decât câteva

---

¹⁹⁰ Paul M. Kennedy *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, (London: Fontana Press, 1990), pp. 330-354.

¹⁹¹ John Schindler “Steamrollered in Galicia: The Austro-Hungarian Army and the Brusilov Offensive, 1916” în *War in History* (2003) 10: 27-59.

victorii tactice¹⁹². După bătălia din largul Jutlandei blocada navală a Germaniei continua, deși responsabilii politici englezi știau că doar o implicare continentală hotărâtă poate schimba ceva din cursul războiului, care nu putea fi decis pe mare¹⁹³. Puterile Centrale se aflau, la rândul lor, constrânse să se rezume la operații defensive pe toate fronturile, după ce ofensivele de la Verdun și de pe frontul italian fuseseră respinse. Probleme încă și mai serioase erau date de inexistența unei coordonări a eforturilor de război între principalii aliați prin comandamente unice, problemă cu atât mai mare cu cât resursele de care dispuneau Germania și Austro-Ungaria erau sensibil mai limitate decât ale puterilor Antantei¹⁹⁴. Mi se pare extrem de greu de susținut în aceste condiții profilarea clară în câștigător a uneia dintre cele două tabere aflate în conflict. Aceasta este dovedită și prin faptul că statul major imperial rus era cât se poate de conștient la sfârșitul lunii iulie 1916 că o reluare a ofensivei ar fi extrem de dificilă și că o eventuală intrare a României în război (pe care diplomația țaristă, în schimb, o susținea cu toată tăria) nu ar face decât să lungească linia de operații și să aducă un nou adversar în luptă (Bulgaria). Astfel situația strategică ar fi devenit încă și mai complicată, iar armata rusă nu avea resursele umane și logistice să își asume și apărarea frontului românesc în cazul unei eșec al ofensivei în Transilvania¹⁹⁵. Astfel, unul dintre principalele puncte pentru a considera acțiunea României din august 1916 una de aliniere mi se pare nefondat.

---

¹⁹² H. Corda *La Guerre Mondiale (1914-1918). Les grandes operations sur terre et sur mer*, (Paris: Chapelot, 1922), pp. 174-182 și 188-190.

¹⁹³ Keith Wilson "British Power in the European Balance" în David Dilks (ed.) *Retreat from Power. Studies in Britain's Foreign Policy of the Twentieth Century* Vol. I 1906-1939, (London: Macmillan, 1981), pp. 21-41.

¹⁹⁴ Despre defectele coaliției puterilor centrale vezi R.L. Di Nardo, Daniel J. Hughes "Germany and Coalition Warfare în the World Wars: A Comparative Study" în *War in History* (2002) 8: 166-190.

Modelul deciziei:

a). actorii

Importanța cunoașterii componenței grupului decizional este fundamentală în orice model al deciziei. În relațiile internaționale acest lucru se cere afirmat cu și mai multă tărie, cu cât de obicei decidenții unui conflict militar sunt extrem de restânși, chiar în condițiile existenței unui mecanism democratic de control limitat al politicii externe și de securitate. Astfel, vom afla nu doar cine poartă răspunderea deciziei, ci vom putea și analiza motivele care au făcut ca respectiva politică de conflict să fie adoptată¹⁹⁶. Sistemul de guvernare românesc antebelic păstra regulile jocului democratic parlamentar doar în aparență în chestiunile majore de politică externă. Știm foarte bine astăzi că principalul act de alianță al României din perioada scursă de la Tratatul de la Berlin din 1878 și până la începutul conflictelor balcanice, Tratatul de alianță cu Puterile Centrale din 1883 nu fusese cunoscut direct decât de o mână de oameni politici (nici măcar de către toți prim-miniștrii sau miniștrii de externe). Chestiunile spinoase de politică externă (problema Comisiei Dunării, alianțele militare, conflictele balcanice, negocierile cu marile puteri) s-au discutat pe plan intern doar între rege și liderii principalelor partide politice, liberal și conservator (după 1908 și cu Partidul Conservator-Democrat al lui Take Ionescu)¹⁹⁷. Sigur, negocierile vizau într-un cerc intim și pe reprezentanții puterilor implicate în război

---

¹⁹⁵ V.P. Potemkin (ed.) *Istoria diplomației* Vol. III, (București: Ed. Cartea rusă, 1948), p. 334.

¹⁹⁶ Vezi pentru acest punct de vedere John Stoessinger *Why Nations Go To War*, (New York: Bedford/St. Martin's, 2001), Antonio de Jesus Bispo "The Decision Making Process for Military Intervention From a Historical Perspective" în *The Total War The Total Defence, 1789-2000*, (Stockholm: Swedish Commission on Military History, 2001), pp. 363-371.

¹⁹⁷ Despre acestea ne încredințază C. Gane *P.P. Carp și rolul său în istoria politică a țării*, 2 Vol., (București: Ed. ziarului "Universul", 1936-1937), Anastasie Iordache *Reorientarea*

acreditați la București. Diferiții miniștri plenipotențiar erau în mod curent consultați în cadrul unor întâlniri informale cu principalii lideri politici români. Se cunoaște astfel faptul că miniștrii Puterilor Centrale, Czernin și Von Bussche, erau adeseori luați drept consilieri de liderii conservatori Alexandru Marghiloman și Titu Maiorescu, iar ambasadorul Franței, Saint-Aulaire se angajase în relații personale cu liderii liberali¹⁹⁸. Decizia de angajare într-un conflict militar urma să fie încă și mai centralizată în cazul lunii august 1916, deși negocierile cu puterile aliate au fost purtate la mai multe niveluri, incluzând pe ambasadorii români în capitalele aliate și personalul guvernamental din țară, și au durat timp de mai bine de un an¹⁹⁹. Eforturile acestora vizând angajarea forțelor armate române de partea Antantei sau a Puterilor Centrale veneau în întâmpinarea liderilor politici de la București, care spre începutul verii anului 1916 ajunseseră deja la concluzia că o opțiune pentru una din cele două tabere angajate în conflict devenise inevitabilă și iminentă²⁰⁰. Nemijlocit, decizia a fost luată definitiv în ziua de 4/17 august 1916, data semnării tratatului secret de alianță și a convenției militare între România (pentru care semna primul ministru Ion I.C. Brătianu) și puterile Antantei (pentru care semnau ambasadorii lor acreditați la București). Ședința Consiliului de Coroană din 14/27 august, spre deosebire de cea din 1914, nu a constituit decât o informare făcută liderilor opoziției parlamentare. Cercul deciziei a fost extrem de restrâns: el s-a limitat la primul ministru român, la

---

politică a României și neutralitatea armată: 1914-1916, (București: Paideia, 1998), Keith Hitchins *România 1866-1947*, (București: Humanitas, 1998).

¹⁹⁸ O utilitate deosebită pentru studiul perioadei respective o au memoriile contelui de Saint-Aulaire *Confesiunile unui bătrân diplomat*, (București: Ed. Humanitas, 2002).

¹⁹⁹ Eliza Campus *Din politica externă a României 1913-1947*, (București: Ed. Politică, 1980), pp. 96-123.

²⁰⁰ Glenn E. Torrey "Rumania and the Belligerents 1914-1916" în *Journal of Contemporary History*, (1966), 1: 171-191.

subșeful (dar în fapt conducătorul real) al Marelui Stat Major român, generalul Dumitru Iliescu, la regele Ferdinand și în sensibil mai mică măsură la Vintilă Brătianu, Constantin Diamandy (ambasadorul României la Petersburg) și I.G. Duca (ministru al instrucțiunii în guvernul Brătianu)²⁰¹. Negocierile au fost purtate direct mai ales de primul ministru român și reprezentantul rus Poklevsky și între generalul Iliescu și generalul Alexeev, șeful de stat major rus. Iar răspunderea decizei, în întregime, îi revine semnatarului celor două acte de la 4/17 august, Ion I.C. Brătianu. În contrast accentuat cu deciziile anterioare de război ale guvernanților României (inclusiv cea din 1877), avem de-a face în cazul celei din 1916 cu una mai puțin democratică, luată – în ciuda absenței amenințării iminente a conflictului – într-un cerc extrem de restrâns, dominat de I.I.C. Brătianu. Aceasta dovedește pe de o parte uriașa ascendență pe care acesta începuse deja să o posede asupra familiei regale și a întregului spectru politic românesc (influență niciodată atinsă, nici măcar în perioada “viziratului” său din anii 1880 de către părintele său), iar pe de altă parte slăbiciunea politică a celorlalți “factori constituționali”²⁰². Acțiunea lui Brătianu creează un model al deciziilor personale de război pe care generalul Antonescu îl va înțelege atât de bine în 1941. Excluderea de la decizia privind conflictul a principalilor lideri neutraliști sau filo-germani, deși nerespectând cursul democratic al deciziilor, a conferit coerență și raționalitate demersurilor legate de negocieri și - în ultimă instanță

---

²⁰¹ Vezi pentru aceasta I.G. Duca *Memorii* Vol. II *Neutralitatea 1915-1916*, (Timișoara: Ed. Helicon, 1993), pp. 131-146. Desigur, datorită indiscrețiilor obișnuite o parte din liderii de opoziție proantantiști aflaseră amănunte despre decizie, dar nu avuseseră nici un cuvânt de spus în privința ei, vezi Constantin Argetoianu *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Vol. II, Partea a IV-a. 1913-1916, (București: Humanitas, 1991), pp. 261-264.

²⁰² Pentru enorma influență a lui I.I.C. Brătianu asupra familiei regale vezi Constantin I. Stan *Regele Ferdinand I “Întregitorul” (1914-1927)*, (București: Ed. Paideia, 2003).

– deciziei de război în sine²⁰³. Ceea ce ar fi extrem de interesant de notat în cazul neutraliștilor și filogermanilor (cu excepția lui Petre P. Carp) ar fi că aceștia susțineau în Consiliul de Coroană o politică de tipul alinierii: neutralitate până în momentul când una dintre tabere ar fi părut în mod evident învinsă și apoi intervenția în conflict de partea unui câștigător prezumtiv²⁰⁴.

b). scopurile actorilor

Este, în viziunea mea, cât se poate de evident faptul că România poate fi considerată, în perspectiva tipologiei lui Randall Schweller un stat revizionist la nord și vest de Carpați și un stat interesat fundamental de status-quo la sud de Dunăre. Rezultatul războaielor balcanice a însemnat pentru România obținerea unui statut de arbitru al problemelor de la sud de Dunăre, la care nu era interesată să renunțe, după cum nu era interesată de nici o alterare a echilibrului teritorial rezultat prin pacea de la București, schimbare posibilă fie printr-o revenire a Turciei în Europa, fie printr-o sporire a teritoriului bulgar. Menajarea susceptibilităților bulgare a fost una din prioritățile guvernului de la București, deloc doritor să poarte un război pe două fronturi. Chiar în aceste condiții, singura prezență directă a trupelor ruse pe teritoriul românesc a fost cerută doar pentru acoperirea frontierei de sud, unde se spera că vechile amiciții slave ar putea atenua revizionismul bulgar, deja sprijinit de mai bine

---

²⁰³ Deși se poate afirma în egală măsură că și decizia continuării neutralității ar fi putut fi coerentă și rațională și, de ce nu, mai înțeleaptă în momentul august 1916, vezi Titu Maiorescu *România și războiul mondial*, (București: Ed. Machiavelli, 1999), pp. 150-153.

²⁰⁴ Alexandru Marghiloman *Note politice*, Vol. II, (București: Ed. Machiavelli, 1994), pp. 11-13. Același autor susține că Brătianu a prezentat intervenția drept o tentativă de raliere la tabăra învingătoare a Antantei. O asemenea poziție se susține prin lectura memoriilor mai multor participanți la Ședința Consiliului de Coroană din 14/27 august 1916, vezi pentru aceasta Ion Mamina *Consilii de coroană, ed. cit.*, pp. 53-87.

de trei ani de o activă politică externă austro-ungară²⁰⁵. Dacă la sud de Dunăre decidenții români se limitau la a cere păstrarea echilibrului teritorial și de putere existent, în centrul Europei politica românească era una revizionistă. Trecuseră vremurile când relația cu Puterile Centrale era atât de strânsă încât iredentismul românesc vizând Basarabia era cuprins în planificări militare ce vizau “marșul spre Kiev” într-un prezumtiv război cu Rusia. Tranziția la o politică externă îndreptată spre vest, spre realizarea obiectivelor întregirii naționale prin încorporarea în statul român a teritoriilor Imperiului Austro-Ungar locuite preponderent de români, Bucovina întreagă, Transilvania și Banat, nu fusese nici scurtă și nici deosebit de ușoară. Ea presupusese reluarea relațiilor amicale cu Rusia, văzută timp de mai bine de trei decenii după anexarea Bugeacului din 1878 drept principalul adversar; presupusese renunțarea la o matrice de securitate ce oferise României mulți ani de pace și siguranță sub umbrela militară a alianței cu Austro-Ungaria și Germania. Presupusese de asemenea activizarea luptei ideologice prin acțiunea “Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor” și inițierea de contacte politice și militare cu puterile vestice. Nu în ultimul rând, ea semnifică renunțarea temporară la pretențiile asupra Basarabiei, oferită cu generozitate și în mod repetat de Puterile Centrale în negocierile purtate în anii neutralității²⁰⁶. Mai mult, decidenții politici români cunoșteau temerile

---

²⁰⁵ Vezi pentru chestiunea diplomației bulgare în anii premergători conflictului Ernst Christian Helmreich *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913*, (London: Harvard University Press, 1938).

²⁰⁶ Literatura care acoperă “scopurile de război” din august 1916 ale României este imensă. Câteva lucrări de sinteză mai înemnate ar fi Constantin Kirițescu *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, Vol. I (București: Arta grafică, 1922), pp. 71-106, Victor Atanasiu, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea, Paul Oprescu *România în primul război mondial*, (București: Ed. Militară, 1979), în special cap. I “România în anii neutralității”, Charles și Barbara Jelavich *Formarea statelor naționale balcanice*, (Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 1999), pp. 337-340.

clare ale decidenților austrieci și germani în privința unei intervenții a României în război. Atât statele majore ale Puterilor Centrale, cât și elitele politice din Germania și Austro-Ungaria, percepeau posibila intrare a României în război ca provocând un dezastru pe frontul de est, cu impact în toate celelalte teatre de operațiuni și – posibil – pentru rezultatul întregului conflict²⁰⁷. Scopurile revizioniste românești devin astfel clare în grila realismului clasic: menținerea situației de securitate dinspre Balcani și maximizarea puterii prin achiziția de noi teritorii dincolo de arcul carpatic. Vom observa că ierarhizarea obiectivelor este de natură să indice prioritatea pe care politica de maximizare a puterii o are față de cea de menținere a securității. Riscul războiului cu Bulgaria era unul asumat, pe când riscul de a nu participa la împărțirea teritoriilor Austro-Ungariei în cazul înfrângerii acesteia nu era acceptabil²⁰⁸. În balanța intereselor, cele revizioniste se dovediseră precumpănitoare²⁰⁹.

c). capacitățile

Chestiunile fundamentale care stau între actor și realizarea scopurilor sale sunt capacitățile de a-și pune în aplicare decizia. În momentul august 1916 intervenția României în război a fost decisă pe baza unei analize a situației internaționale, a corespondenței dintre aceasta și scopurile iredentiste și de status-quo ale României și de modul în care acestea pot fi atinse prin capacitățile militare și politice de care aceasta dispune. În planificarea militară românească, o intervenție armată la nord de Carpați urma să facă o diferență categorică pe întregul front de est. Aplicarea Ipotezei

---

²⁰⁷ Această stare de spirit a persistat și în primele zile ale războiului cu România, vezi Glenn E. Torrey “The Rumanian Campaign of 1916: Its Impact on the Belligerents” în *Slavic Review*, (1980) 39: 27-43.

²⁰⁸ I.G. Duca *op.cit.*, pp. 138-140.

²⁰⁹ În tipologia lui Schweller, România este în această situație un stat “șacal”, un revizionist moderat, care trece însă de partea Antantei, măcar în teorie o alianță a status-quo-ului, “Bandwagoning for Profit”, p. 100.

Z a războiului împotriva Puterilor Centrale și a Bulgariei presupunea atingerea liniei Hațeg-Făgăraș-Miercurea Ciuc în a 17-a zi a mobilizării, atingerea liniei Mureșului în a 25-a zi, debușarea la vest de Carpații Occidentali în zona Oradea-Debrețin în a 39-a zi, pătrunzând astfel în Câmpia Ungară și întorcând flancul drept al armatelor austriece și germane din Galiția. Toate acestea erau perfect coerente cu menținerea frontului Dunării și în Dobrogea de Sud de o grupare secundară de forțe române reunite în Armata a 3-a, sprijinite de trei divizii rusești²¹⁰. Forțele pe care România înțelegea să le dedice celor două teatre de operațiuni erau considerate drept perfect potrivite pentru a face o diferență decisivă pe flancul stâng al frontului aliat ruso-român. La mobilizare și în zilele imediat următoare, România putea dispune de 4 comandamente de armată, 6 corpuri de armată cu 23 de divizii de infanterie, 2 de cavalerie, o brigadă de grăniceri, 5 brigăzi de călărași, 2 brigăzi de artilerie grea. Aceasta însemna o concentrare de 365 batalioane de infanterie, 104 escadroane de cavalerie și 374 de baterii de artilerie însumând 833601 oameni. Mai bine de trei sferturi din aceste efective erau dedicate ofensivei strategice în Transilvania²¹¹. Aceste forțe trecuseră printr-un proces de restructurare accentuat în anii care au urmat conflictelor balcanice și în anii neutralității. Creditele militare crescuseră spectaculos, iar bugetul Ministerului de Război ajunsese în 1916 la 115.000.000 lei de la 74.428.036 lei în 1912²¹². Cu toate acestea, numărul unor arme moderne era extrem de scăzut, fiecare regiment de infanterie având doar o secție de trei mitraliere

---

²¹⁰ “Proiectul de operațiune în vederea unui război contra Puterilor Centrale și a Bulgariei. România aliată cu Quadrupla Înțelegere. Aplicarea Ipotezei Z”, document al Secției a 3-a Operații a Marelui Stat Major, în *Istoria Statului Major General Român. Documente 1859-1947*, (București: Ed. Militară, 1994), pp. 147-157.

²¹¹ *Istoria militară a poporului român*, Vol. V, (București: Ed. Militară, 1988), pp. 371-379.

²¹² Victor Atanasiu *România în anii 1914-1916. Atitudinea și rolul militar*, (București: Ed. Academice de Înalte Studii Militare, 1997), p. 89.

(batalioanele de vânători având secții cu două mitraliere). Problema furnizării de armament din partea aliaților era cu atât mai importantă cu cât la debutul conflictului munițiile se reduceau la 720 de cartușe de fiecare pușcă și de 48000 de cartușe de mitralieră, suficiente pentru doar câteva zile de luptă²¹³. Luând însă în considerare faptul că forțele inamice din Ardeal cuprindeau doar Armata 1 Austriacă cu doar trei divizii și două brigăzi de infanterie și o divizie de cavalerie, precum și probabila incapacitate a aliaților germani de a trimite rapid forțe în sprijinul armatei habsburgice datorită puternicelor ofensive franceze pe Somme, planul părea perfect realizabil²¹⁴. În contextul strategic general, aliații se obligaseră să susțină ofensiva română cu o ofensivă a armatelor din Salonic, să furnizeze muniții și material de război în greutate de cel puțin trei sute de tone pe zi, să asigure sprijin logistic și tehnologic²¹⁵. Comandanții militari români, în ciuda nemulțumirilor legate de frecvențele schimbări de poziție și de ordine venite de la Marele Stat Major, nu erau neîncrezători față de succesul unei ofensive în Transilvania²¹⁶. Aceasta se datora, de altfel, și faptului că terenul pe care urmau să se desfășoare operațiunile militare îi făcea pe aceștia la fel de încrezători în succesul ofensivei pe cât erau în urmă cu doi ani și omologii lor din armatele deja aflate în conflict²¹⁷. Rezultatul procesului de reflecție al decidenților

---

²¹³ Gheorghe Romanescu, Gheorghe Tudor, Mihai Cucu, Ioan Popescu *Istoria infanteriei române*, (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1985), vol. II, p. 62.

²¹⁴ Victor Atanasiu et. al. *România în primul război mondial*, p. 153.

²¹⁵ “Convenția militară încheiată între România și Puterile Antantei, 4 august 1916” în *Primul război mondial 1914-1918. Texte și documente*, (București: Universitatea din București, 1981), pp. 341-342.

²¹⁶ Mareșal Alexandru Averescu *Notițe zilnice din război*, Vol. 1 1914-1916 (*NEUTRALITATEA*), (București: Ed. Militară, 1992).

²¹⁷ Despre raportul între gândirea ofensivă a comandanților militari la începutul primului război mondial și legătura între aceasta și debutul conflictului tratează Stephen Van Evera în

români bazat pe considerațiile expuse mai sus a putut să fie unul singur: convingerea fermă că o intervenție militară a României în războiul împotriva Puterilor Centrale va fi încununată de succes.

Tipul deciziei

România urmărea în momentul august 1916 realizarea unor scopuri precise: maximizarea propriei puteri prin unificarea cu teritoriile locuite de români din cadrul Imperiului Austro-Ungar. Contextul internațional existent în momentul luării deciziei nu permitea decelarea clară a unui învingător, căruia România să i se alinieze pentru a-și realiza scopurile iredentiste. Pertractările diplomatice și militare cu puterile Antantei, precum și considerarea atentă atât a situației strategice internaționale, cât și a capacităților militare proprii și a sprijinului promis de Quadrupla Înțelegere au dus la formarea unei anume perspective a decidenților români. Politica pe care aceștia au întreprins-o în luna august 1916 a fost o tentativă de a schimba raportul de forțe militare pe frontul de est, o încercare deliberată de a adăuga greutatea sa în talerul balanței puterii în care se aflau Marea Britanie, Franța, Italia și Rusia. Această tentativă de recalibrare a balanței nu constituie o acțiune de balansare în sens clasic, a alianței cu tabăra mai slabă împotriva unui tulburător al raporturilor de putere. Ea reprezintă mai degrabă atitudinea clasică a celui care ține balanța, de a încerca să încline spre una din părți și astfel să provoace victoria acestuia. România a fost în luna august 1916 un stat revizionist pentru care balanța intereselor momentane a înclinat spre o acțiune de forță de partea puterilor vechiului status-quo. Iar decizia pe care a

---

“The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War” în *International Security*, (1984) 9: 58-107.

încercat să o urmeze a fost una de balansare, nu de raliere de partea unui învingător ce nici măcar nu se profila²¹⁸.

Concluzii

Procesul deciziilor de război este extrem de complicat. Secțiunea de față nu și-a propus să arate modul în care acestea sunt formate, modul în care grupurile de decidenți ajung la o hotărâre cu privire la conflictul militar, deși în mare măsură a pornit de la premisa raționalității actorilor individuali. Mai degrabă, am încercat să arăt în rândurile de mai sus modalitățile prin care decidenții politici percep și sunt influențați de tranzițiile de putere din interiorul propriului subsistem al relațiilor internaționale. În situații în care acesta s-a bazat pe o balanță de putere cu mulți poli neinteresați de semnificația strategică a schimbărilor din subsistem, ca în momentul războaielor balcanice, puterile minore au putut să ducă politici revizioniste (unele dintre ele chiar politici revizioniste nelimitate), unele din ele erijându-se în rolul de stabilizatori ai regiunii. În momentele de polarizare mare cu interese strategice manifeste, dar nu decisive, am văzut faptul că o putere minoră poate să joace un rol de balansator, fie rămânând neutră, fie începând conflictul militar. În 1919, în condițiile prezenței unui singur pol slab în subsistem (dar nu un pol hegemonic, nota bene!) o putere minoră se poate din nou erija în statul care regularizează distribuția puterii. Condițiile bipolarității subsistemice pun constrângeri serioase asupra deciziilor puterilor minore, neexistând decât un singur tip de acțiune – alinierea cu una dintre cele două tabere. În condițiile hegemoniei subsistemice, opțiunea rămâne identică,

---

²¹⁸ Într-o scrisoare de răspuns în care comenta materialul autorului acesti teze “Balancing versus Bandwagoning in the Romanian Decisions Concerning the Initiation of Military Conflict”, *ed. cit.*, Randall Schweller admitea faptul că este posibil ca România să fi încercat să balanseze în 1916 erijându-se în poziția de punct de sprijin al balanței de putere, deținând astfel un rol de “făcător de regi”.

alinierii fiind însă constrânsă de poziția hegemonului. În condițiile unor schimbări rapide de forțe și a iminentei schimbări a puterii hegemonice, minorele se pot alinia și împotriva hegemonului momentan, dar aceasta reprezintă o acțiune extrem de riscantă.

Pe de o parte, observăm în urma celor amintite mai sus faptul că nu există un tip de comportament unic funcție de polarizarea subsistemului internațional, polarizări identice putând genera comportamente diferite (mai degrabă privind inițierea sau refuzul conflictului decât privind balansarea sau alinierea). În condițiile unui subsistem balansat cu mulți poli, reacția unei puteri minore este relativ greu previzibilă, balanța intereselor acestora putând oscila cu rapiditate. Într-un sistem bipolar sau hegemonic, e foarte greu de imaginat că puterile minore pot duce politici de balansare. Cele afirmate mai sus nu trebuie luate la modul absolut ca predicții privind comportamentul minorelor, ci mai degrabă ca pe niște indicații de la care trebuie să pornim în analiza politicii externe a acestora.

În cele ce urmează voi analiza un caz special, cel al hegemoniei de pace cu o putere revoluționară, mai precis poziția României în cadrul subsistemului de relații internaționale construit de către Uniunea Sovietică în Europa centrală și de est și menținut cu succes timp de mai bine de patru decenii.

PARTEA A III-A
HEGEMONIA DE PACE ȘI LOCUL ROMÂNIEI ÎN TRATATUL DE
LA VARȘOVIA

Scopul părții a treia a tezei mele de doctorat²¹⁹ este oferirea unei imagini cât mai echilibrată cu privire la rolul real deținut de România, o putere minoră, în cadrul organizației Tratatului de la Varșovia, cu alte cuvinte în cadrul sistemului sovietic de securitate din centrul și din estul Europei. Istoriografia și politologia românească au oferit prea adesea, după cum voi arăta în paginile următoare, imagini idealizate ale poziției românești în cadrul marelui joc pentru putere reprezentat de Războiul Rece. O scurtă precizare își are aici locul. Specificitatea Războiului Rece ca bipolaritate nuclearizată nu trebuie trecută cu vederea, în sensul în care armele nucleare au făcut probabil ca divergențele politice ale polilor să nu se transforme în conflict fierbinte²²⁰. Cu alte cuvinte, analiza unei minore aflate într-un subsistem hegemonic parte a unei bipolarități nuclearizate ar putea duce la concluzii foarte diferite față de o situație în care descurajarea nucleară este absentă. Astfel, relevanța analizei mele este redusă exclusiv la cazul menționat mai sus.

---

²¹⁹ Această parte a tezei a avut o primă formă ce a constat într-o comunicare cu titlul “Controverse privind rolul României în Pactul de la Varșovia. Perspective militare și diplomatice” susținută în cadrul conferinței internaționale “Romania and the Warsaw Pact 1955-1989” organizată de Institutul de Studii Politice de Apărare și Istorie Militară în cooperare cu Cold War International History Project at the Woodrow Wilson Center for Scholars și Parallel History Project on NATO and Warsaw Pact la București între 3 și 6 octombrie 2002, publicată în *Revista de istorie militară*, Vol. 19, Nr. 5-6 (noiembrie-decembrie 2002), pp. 48-55.

²²⁰ Joseph S. Nye *Understanding International Conflict*, (New York: Longman, 2003).

În cele ce urmează intenționez ca, sprijinindu-mă pe surse românești și vestice, incluzând documente de primă mână recent oferite cercetătorilor, să ofer o interpretare depărtată de miturile obișnuite vizând “autonomia” sau chiar “independența” României în cadrul sistemului mondial socialist, interpretare bazată mai degrabă pe reliefare poziției acesteia de putere minoră în cadrul unui subsistem internațional dominat de un hegemon.

Consider că neînțelegerile fundamentale ale poziției veritabile a României în interiorul organizației se datorează unei priviri unilateral diplomatice. În termenii lui Kenneth Waltz, o perspectivă științifică axată exclusiv pe politica externă a unui stat este reducăționistă, capabilă să ducă la erori grave atunci când scopul analizei prin imaginea a doua a relațiilor internaționale este înțelegerea situației unui jucător în ansamblul sistemului internațional²²¹. Nu putem construi poziția unui stat în interiorul sistemului internațional pornind doar de la acțiunile sale și de la interacțiunile cu mișcările celorlalți actori. O perspectivă axată exclusiv pe analiza acțiunilor militare și diplomatice ale unui stat nu face altceva decât să recreeze imaginea realistă clasică a sistemului internațional ca masă de biliard, utilă ca model conceptual, dar absolut ne semnificativă atunci când interesul științific este legat de examinarea unor evenimente istorice. Interpretarea mea datorează semnificativ tezelor după care structura sistemului internațional modelează nu doar politica externă a statelor, dar în cazul puterilor minore modifică și structurile politice interne²²². Dacă principiul de ordonare anarhic are în cazul puterilor minore, așa cum am afirmat mai sus, două posibile întruchipări, este inevitabil ca modul în care este structurată presiunea internațională în cazul uneia dintre faze să nu influențeze semnificativ poziția

---

²²¹ Vezi analiza caracterului reducăționist al unor perspective legate de imaginea doua Kenneth Waltz *Theory of International Politics*, pp. 18-37.

²²² The second image reversed

internațională a respectivei puteri. România, intrată sub un regim hegemonic încă în luna noiembrie 1940 prin supunerea semnificativă a resurselor sale militare, economice și diplomatice germane, va continua să subziste sub o hegemonie de război care își schimbă stăpânul în august 1944 și va exista sub o hegemonie de pace până spre momentul de final al Războiului Rece. O cercetare comprehensivă a hegemoniei de pace ar trebui poate să înceapă cu prima perioadă de acest tip din istoria României, cea scursă între noiembrie 1940 și iunie 1941 (unul din cele mai interesante aspecte într-o asemenea discuție ar fi cel legat de rolul de arbitru al hegemonului în disputa pentru putere între legionari și armată, culminând în rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941). Considerând că am discutat suficient această hegemonie în partea a II-a, scopul reflecției mele se va axa acum exclusiv asupra hegemoniei de pace sovietice, având în centrul ei drept instrument de coordonare diplomatică și militară Tratatul de la Varșovia.

Hegemonia de pace

Dacă pentru România hegemonia de pace a constituit o premieră istorică, pentru o bună parte a clasei puterilor minore ea constituie experiența curentă a existenței lor statale. Cazul clasic al hegemoniei de pace privește în mod esențial America Latină. Existența statelor din America Latină s-a situat pentru foarte scurt timp sub un sistem al balanței de putere, practic un deceniu de la formarea lor ca state independente. Foarte rapid o hegemonie de pace a S.U.A., sprijinită pentru șapte decenii de forța flotei militare britanice, avea să se instaleze pe ambele continente americane²²³. Pentru o foarte scurtă perioadă, anume cea a Războiului Civil american

---

²²³ Vezi pentru Doctrina Monroe și despre necesitatea aderenței unei mari puteri europene la ea (Marea Britanie) pentru a o face sustenabilă politic și militar articolul lui John Bassett Moore “The Monroe Doctrine” în *Political Science Quarterly*, vol. 11, no. 1 (March 1896), p. 3.

dintre 1861-65 această hegemonie a fost trecută într-un con de umbră iar intervenția franceză în Mexic a putut fi privită drept o reîntoarcere a Americii Latine spre un sistem al balanței de putere. Odată afacerile interne rezolvate, hegemonia S.U.A. s-a reinstalat cu ușurință, iar alungarea Spaniei din Cuba spre 1898 a stabilit definitiv raporturile de putere în emisfera vestică²²⁴. Mecanismele hegemoniei de pace includeau mai mult decât aroganța unei doctrine care împiedica nu doar puterile europene sau asiatice să intervină în emisfera vestică, dar și puterile minore din zonă să desfășoare o formă de politică externă care să nu fie legată de interesele strategice ale Statelor Unite. Formele hegemoniei de pace americane au inclus uneori stăpânirea prin ridicarea fie a ambasadurilor acreditate în capitalele Americii Latine, fie a șefilor trusturilor economice cu interese în zonă (cum ar fi în deceniile mai vechi United Fruit sau Standard Oil) la rangul de stăpâni invizibili ai acestor state²²⁵. Alteori, hegemonia de pace a implicat forme mai directe de intervenție diplomatică sau militară, întruchipate de ocuparea timp de opt decenii a Canalului Panama sau de lungul șir de lovituri de stat de inspirație nord-americană din care cea din 1973 în care și-a pierdut viața un președinte chilian democratic ales (Salvador Allende) nu este decât cea mai cunoscută. Atunci când politica unor state din sfera hegemonică a contrazis flagrant punctul de vedere de la Washington, intervenția militară a fost un fapt de la sine înțeles (doar în ultimele trei decenii Statele Unite și-au menținut dominația intervenind direct militar în nu mai puțin de patru state din zonă, anume Nicaragua, Grenada, Panama și Haiti)²²⁶. Cazul excepțional al Cubei poate fi justificat

---

²²⁴ John J. Mearsheimer *Tragedia politicii de forță*, pp. 177-179.

²²⁵ Vezi pentru aceasta, spre exemplu, capitolele destinate Americii Latine în Peter Calvocoressi *Politica mondială după 1945*, (București: Ed. All, 2000).

²²⁶ Vezi pentru rezistența la hegemonia americană cartea ușor tiers-mondistă a lui Constantin Bușe *De la Bolivar la Cardenas*, (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984).

doar prin existența structurii bipolare nuclearizate și prin amenințarea directă cu războiul pe care Uniunea Sovietică a ridicat-o pentru a împiedica o invazie mai bine coordonată decât cea de la Bay of Pigs.

Dar hegemonia de pace americană este doar cazul cel mai cunoscut dintre un lung șir de situații asemănătoare din lunga istorie a relațiilor interstatale. Micile state din Peloponez trăiau în mod obișnuit sub o hegemonie spartană sau ateniană, care la rândul lor subzistau sub o hegemonie de pace a Imperiului Persan. Timp de mai bine de un secol și jumătate, cel puțin din punctul de vedere al Tratatelor Westfaliene, pe parcursul perioadelor de pace cei câteva sute de principii suverani germani s-au aflat sub o hegemonie franceză (iar pentru câteva decenii, sub o dublă hegemonie de pace franco-suedeză), nu într-un sistem al balanței de putere care se va recrea doar prin ridicarea destul de rapidă a Prusiei²²⁷.

În toate situațiile hegemoniei de pace putem identifica unele elemente comune care permit să formăm din ea o categorie aparte a modului în care se structurează relațiile interstatale. Elementul esențial, prezent în cadrul tuturor relațiilor de acest gen, este constrângerea acțiunilor de politică externă ale unui stat situat sub un sistem hegemonic. Principalele opțiuni de politică externă constrânse sunt cele legate de alegerea aliaților militari. Într-un subsistem hegemonic de pace, aliații puterii minore vor fi doar acele state supuse hegemonului și, desigur, hegemonul însuși. Hegemonul va controla cel mai adesea diplomația puterilor care încearcă să scape din sfera de dominație, încercând uneori cu mijloacele forței militare (Ungaria 1956) împiedicarea evadării din hegemonie. Cu un grad care variază cu semnificația strategică a subsistemului internațional, hegemonul va coordona eforturile de apărare comună,

---

²²⁷ Semnificația tratatelor din Westfalia pentru hegemonia franceză este admirabil analizată în Kalevi J. Holsti *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

constrângând deciziile puterilor minore cu privire la formarea, tipul și organizarea instrumentelor militare ale minorelor. În general, puterea dominantă va impune un anumit tip de organizare, destinând anumite misiuni de apărare forțelor armate ale statelor din subsistemul relațiilor internaționale în care își exercită hegemonia. Spre exemplu, în timpul Războiului Rece, portavioanele engleze din clasa Illustrious erau destinate prioritar luptei anti-submarin, iar armata germană era construită în jurul diviziilor grele de tancuri, cu rol combinat ofensiv-defensiv în ipoteza unui război purtat în câmpiile germane²²⁸. Hegemonul va controla de asemenea eforturile de înarmare ale minorelor, orientându-le prin diferite tipuri de presiuni politice și economice politicile de achiziție spre acele armamente care îi susțin cel mai bine scopurile. Apoi, puterea dominantă din respectivul subsistem va încerca să modeleze acțiunile de politică externă ale puterilor minore în interiorul organizațiilor internaționale din care fac parte cu relevanță în domeniul securității și în domeniul economic, încercând să preseze adoptarea unei poziții comune, de bloc, în chestiunile de interes strategic. În măsura în care dominația hegemonică este instituită pentru a asigura exploatarea de către hegemon a resurselor sistemului, resursele puterilor minore vor sta în mare măsură la dispoziția acestuia, care va hotărî în linii mari modul lor de alocare²²⁹. În condițiile existenței unui hegemon cu o piață internă suficient de puternică pentru a absorbi cvasitotalitatea uriașei producții naționale, este posibilă o situație întrucâtva diferită. În măsura în care securitatea subsistemului față de amenințări exterioare este un bun comun prețuit în egală măsură de toți membrii subsistemului, este posibil ca puterile minore să plătească pentru asigurarea apărării

---

²²⁸ Edward N. Luttwak *Strategy. The Logic of War and Peace*, (London and Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2001).

²²⁹ Și acesta pare obiectivul central al unei dominații hegemonice clasice, vezi Robert Gilpin *Război și schimbare în politica mondială*, (Craiova: Scrisul Românesc, 2000), p. 50.

un preț proporțional mai mic decât partea care le-ar reveni în mod normal. Această tendință de “călător clandestin” este posibilă pe de o parte datorită uriașei puteri economice a hegemonului și pe de altă parte datorită faptului că este cel puțin la fel de interesat ca toate celelalte state în prezervarea securității subsistemului, obiectiv pentru care este dispus să cheltuiască sume însemnate și disproporționate față de ponderea sa²³⁰.

O altă tendință a hegemonului, cu un grad de universalitate redus însă, dar foarte relevant în cazul pe care îl voi discuta mai jos este modificarea în sensul dorit a structurilor politice, economice și ideologice ale statelor aflate sub dominația sa. În general literatura relațiilor internaționale este prea puțin interesată, din punctul de vedere al studiului sistemului mondial, de o analiză axată pe a doua imagine a politicii mondiale, a structurii interne a statelor. Pentru analiza sistemică, un discurs asupra polarizării și distribuirii resurselor este suficient. Pentru întemeierea unor teorii ale politicii externe va trebui să combinăm nivelul sistemic cu nivelul statal de analiză, luând în calcul și alcătuirile interne ale puterilor. Tendința de modificare a structurilor interne, politice, economice și ideologice ale statelor din sistemul de dominație a aparținut îndeobște așa numitelor “puteri revoluționare”. Istoric se consideră că trei revoluții interne au avut un impact internațional decisiv în perioada post-Westfalia, respectiv cea franceză, cea comunistă și cea național-socialistă. Toate au creat trei hegemoni subsistemici întemeiați pe o filosofie politică ce pretindea nu doar că propriul sistem politic și economic este cel mai bun, dar și că este cel mai drept și ca urmare cel mai dezirabil. Posedând și puseuri periodice ale exportului de revoluție, acești hegemoni nu s-au mulțumit cu exploatarea resurselor subsistemului de relații

---

²³⁰ Acest lucru a fost remarcat pentru prima oară în cazul partenerilor minori din NATO ai S.U.A. de către Mancur Olson și Richard Zeckhauser “An Economic Theory of Alliances” în *The Review of Economics and Statistics*, (1966) 48: 266-279.

internaționale pe care îl controlau, ci au încercat să schimbe alcătuirea statelor dominate după chipul și asemănarea lor²³¹. Un alt tip de schimbare a structurilor politice și economice ale statelor a fost cel urmat în timpul unor președinții americane mânăte îndeobște de viziuni idelaiste, întemeiate pe teoria păcii democratice. Întemeiate pe o revoluție liberală, Statele Unite ale Americii urmează cu o anumită periodicitate politici de democratizare a statelor din diferitele subsisteme de relații internaționale dominate, susținând în același timp modificarea economiilor acestora după regulile pieței libere²³².

Hegemonia sovietică asupra țărilor din Europa centrală și de est și asupra României în mod special a avut un set de specificități care ar trebui menționate încă înainte de discuția propriu-zisă legată de rolul jucat de români în interiorul sistemului de securitate de la Varșovia. Pentru început, spre deosebire de Polonia sau Cehoslovacia, România, la fel ca și Ungaria, este considerată de liderii moscoviți un stat înfrânt și ocupat militar de către armata sovietică, în fața căreia a capitulat militar în urma ofensivei Iași-Chișinău și politic prin convenția de armistițiu din 13 septembrie 1944²³³. Prin urmare, aceste state vor suferi regimul unei ocupații militare

---

²³¹ Teoreticianul cel mai important al puterilor revoluționare este Henry Kissinger, vezi *Diplomația*, (București: Ed. All, 1998).

²³² Pentru politica administrației Clinton în acest domeniu vezi Stephen M. Walt “Two Cheers for Clinton`s Foreign Policy” în *Foreign Affairs*, Vol. 79, No. 2 (March/April 2000), pp. 63-79 și pentru modificarea ei în urma noii strategii “imperiale” a S.U.A. vezi G. John Ikenberry “America`s Imperial Ambition” în *Foreign Affairs*, Vol. 81, No. 5 (September/October 2002), pp. 44-60.

²³³ Dovadă în acest sens stau două istorii cvasioficiale scrise de sovietici; în K. Bazilevitch, S. Bakhrouchine, A. Pankratova, A. Foght *Histoire de l` U.R.S.S.*, (Moscou: Ediditons en langues etrangeres, 1948), Vol. III, p. 401 se afirmă textual “Ofensiva în forță angajată de Armata Roșie a dus la intrarea acesteia în capitala României, București (30 august 1944). România, în imposibilitate de a mai continua războiul, se vede nevoită să capituleze”. Deși

relativ îndelungate. Au trebuit să treacă mai bine de 14 ani, din 1944 până în 1958, pentru ca forțele armate sovietice să părăsească complet teritoriul României. Însă în momentul când ele treceau granița de est a acestei țări, sarcina lor generală era deja îndeplinită.

Prima formă de control a vizat instrumentul militar al statului român. Îndată după curățirea teritoriului de rămășițele grupului de armate germano-român “Ucraina de sud” și după respingerea ofensivei germano-maghiare din Transilvania din prima parte a lunii septembrie 1944, Statul Major român va înceta să mai exercite comanda operativă a trupelor române. Pentru întreaga durată a războiului, această instituție, prin care îndeobște se exercită o secțiune însemnată a suveranității statului, va mai avea doar un rol logistic, nu de comandă²³⁴. Comanda forțelor armate române se va exercita de către comandamentul frontului sovietic sub care acționau (îndeobște Frontul 2 ucrainean²³⁵) și, ceea ce dădea seama de dorința de control a aliaților, uneori chiar de un comandament de armată, ceea ce se întâmplase uneori și în timpul luptelor din est, date sub coordonare germană²³⁶.

Conducerea de stat a României fusese schimbată în trei faze succesive, la 6 martie 1945, prin convorbirile miniștrilor de externe ai marilor puteri din toamna lui 1945 și instalarea unor miniștri ai opoziției în ianuarie 1946 și, în fine, prin înlăturarea

---

mult mai nuanțată, lucrarea lui G.A. Deborin *Al doilea război mondial. Studiu militar-politic*, (București: Ed. Politică, 1960), merge în același sens, vezi pp. 483-486.

²³⁴ În acest sens este revelatoare mărturia șefului Statului-Major român din ultima parte a conflictului mondial, generalul Constantin Sănătescu în *Jurnal*, (București: Ed. Humanitas, 1993).

²³⁵ G.A. Deborin *Al doilea război mondial. Studiu militar-politic*, p. 487.

²³⁶ Un exemplu este situația Armatei 4 române în operația Sena-Turna din decembrie 1944, când acționează sub ordinele Armatei 40 sovietice, vezi *** *România în războiul antihitlerist. 23 august 1944-9 mai 1945*, (București: Ed. Militară, 1966), pp. 367-374.

monarhiei la 30 decembrie 1947²³⁷. În toate aceste faze un rol determinant fusese jucat de către trimisul lui Iosif Stalin în România, ministrul adjunct al afacerilor externe Andrei Ianuarevici Vâșinski, care a mers pâna la a afirma, în momentul în care impunea numele primului-ministru al guvernului României chiar șefului acestui stat, că de partea regelui stă doar suveranitatea, în vreme ce de partea sovietică stă morală²³⁸. Hegemonul subsistemic era departe de a se mulțumi doar cu impunerea unei anumite formațiuni politice la conducerea statelor dominate. În cazul românesc, este cunoscută destul de bine implicarea conducerii de la Moscova în lupta pentru cucerirea puterii în interiorul Partidului Comunist din România, câștigătorul acesteia, Gheorghe Gheorghiu-Dej, fiind mai degrabă numit de către Kremlin (în maniera în care sultanii numeau, începând cu sfârșitul secolului al XVI-lea, domnii Valahiei și ai Moldovei)²³⁹. Controlul politic extern tranzita în controlul politic intern asupra forțelor armate. Pe întreaga perioadă a regimului de tip stalinist, instrumentul militar și organizația care îl gira nu erau decât executante ale voinței politice interne: “Ministerul Apărării Naționale (...) este organul specializat destinat înfăptuirii politicii militare a Partidului Comunist Român”²⁴⁰. O dată controlul politic stabilit, instituirea fermă a unor forme de control economic devenise o necesitate. Martori

---

²³⁷ O bună relatare a acestor faze ale impunerii politice a dominației sovietice este de găsit în Nicolae Baciú *Agonia României 1944-1948. Dosarele secrete acuză*, (Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 1990).

²³⁸ Mircea Ciobanu *Convorbiri cu Mihai I al României*, (București: Ed. Humanitas, 1991), p. 243.

²³⁹ Relatările luptelor intra-partinice și ale deciziei sovietice sunt de găsit în mai vechea lucrare a lui Victor Frunză *Istoria stalinismului în România*, (București: Ed. Humanitas, 1990).

²⁴⁰ General-maior dr. Ilie Ceaușescu “Armata în sistemul de apărare al Republicii Socialiste România” în Al. Gh. Savu (ed.) *Armata și societatea românească*, (București: Ed. Militară, 1980), p. 291.

străini, chiar dacă nu tocmai imparțiali, cum ar fi generalul american Schuyler, discutau faptul că încă dinspre 1945 Comisia Aliată de Control (constituită în baza textului armistițiului din 13 septembrie 1944) dominată de către sovietici devenise un mijloc de control politic și economic al României²⁴¹. Formele controlului economic au fost bine prinse în așa-numitele sovromuri, unități economice ce ar fi trebuit să lege dezvoltarea economică, producția și exportul românesc de cele din Uniunea Sovietică, dar în realitate constituiau niște instrumente de exploatare, dacă nu chiar de spoliere a resurselor statului satelit²⁴². Formele economice de control nu vizau doar modalități de exploatare directă, ci și constituirea unor cadre de planificare a producției și consumului care să se plieze după sistemul industrial stalinist instituit după 1928.

La baza controlului sovietic au stat infiltrările trimișilor sovietici în instituțiile de securitate națională și în cele economice ale statelor din subsistemul hegemonic. Armata și sistemul intern de informații, transformat pentru decenii în instrument represiv intern, poliție politică, erau controlate prin două modalități generale: existența de consilieri sovietici până la niveluri de regiment (în armată) și birou (în serviciile de informații) și prin școlarizarea unui număr semnificativ de ofițeri ai armatei și serviciilor secrete republicane în instituțiile similare din U.R.S.S.²⁴³

Vedem astfel faptul că un control hegemonic al unei puteri de tip revoluționar implică un set de aspecte neobișnuit în cazul unei hegemonii de pace obișnuite, cum

---

²⁴¹ Vezi memoriile sale privind șederea în România la jumătatea anilor '40, C.V.R. Schuyler *Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945-20 septembrie 1946)*, (București: Ed. Enciclopedică, 1997).

²⁴² Formele de exploatare economică prin sovromuri, ca și alte aspecte ale controlului sovietic pot fi găsite în prima lucrare standard asupra sistemului socialist din România, Ghiță Ionescu *Comunismul în România*, (București: Ed. Litera, 1994).

ar fi cea discutată mai sus, a Statelor Unite ale Americii în sfera geopolitică definită de doctrina Monroe. Un hegemon revoluționar modelează structura internă a unei puteri minore supuse nu doar mânată de convingerea că propriul sistem politic și economic este cel mai drept și mai eficient, ci și fiindcă acțiunea de modelare permite un control cvasitotal al statelor aflate într-o regiune strategică sensibilă.

Probleme generale ale rolului României în Tratatul de la Varșovia

Pactul din capitala poloneză a fost perceput în mod oficial încă din primele sale zile de funcționare de către creatorii săi drept un instrument menit să întărească capacitatea de apărare a țărilor lagărului socialist împotriva unei agresiuni imperialiste a blocului agresiv al Organizației Tratatului Atlanticului de Nord, ale cărui acțiuni deveniseră din ce în ce mai suspecte după declanșarea reînarmării Germaniei Federale în anii 1954-55²⁴⁴. Formalmente, Tratatul de la Varșovia, avea o structură relativ democratică, întrucâtva asemănătoare cu NATO. Organul de conducere era Comitetul Politic Consultativ, compus din șefii statelor membre, dar la ale cărui ședințe participau primii-miniștri, miniștrii afacerilor externe, secretarii partidelor statelor membre care se ocupau cu relațiile externe, comandantul-șef al Forțelor Armate Unite

---

²⁴³ O descriere largă a acestor forme de control poate fi găsită într-un număr special din *Dosarele istoriei*, An VIII, nr. 12 (88), 2003, dedicat consilierilor sovietici din armata română.

²⁴⁴ Toate acestea apar subliniate încă în Stenograma Ședinței Consiliului de Miniștri al R.P.R. din 20 mai 1955 cuprinzând darea de seama a primului-ministru Gheorghe Gheorghiu-Dej cu privire la reuniunea de la Varșovia în care a fost semnat Tratatul de alianță, document publicat în culegerea *Romania and the Warsaw Pact*, vol. I, (București: Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, 2002), de aici înainte citată ca *RWP*. Literatura de propagandă care susține faptul că reînarmarea Germaniei federale și poziționarea forțelor sale armate sub comanda unor foști generali și ofițeri superiori ai Wehrmachtului era extrem de incisivă în

și șeful statului major (după 1980 au participat și miniștrii apărării din aceste state). Organele militare erau Comitetul miniștrilor apărării (creat după reuniunea de la Budapesta din 1969), Comandamentul Forțelor Armate Unite (aici orice caracter democratic a dispărut din practică: toți comandanții-șefi și șefii de stat major au fost mareșali sau generali sovietici; în plus, comandantul-șef era și prim-adjunct al ministrului apărării al U.R.S.S.)²⁴⁵. Perspectiva occidentală care a dominat literatura ultimelor decenii pare să fie însă cea după care Tratatul de la Varșovia era mai degrabă o organizație menită să susțină *manu militari* regimurile de inspirație sovietică din Europa centrală și de est, decât o veritabilă organizație de securitate colectivă²⁴⁶. Undeva la jumătatea drumului dintre aceste două perspective trebuie căutată, în opinia mea, poziția conducătorilor români din perioada războiului rece și acțiunile pe care aceștia le-au întreprins.

Este, în mod cert, în buna tradiție a gândirii strategice a ne imagina problemele internaționale ca direct legate de mișcările, intențiile și capacitățile vecinilor celor mai apropiați. Chiar dacă problemele legate de proiectarea puterii la distanțe foarte mari peste oceane ori peste uscat au fost în mod substanțial reduse până la jumătatea

---

acea perioadă, vezi L.A. Bezîmenski *Generalii germani cu și fără Hitler*, (București: Ed. Științifică, 1962).

²⁴⁵ Organisme de o mai mică importanță au fost Consiliul militar al forțelor armate unite (constituit în decembrie 1969), Statul Major al forțelor armate unite, Comitetul tehnic, Comitetul miniștrilor afacerilor externe (constituit în decembrie 1976) și Secretariatul unit al Tratatului de la Varșovia. Pentru acestea și pentru cele de mai sus este utilă descrierea unui intim cunoscător al alianței, fostul ministru român al apărării Constanti Olteanu *Coaliții politico-militare. Privire istorică*, (București: Ed. Fundației “Românis de Mâine”, 1996), pp. 206-222.

²⁴⁶ O perspectivă amplă a literaturii occidentale și estice vizând istoria paralelă a celor două mari blocuri militare ale războiului rece poate fi găsită în Vojtech Mastny în “The New History of Cold War Alliances” în *Journal of Cold War Studies*, Vol. 4, No. 2 (Spring 2002), pp. 55-84.

secolului XX, în special prin apariția armelor nucleare, analiștii politici tind a percepe problemele internaționale în termeni de proximitate. Un adagiu este necesar aici. În cele ce urmează logica unei confruntări convenționale va prevala. Dacă am folosi considerațiile strategice-nucleare, pentru care contează exclusiv cantitatea și calitatea vectorilor și focoarele nucleare, am admite lipsa de sens a vechilor considerații strategice iar discuția despre rolul internațional al unei puteri minore ar fi lipsită de sens. De asemenea, nu intră în spațiul de analiză al acestei secțiuni problemele legate de proiectarea forței militare convenționale peste mare, o problemă operațională exclusiv americano-sovietică după 1970. Interesul exclusiv va fi legat de confruntarea terestră și aviatică din centrul continentului european. În această ordine de idei, nu surprinde faptul că interesul teoretic cu privire la aliații est-europeni ai Uniunii Sovietice se concentrează mai ales pe aceia care ar fi avut un posibil impact asupra unui război cu Vestul. Până în 1955, analiștii militari occidentali aveau deja o viziune asupra felului în care ar fi trebuit să arate un atac sovietic în Europa Centrală. Ar fi implicat lovituri în adâncime pe direcția Grupului de Armate Nord al N.A.T.O., susținută de forțele staționate în Republica Democrată Germană (RDG) și o ofensivă secundară susținută pe direcția Grupului de Armate Centru de către forțele din RDG și din Cehoslovacia²⁴⁷. O asemenea viziune poate fi exactă, mai ales dacă luăm în considerare noile date oferite de către „Planul de acțiune al Armatei Populare Cehoslovace pentru Perioada de Război”²⁴⁸, care justifică în mod clar spaimile occidentale privind un atac determinat în Europa Centrală, purtat cu mijloace convenționale și nucleare. Pe întreaga perioadă sovietică a domnit convingerea

---

²⁴⁷ Richard L. Kugler, *Commitment to Purpose. How Alliance Partnership Won the Cold War*, (Santa Monica: RAND, 1993), pp. 214-220.

²⁴⁸ În Cold War International History Project Bulletin, *The End of the Cold War*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001, pp. 292-297.

(acoperită de studiul manualelor oficiale de strategie sovietică) după care un atac sovietic convențional în Europa va fi imediat susținut de folosirea armelor nucleare tactice și strategice²⁴⁹. În rândurile planificatorilor militari ai alianței nord-atlantice domnea la sfârșitul anilor 1960 convingerea că un prim asalt sovietic purtat cu mijloace convenționale sau nucleare tactice ar putea fi oprit de unitățile din prima linie, dar că acesta ar fi slăbit în asemenea măsură capacitățile de apărare vestice încât o a doua mișcare strategică sovietică n-ar mai fi putut fi oprită fără un recurs masiv la armele nucleare²⁵⁰. Principalul manual doctrinar sovietic al anilor 1960 și 1970, aparținând mareșalului V.D. Sokolovski, fost comandant de armată și adjunctul lui G.K. Jukov la comandă de front în al doilea război mondial, ulterior comandant al forțelor sovietice din Germania, contribuia la această convingere prin susținerea imposibilității unui conflict pur convențional și prin admiterea că orice conflict generalizat va ajunge unul cu schimburi nucleare strategice²⁵¹. Consider că această perspectivă realistă este de ajuns pentru a justifica îngrijorarea Vestului în privința statelor ce se vor implica cel mai probabil într-un război în Europa. Acestea trebuiau să fie RDG, Ungaria, Cehoslovacia, (cel puțin până în 1968) și Polonia (ca asigurând asistență și, în mod special, linii vitale de comunicații pentru forțele sovietice în

---

²⁴⁹ Pentru o viziune dinspre sfârșitul Războiului Rece vezi William E. Odom “Soviet Military Doctrine” în *Foreign Affairs*, Vol. 67, No. 2 (Winter 1988/89), pp. 114-134.

²⁵⁰ Informație obținută în cadrul unei discuții cu colonelul Rudiger Volk, specialist în planificare nucleară al NATO la 22 ianuarie 2003. Vezi și materialul acestuia “NATO’s Nuclear Strategy During the Cold War” în *Monitorul strategic*, Anul IV, Nr. 1/2003, pp. 34-41. Este interesant de remarcat faptul că teoreticienii vestici încercau în acele momente alcătuirea unor politici de descurajare nucleară prin folosirea armelor tactice doar în sectoarele în care forțele convenționale inamice reușeau trecerea frontierei R.F.G. Vezi pentru aceasta Thornton Read “Nuclear Tactics for Defending a Border” în *World Politics*, Vol. 15, No. 3 (April, 1963), pp. 390-402.

²⁵¹ V.D. Sokolovski *Strategia militară*, (București: Ed. Militară, 1972).

URSS și RDG). Pe teritoriul RDG staționau Grupul Nord al armatelor sovietice, care împreună cu gruparea de forțe Centru de pe teritoriul Cehoslovaciei ar fi urmat să ducă greul luptei împotriva principalelor forțe ale NATO. Pe teritoriul Ungariei staționa gruparea sovietică de sud, care ar fi urmat să desfășoare o ofensivă spre nordul Italiei. Pe de altă parte, ceilalți membri ai Pactului, Bulgaria și România aveau o mai mică importanță militară directă, poate cu excepția Bulgariei, care se învecina cu două state membre NATO.

Înconjurată de țări socialiste prietene și aliată cu toate din 1947-1948²⁵², România s-a aflat, de-a lungul Războiului Rece într-o situație particulară, favorizată, din punctul de vedere al securității (cu foarte puține excepții, reale sau nu, în 1968 și, posibil, în 1989). O singură obiecție serioasă s-ar putea aduce acestui punct de vedere, anume cea după care România ar fi avut cu Iugoslavia o graniță caldă după denunțarea unilaterală de către guvernul R.P.R. a tratatului de asistență mutuală cu Iugoslavia îndată după schisma Stalin-Tito din 1948²⁵³. Deși România s-a aflat în rândul țărilor care au condamnat vehement regimul lui Tito, acțiunile concrete s-au limitat la o propagandă îndreptată contra guvernului de la Belgrad și la intensificarea acțiunilor grănicerești pe Dunăre. Până în 1955 s-ar putea spune că România, prin prisma viziunii strategice generale a perioadei asupra Războiului Rece, a avut o importanță militară secundară, prin menținerea liniilor de comunicație militare sovietice cu armatele din Austria, via Ungaria. Însă după retragerea din Austria a trupelor sovietice și după retragerea acestora din România, în 1958, chiar și o

---

²⁵² Tratatul cu Iugoslavia, 19 Decembrie 1947; cu Bulgaria, 16 Ianuarie 1948; cu Ungaria, 24 Ianuarie 1948. Vezi, pentru aceste tratate, Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României 1939-1965*, Vol. III, (București: Ed Științifică și Enciclopedică, 1983), pp. 134-139.

asemenea aserțiune ar fi exagerată. În mod cert, din punctul de vedere al importanței strategice militare și din cel al capacităților militare, România se clasa ultima printre aliații sovietici în Europa de Est²⁵⁴.

În paginile următoare voi încerca să explorez câteva dintre controversele care au apărut în urma considerării rolului României ca membru al Pactului de la Varșovia, având în vedere atât din perspectiva Occidentului, cât și cea a României. Voi acorda o atenție sporită diferențelor existente între viziunile **analizei strategice** (cea mai comună perspectivă Occidentală) și **analizei diplomatice** (perspectiva românească uzuală). O distincție clară a acestor perspective va apărea pe parcursul prezentării și va sublinia diferențele dintre feluritele abordări privind rolul României în cadrul Pactului de la Varșovia și în ansamblul general al securității europene.

Perspectiva strategică

Concepția strategică politico-militară afirmă în general importanța poziției geografice a statului în chestiune, a capacităților sale militare în termeni de unități active ori de primă categorie, a cheltuielilor militare, a relațiilor cu aliații săi, cu

---

²⁵³ Perspectivă susținută argumentat de unii specialiști români, vezi de exemplu comunicarea Dr. Adrian Niculescu “The End of the Cold War: from the Polish Uprising to the Fall of the Berlin Wall” în cadrul NATO Studies Centre, București, ianuarie 2003, mss.

²⁵⁴ Douglas A. MacGregor, “Uncertain Allies? East European Forces in the Warsaw Pact”, în *Soviet Studies*, Vol. 38, Issue 2, (April 1986), p. 232. Pentru ritmul lent al modernizării armatei după 1945, achiziționarea de material sovietic și pentru implementarea unor structuri militare de tip sovietic, vezi în general *Armata română în primii ani ai revoluției și construcției socialiste*, (București: Ed. Militară, 1977) și pentru istorii de armă Gheorghe Romanescu, Gheorghe Tudor, Mihai Cucu, Ioan Popescu *Istoria infanteriei române*, vol. II (București: Ed. Științifică și enciclopedică, 1985), pp. 453-456, *Istoria artileriei române*, (București: Ed. Militară, 1977), pp. 455-456.

posibilitii inamici și a relațiilor ierarhice în subsistemul său de relații internaționale²⁵⁵. Dintr-o astfel de perspectivă, împărtășită de către analiștii politici și militari occidentali în perioada Războiului Rece, România figurează ca fiind un aliat destul de nesemnificativ al sovieticilor, așa cum vom vedea în cele ce urmează.

Prestigioasa publicație a Institutului pentru Studii Strategice – *The Military Balance* – prezintă modestia forțelor armate române ce au rămas limitate chiar și după invazia Cehoslovaciei. Potrivit sursei amintite, România putea dispune pe câmpul de luptă, în 1969, de două divizii de tancuri, șapte divizii de infanterie mecanizată, două regimente de parașutiști și de vânători de munte și posibil de 18 escadrile de avioane de vânătoare și 5 de bombardiere²⁵⁶. Dintre aceste forțe, posibil două divizii erau de prim rang, având un grad de completare cu personal de război de 80-85% și gata de a se desfășura pe câmpul de luptă în 48 de ore de la declararea mobilizării. Ar trebui să privim această desfășurare de forțe drept o dezvoltare semnificativă a capacităților existente la sfârșitul celui de-a doilea război mondial. Potrivit unui document al Marelui Stat Major român din decembrie 1946 armata română dispunea, în limitele hotărâte de Comisia Aliată de Control, de 110000 oameni în forțele de uscat grupați în 5 divizii de infanterie, două de voluntari, două divizii de munte, una de cavalerie și o brigadă de care de luptă²⁵⁷, desigur cu efective reduse. O discuție despre evoluția

---

²⁵⁵ O asemenea perspectivă este comună în abordările realiste și neo-realiste ale relațiilor internaționale. Principalele referințe rămân, așa cum am discutat în prima secțiune a tezei mele, Hans Morgenthau, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, (New York: Alfred A. Knopf, 1985) (1948) și Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, (New York: McGraw Hill, 1979).

²⁵⁶ *The Military Balance 1969-1970*, (London: The Institute for Strategic Studies, 1969), p. 14.

²⁵⁷ “Notă documentară asupra modului cum a decurs organizarea Armatei de Uscaț la realizarea actualului cadru de pace” în *Istoria Statului Major General român. Documente 1859-1947*, (București: Ed. Militară, 1994), p. 411.

forțelor armate române în perioada 1946-1968 este necesară aici. Forțele române au început să adopte organigramele, gradele, manualele tactice și metodele de instruire sovietice imediat după sfârșitul războiului, din motive politice acoperite de realitate, în definitiv Armata Roșie înfrânsese aproape singură forțele continentale ale Germaniei naziste. România adoptă regiunile militare ca formă de organizare teritorială a armatei (eșalonul armată se va reînființa de-abia în 1960), sistemul de propagandă politică și loțiitorul politic al comandantului unității, toate tendințe instituționale sovietice²⁵⁸. Diviziile, corpurile de armată și regiunile militare au adoptat schemele de organizare sovietice. Chiar dacă ulterior și-au schimbat numele, devenind mari unități de tancuri și de mecanizate, cele două divizii de voluntari români formate pe teritoriul Uniunii Sovietice în timpul războiului, “Tudor Vladimirescu-Debrețin” și “Horia, Cloșca și Crișan” au dus o acțiune de pionierat în acest domeniu. O analiză a biografiilor **tuturor** șefilor de stat major ai armatei române, din 1951 până chiar în 1989 arată că aceștia au activat în sau chiar au comandat aceste divizii sau urmașele lor²⁵⁹.

De-a lungul celor două decade ce au urmat invaziei Cehoslovaciei, deși o modernizare normală a echipamentelor era în desfășurare, însă într-un ritm lent²⁶⁰, forțele armate române nu au crescut semnificativ. În 1988, cele patru armate române

---

²⁵⁸ Vezi pentru aceasta, ca și pentru alte discuții legate de raporturile militari-civili și de cultura militară de tip sovietic Marian Zulean *Armata și societatea în tranziție. Relațiile dintre civili și militari și politica de securitate în România după 1989*, (București: Ed. Tritonic, 2003), pp. 29-32 și 43-47.

²⁵⁹ Teofil Oroian, Gheorghe Nicolescu (coord.) *Șefii Statului Major General român (1859-2000)*, (București: Ed. Europa nova, 2002).

²⁶⁰ De exemplu, cazul avionului de vânătoare IAR93, care a devenit operațional în 1983, după o întârziere de opt ani, vezi în *The Military Balance 1983-1984*, (London: The Institute for Strategic Studies, 1983), p. 23-24, și Col. Zarioiu Gheorghe, *Aviația modernă. Realizări și perspective*, (Craiova: Ed. Scrisul Românesc, f.a).

abia dacă puteau desfășura pe câmp două divizii de tancuri, opt divizii de infanterie mecanizată, patru brigăzi de vânători de munte, nouă regimente ale forțelor aeriene, cuprinzând șase escadrile de bombardiere și cinsprezece de avioane de vânătoare²⁶¹. Date noi, provenite din surse românești, ne arată că numărul diviziilor de primă categorie era acum de trei²⁶². În vara lui 1988 secretarul general al Partidului Comunist Român stabilea structura forțelor armate române la 18 mari unități din care 14 divizii. Gata de luptă permanent urmau să fie 4 divizii iar cu efective reduse 8 divizii și 4 brigăzi. Dotarea militară completă, niciodată atinsă, ar fi presupus existența a 45 de avioane, 380 de elicoptere, 85 de instalații de rachete tactice, 4500 de tancuri, 6500 de instalații de artilerie și rachete antitanc, 5500 de mașini de luptă ale infanteriei, 8100 de sisteme reactive de foc în salvă și 2500 de instalații de artilerie și rachete antiaeriene²⁶³. Astfel, nu este o surpriză să observăm că analiștii occidentali în general nu luau în considerare capacitățile militare românești. Într-adevăr, dacă am compara datele de mai sus cu celelalte forțe ale Pactului de la Varșovia, rezultatul ar fi descurajant. În același an, 1988, numai Uniunea Sovietică avea desfășurate în Europa de Est circa 30 de divizii de prima mână, tancuri și infanterie mecanizată, susținute de încă 20 staționate pe teritoriul URSS, cât și 10 brigăzi aeropurtate și Armata a 40-a complet mobilizată în Afganistan²⁶⁴. Chiar și ceilalți membri ai Pactului de la

---

²⁶¹ *The Military Balance*, (London: The Institute for Strategic Studies, 1988), p. 52

²⁶² Vezi pentru aceasta memorandumul din 13 iunie 1988 al generalului-colonel Vasile Milea, ministrul apărării și al lui Ioan Totu, ministrul afacerilor externe către Nicolae Ceaușescu privind documentele trimise de Statul Major al Armatei Sovietice, anexa I în *RWP*, Vol. II.

²⁶³ “Stenograma ședinței Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din ziua de 17 iunie 1988”, f. 61 în *RWP*, Vol. II.

²⁶⁴ *The Military Balance 1988-89*, (London: IISS, 1988), pp. 33-37. O divizie sovietică de tancuri cuprindea trei regimente de tancuri, unul mecanizat, un regiment de artilerie și unul de rachete antiaeriene, în vreme ce divizia mecanizată avea în componere trei regimente mecanizate, unul de tancuri, un regiment de artilerie și unul de rachete antiaeriene.

Varșovia puteau desfășura încă din 1969 mai mult de 50 de divizii de tancuri și de infanterie mecanizată²⁶⁵. S-ar putea argumenta pe bună dreptate că, deși numărul diviziilor de prima categorie ale Armatei Române nu este foarte impresionant, măcar acestea erau echipate cu unul dintre cele mai grele și mai puternice tancuri din cadrul Pactului de la Varșovia, M-77 (o versiune modificată a tancului sovietic T-55). În replică însă, se poate spune că numărul acestor tancuri era foarte mic, în jur de 200, și că efetivele unei divizii de tancuri încă se bazau pe modelele depășite T-34 (85) și pe T-54²⁶⁶. Același lucru se poate spune și despre transportorul amfibiu blindat TAB C 4*4 produs la Moreni, cu caracteristici sensibil mai bune decât produsul similar sovietic, BTR 70, dar existent tot într-un număr destul de mic²⁶⁷. Mai mult, implicarea tot mai mare a Armatei în cadrul activităților economice, în special în construcții și agricultură, va diminua și mai puternic posibilitatea de a avea o forță armată bine pregătită²⁶⁸. Cei mai mulți dintre șoferii din cadrul armatei române erau considerați calificați după numai 100 km de șofat²⁶⁹, atât din cauza lipsei de combustibil ce a apărut în urma crizelor petrolului, cât și din cauză că aceștia trebuiau introduși rapid în cadrul activităților economice²⁷⁰. Degradarea nu putea să scape oficialilor români și

---

²⁶⁵ *The Military Balance 1969-1970*, (London: The Institute for Strategic Studies, 1969), p. 14

²⁶⁶ Malcom Chambers, Lutz Unterseher, "Is There a Tank Gap?: Comparing NATO and Warsaw Pact Tank Fleets", în *International Security*, Vol. 13, Issue 1, (Summer 1988), p. 26.

²⁶⁷ O comparație între cele două modele poate fi găsită într-o prezentare făcută Comitetului Politic Executiv în 1987, în *RWP*, Vol. II.

²⁶⁸ În 1989, cca. 50% dintre militari erau implicați în activități precum construcțiile ori agricultura, vezi Karen Dawisha, *Eastern Europe, Gorbachev and Reform. The Great Challenge*, (New York: Cambridge University Press, 1989), p. 172.

²⁶⁹ General Tiberiu Urdăreanu, *1989-Martor și participant*, (București: Ed. Militară, 1996), p. 10.

²⁷⁰ Sursele românești estimează că în perioada 1986-1989, cca. 100.000 de oameni, personal militar, erau implicați în fiecare an în activități industriale (excluzând deci recolte ori activități

comandanților militari. În vara lui 1989 erau sesizate lui Nicolae Ceaușescu scăderea pregătirii de luptă la tragerile cu armament de pe tanc sau cu armament de infanterie, abateri grave disciplinare ale trupelor de grăniceri (chiar treceri frauduloase ale frontierei de către comandanții pichetelor de grăniceri), insuficienta pregătire a cadrelor aviației, acte de indisciplină în activitățile de securizare a armamentului și munițiilor de artilerie. Doar în trupele de securitate erau raportate rezultate ceva mai încurajatoare. Tehnica militară, cum ar fi tancul cu motor de 800 de CP sau tunul de 30 de mm aveau probleme atât de funcționare, cât și de producție, identificându-se în cazul lor chiar erori de proiectare²⁷¹. În aceste condiții, reducerile de până la 50% propuse în cadrul negocierilor de la Viena din 1989 privind reducerea forțelor convenționale în Europa puneau probleme și mai serioase forțelor armate române și așa slăbite de nivelul redus al pregătirii, moralului și dotării cu armament²⁷².

A mai rămas doar puțin spațiu de manevră pentru cei care încă mai susțin că armata română ar fi putut fi un factor militar important în mediul strategic european. Chiar și după ceea ce este în general considerat a fi punctul de cotitură în relațiile româno-sovietice, mai precis perioada între 1964 și 1968, nu se poate observa o creștere a investițiilor în mijloacele militare menite a apăra țara. Cheltuielile militare au fost sensibil reduse în anii șaptezeci, atât luate separat, cât și comparate cu cheltuielile guvernamentale sau cu produsul național brut. Chiar dacă cheltuielile

---

cu specific forestier). Vezi Institutul de Istorie și Teorie Militară, *Armata română în Revoluția din Decembrie 1989*, (București: 1994), p. 27

²⁷¹ “Stenograma ședinței Consiliului Apărării Republicii Socialiste România din data de 31 mai 1989” în *RWP*, Vol. II.

²⁷² Vezi pentru reducerile preconizate documentul înaintat de către Ministerul Afacerilor Externe și Ministerul Apărării Naționale șefului statului român la 5 iulie 1989 intitulat “Raport referitor: Negocierile de la Viena privind reducerea forțelor armate și armamentelor

militare ale anilor optzeci par a reprezenta o parte mai mare din cheltuielile guvernamentale, acest fapt se datorează reducerilor bugetare în cazul altor sectoare ale economiei²⁷³. Se estimează ca cheltuielile militare se ridicau la nivelul de 5.7-6% din PNB în perioada 1975-1985, cu un maximum de 6.3% în 1982, când și procentul exportului de armament creștea la 3.6% din totalul exporturilor, față de 0.8% în 1980. În termeni de performanță militară, care este în general corelată cu capacitatea de a susține forțe pe câmpul de luptă, România se plasa, alături de Ungaria, la periferia Pactului de la Varșovia²⁷⁴.

Perceperea României din punct de vedere strategic ca fiind unul dintre actorii militari de mică importanță în cadrul de ansamblu al confruntării Est-Vest apare astfel a fi în întregime justificată. Este destul de clar, din datele menționate mai sus, faptul că, dacă ne-am ralia acestui punct de vedere, ne vom pune în acord cu toți analiștii militari care susțin că rolul României, în cadrul rețelei europene de securitate în general și în cadrul Tratatului de la Varșovia în particular, a fost unul destul de mic. Analiștii militari români nu au contrazis cu adevărat această poziție. Deși aceștia

---

convenționale și adoptarea de noi măsuri de încredere și securitate în Europa” în *RWP*, Vol. II.

²⁷³ Daniel M. Nelson, *Romanian Politics in the Ceausescu Era*, (New York: Gordon and Breach Science Publishers, 1978), p. 185.

²⁷⁴ Daniel M. Nelson “The Political Economy of Military Effort in the Warsaw Treaty Organisation”, în Keith Hartley, Todd Sandler, *The Economics of Defence Spending. An International Survey*, (London: Routledge, 1990), pp. 43-54. Să notăm, de exemplu, că, după retragerea României din cadrul manevrelor militare ale Pactului de la Varșovia, în 1968, a fost privată de la participarea și antrenarea forțelor proprii în cadrul unor exerciții la scară largă în perioada anilor șaptezeci și optzeci. Constrângerile economice ulterioare au însemnat că exercițiile semnificative (cuprinzând peste 13000 de personal militar) au fost complet evitate după 1980. Vezi, pentru o comparație cu exercițiile militare sovietice și din cadrul Pactului de la Varșovia, Robert D. Blackwill, Jeffrey W. Legro, “Constraining Ground Forces Exercises

întotdeauna au susținut, așa cum încă o fac și azi, demodatul punct de vedere geopolitic conform căruia poziția geografică a României este una de o importanță particulară²⁷⁵, nu au considerat-o ca fiind un actor militar puternic în Europa Centrală și de Est. România era destul de puțin capabilă să poarte un război în conformitate cu căile pe către doctrina oficială sovietică le considera ca descriind războiul viitorului: incluzând mari lovituri nucleare, atât tactice cât și strategice, și implicând un mare număr de avioane și de tancuri²⁷⁶. Eforturile de apărare împotriva unui atac al forțelor NATO împotriva teritoriului României impuneau clar ajutorul forțelor Tratatului de la Varșovia și în special al celor sovietice, în ambele ipoteze principale de război: cea a atacului unor forțe americane și germane dinspre Ungaria și cea a atacului unor armate turcești, grecești și americane care ar fi forțat Dunărea și ar fi debarcat în Dobrogea²⁷⁷.

Generalii români au susținut în general că o strategie defensivă care să implice un înalt grad de cooperare între forțele militare regulate și organizațiile paramilitare, precum gărzile patriotice și formațiunile militare ale tineretului, ar fi cea mai indicată cale de a apăra țara²⁷⁸. Doctrina „războiului întregului popor” a dominat planurile strategice românești de la adoptarea, în 1972, a Legii Apărării Naționale. Acest fapt

---

of NATO and the Warsaw Pact”, în *International Security*, Vol. 14, Issue 3, (Winter 1989-1990), pp. 68-98.

²⁷⁵ Vezi, dintre nenumăratele exemple posibile, Ioan Mircea Pașcu, „Destin sau conjunctură”, în *Sfera Politicii*, anul VI (1998), nr. 63, pp. 10-15.

²⁷⁶ Concepția clasică sovietică a anilor șaiszeci și șaptezeci se consideră a fi cea expusă în Mareșal V.D. Sokolovski *Strategia militară*, (București: Ed. Militară, 1972).

²⁷⁷ Vezi pentru chestiunile de planificare și dotare în cadrul acestor ipoteze Constantin Moștoflei “Considerații cu privire la strategia militară a României în perioada postbelică (1948-1989)” în Valentin Arsenie, Petre Botezatu (ed.) *Strategia militară românească în epoca modernă (1859-1999)*, (București, Ed. Nummus, 1999), pp. 173-203.

arată în mod clar faptul că decidenții români erau destul de conștienți de posibilitățile lor de a susține un război ofensiv împotriva forțelor NATO, preferând astfel o strategie defensivă, îndreptată împotriva agresiunilor venind atât din partea NATO, cât și din cea a Pactului de la Varșovia. Manualele de tactică militară, unele scrise de autori extrem de onorabili, au trebuit să înglobeze concepția partidului despre purtarea războiului întregului popor. Îndată după adoptarea doctrinei, generalii români afirmau că “[ț]inând seama de posibilitatea forțelor agresoare imperialiste de a acționa cu mijloace de luptă puternice și numeroase și de faptul că forțele noastre armate se pot găsi într-o vădită inferioritate numerică, apărarea patriei presupune ridicarea la luptă a întregului popor; de aceea instruirea trupelor trebuie să fie efectuată ținând seama de acest factor”²⁷⁹. De-a lungul celor două decenii următoare relativ puține lucruri s-au schimbat din acest punct de vedere, poate doar întărirea poziției lui Nicolae Ceaușescu ca autor al doctrinei. În 1974 doctrina era afirmată astfel: “În stânsă legătură cu concepția fundamentală a apărării, tovarășul Nicolae Ceaușescu a dezvoltat ideile călăuzitoare privind organizarea *sistemului apărării naționale*, (italicele autorului, n.m., A.M.) care materializează principiul participării întregului popor la lupta pentru respingerea *oricărei agresiuni*, (italicele mele, A.M.) asigură mobilizarea tuturor forțelor economice, umane, științifice, morale ale națiunii la rezolvarea sarcinilor întăririi capacității de apărare a țării”²⁸⁰. În mai bine de un deceniu doctrina nu a evoluat decât marginal, în 1987 “războiul întregului popor reprezintă (...) riposta hotărâtă militară, politică, economică, ideologică, diplomatică și de altă natură dată

---

²⁷⁸ Pentru acest punct de vedere, vezi General Corneliu Soare, *Dialectica luptei armate*, (București: Ed. Militară, 1981), pp. 194-199.

²⁷⁹ General-maior Ion Șuța *Elemente de tactică*, (București: Ed. Militară, 1972), p. 373.

²⁸⁰ Colonel dr. Aurel Petri “În slujba apărării patriei socialiste” în colonel dr. C. Soare (ed.) *Istoria gândirii militare românești*, (București: Ed. Militară, 1974), p. 379.

oricăru agresor care ar atenta la independența, suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Socialiste România, în care vor fi angajate, într-un efort unitar, toate resursele umane, materiale și spirituale ale poporului român”²⁸¹. Faptul că războiul întregului popor pentru apărarea patriei era tipul de strategie care corespundea cel mai bine structurilor economic-sociale ale "orânduirii socialiste" românești, că era singura posibilitate de a asigura apărarea cuceririlor revoluționare, a integrității naționale și a independenței, fiind în același timp înrădăcinat în tradițiile militare ale românilor a rămas un postulat necontestat de generalii români până în 1989²⁸². Cele arătate mai sus dovedesc pe de o parte faptul relativ neînsemnat aici, dar foarte important pentru istoria ideilor, că românii nu au recunoscut importarea unui concept militar titoist, ci au pretins că au elaborat o concepție strategică nouă. Pe de altă parte (și aceasta contează semnificativ mai mult pentru tematica mea) acestea indică faptul că doctrina de apărare devenise după 1968 una tous azimuts. În această versiune, agresiunea putea veni dinspre orice adversar, deci și dinspre țările socialiste vecine și teoretic “prietene”.

Ce a schimbat atât de mult perspectivele din 1958 până în 1972? Se consideră în general că în 1958 România era unul dintre aliații cei mai de încredere ai URSS. Prin politicile sale economice, care le oglindeau pe cele ale PCUS de după 1928, cu structurile sale adânc penetrate de către cetățenii și politicile sovietice, prin poziția sa devotată pro-URSS în cadrul crizei ungare din 1956, România a făcut tot posibilul

---

²⁸¹ *** *Doctrină și teorie militară*, (București: Ed. Militară, 1987), p. 76.

²⁸² Corneliu Soare “ Structuri teoretice noi în doctrina militară a României socialiste” în *Studii despre doctrina militară românească. Fundamente teoretice și ideologice*, (București: Ed. Militară, 1989), p. 230.

spre a mulțumi pe marele său vecin răsăritean²⁸³. Cum a fost posibil ca în numai zece ani atât sursele românești cât și cele occidentale să susțină că, în privința României, cea mai periculoasă amenințare venea nu dinspre Vest, ci dinspre Pactul de la Varșovia? Cum a fost posibil ca într-o atât de scurtă perioadă de timp, care nu a implicat nici o schimbare de regim și nici vreo modificare semnificativă în cadrul sistemului internațional, ca desfășurările de trupe și strategia defensivă românești să apară ca fiind îndreptate contra unei invazii sovietice²⁸⁴? Aceste întrebări ne aduc foarte aproape de cea de-a doua parte a prezentării mele, mai precis către abordarea diplomatică a rolului României în cadrul de securitate europeană din perioada Războiului Rece.

Perspectiva diplomatică

Ne amintim din secțiunea teoretică a acestei teze faptul că o concepție actuală în teoria relațiilor internaționale este aceea conform căreia puterile minore nu sunt foarte folositoare ca și unelte conceptuale în scopul articulării unei teorii generale a politicii mondiale. O puternică voce în acest domeniu, Kenneth Waltz, susține că țările precum Costa Rica (și trebuie adăugat că, în viziunea lui Waltz, România este o „țară de tip Costa Rica”) nu pot construi politici mondiale, fiind însă mai pretabile decât marile puteri la a înțelege și a conduce problemele de politică externă. Pentru puterile minore supraviețuirea este o problemă perenă, și orice politică externă

---

²⁸³ Pentru o relatare coerentă a acestor două perioade distincte ale comunismului românesc, vezi Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej*, (București: Ed. Humanitas, 1998).

²⁸⁴ Se pare că desfășurările sovietice de trupe în apropierea granițelor române și exercițiile militare ale Pactului de la Varșovia au fost interpretate ca amenințări la adresa securității naționale a României, vezi Aurel Braun, *Romanian Foreign Policy since 1965. The Political and Military Limits of Autonomy*, (New York: Praeger Publishers, 1978).

serioasă poate constitui o problemă de viață și de moarte. Aparatul lor diplomatic trebuie să fie perfect conștient de situațiile ce prind contur în jurul lor, astfel fiind capabil a anticipa punctele de vedere ale marilor puteri, preocupate mai mult de problemele globale decât cu cele locale, particulare²⁸⁵. Aceasta este, de asemenea, principalul punct de vedere pe care decidenții de politică externă români îl aprobau în cadrul pozițiilor lor ce afirmau faptul că rolul României în cadrul Pactului de la Varșovia era mai important decât ar sugera cifrele privind armele și capacitățile militare.

Nu putem avea astăzi îndoieli serioase cu privire la modul în care conducătorii României vedeau atât securitatea țării cât și poziția lor de grup de conducere la începutul războiului rece. Subordonarea față de hotărârile venite de la Moscova era nu doar o necesitate, ci un lucru perfect dezirabil și natural. Încă la începutul schismei titoiste, liderii români vedeau lupta împotriva imperialismului anglo-american și a exponentului său, pactul atlantic asimilat cu un pact al războiului, drept sarcina cea mai arzătoare a întregii omeniri²⁸⁶. Guvernul român justifica aderarea României la Tratatul de la Varșovia prin pericolele existente pe scena internațională la jumătatea deceniului șase al secolului XX: remilitarizarea Germaniei, înjghebarea de grupuri militare agresive legate de blocul atlantic și intensificarea cursei înarmărilor. Deși credea că își afirmă dorința de pace prin reducerea efectivelor militare cu 40000 de mii de soldați și prin reducerea stagiului militar obligatoriu, conducerea de la

---

²⁸⁵ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics, ed.cit.*, în special cap. 4.

²⁸⁶ Gh. Gheorghiu-Dej “Clica lui Tito – dușman de moarte al socialismului” în *Articole și cuvântări*, (București, Ed. PMR, 1951), p. 289, articol publicat inițial în revista Cominformului *Pentru pace trainică, pentru democrație populară*, nr. 9 (36) din 1 Mai 1949.

București înțelegea din motive pătrunse de realpolitik (asigurarea securității sale) să încheie Tratatul de securitate colectivă și asistență mutuală de la Varșovia²⁸⁷.

Diferitele interpretări corelează schimbarea rapidă din domeniul politicii externe a Bucureștiului de după 1962-64 cu retragerea forțelor sovietice din România în 1958. Unele surse române și occidentale pretind că acest lucru s-a petrecut la îndemn sovietic, axat pe ideea de a demonstra că sistemele comuniste pot supraviețui și fără a fi susținute de o prezență militară rusească, ori măcar că acest lucru este posibil într-o țară care aproba pe deplin politicile și principiile sovietice²⁸⁸. Dealtfel, până în ziua plecării ultimelor trupe sovietice de pe teritoriul românesc atitudinea liderilor români nu a încetat să fie deferentă față de acestea, afirmând de exemplu atât rolul lor principal în eliberarea României în al doilea război mondial, cât și ca liant al trăinicieii prieteniei româno-sovietice²⁸⁹. Ani buni după plecarea trupelor sovietice atitudinea oficială a conducătorilor români a rămas relativ neschimbată: “la temelia politicii axterne a statului nostru se află prietenia și alianța indestructibilă cu popoarele celorlalte țări socialiste, întărirea continuă a sistemului socialist mondial. Coeziunea indestructibilă a lagărului socialist este condiția esențială a apărării

---

²⁸⁷ “Raportul de activitate al CC al PMR la Congresul al II-lea al Partidului, 23 decembrie 1955” în Gh. Gheorghiu-Dej *Articole și cuvântări. Decembrie 1955-iulie 1959*, (București: Ed. Politică, 1960), pp. 11-17.

²⁸⁸ Pentru perspectiva românească, vezi Al. D. Duțu, „Armata în zodia comunizării”, în *Dosarele istoriei*, an. VII, nr.5(69), 2002, pp.47-49. Pentru perspectiva occidentală vizând mai ales controlul sovietic asupra structurilor militare ale aliaților europeni în anii 50, vezi Mark N. Kramer, “Civil-Military Relations in the Warsaw Pact: The East European Component”, în *International Affairs*, Vol. 61, Issue1 (Winter 1985-1985), pp.45-66.

²⁸⁹ Gh. Gheorghiu-Dej “Cuvântare rostită la recepția oferită de Consiliul de Miniștri al RPR cu prilejul plecării ultimului eșalon al trupelor sovietice care au staționat în RPR, 25 iulie 1958” în *Articole și cuvântări. Decembrie 1955-iulie 1959*, p. 496.

independenței și construirii cu succes a noii orânduiri în fiecare țară socialistă”²⁹⁰. Alte surse, în special românești, susțin că aceste transformări au fost obținute datorită unor mișcări subtile și negocieri conduse de către liderii de la București, perfect conștienți că acțiunile lor vizau câștigarea unei mai mari autonomii și, pe viitor, a independenței de Uniunea Sovietică²⁹¹. Ce ar fi putut determina aceste acțiuni politice?

Se pare că există diferite abordări asupra acestui subiect, însă voi menționa numai interpretarea recentă care face referire la structurile de vârf ale Partidului Muncitoresc Român. Într-una dintre cele mai bune prezentări a politicii comuniste românești de dinaintea anului 1965, Stelian Tănase susține că, în urma luptelor interne din cadrul partidului, după victoria, în 1952, a grupului stalinist intern condus de către Gheorghiu-Dej²⁹², apare o viziune diferită asupra relațiilor internaționale. Elita conducătoare și-ar fi dezvoltat, după aproape două decenii de transformări comuniste, un simț al naționalității care a ajutat la reducerea prăpastiei ideologice existente între ea și populație. Acest proces de legitimare a culminat cu afirmarea unor poziții clare în legătură cu încercările iugoslave, albaneze și chineze de a urmări „căi diferite către

---

²⁹⁰ “Raportul CC al PMR cu privire la activitatea Partidului în perioada dintre Congresul al II-lea și Congresul al III-lea al Partidului, cu privire la programul de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960-1965 și la schița planului economic de perspectivă pe 15 ani, 20 iunie 1960” în Gh. Gheorghiu Dej *Articole și cuvântări. August 1959-mai 1961* (București: Ed. Politică, 1961, p. 195. Este remarcabil faptul că în acest raport chestiunile de politică internațională devin din prima prioritate a comuniștilor români una puțin semnificativă, fixată la sfârșitul documentului.

²⁹¹ Ioan Scurtu, „Încercări de reformare a regimului socialist totalitar și de ieșire de sub dominația sovietică”, în *Dosarele istoriei*, an. III, nr. 5(21), 1998, p. 39.

²⁹² O bună redare a acestei lupte poate fi găsită în Robert Levy *Gloria și decăderea Anei Pauker*, (Iași: Polirom, 2002).

comunism”²⁹³. Acest fapt ne aduce mai aproape de perspectivele privind acțiunile diplomatice ce au condus România mai aproape de focul confruntării Est-Vest.

Începuturi timide de relansare a politicii externe românești au fost făcute încă în ultimii ani ai prezenței trupelor sovietice pe teritoriul țării, dar la mai bine de un deceniu de când nu se poate vorbi de o politică externă autonomă a Bucureștiului. În 1957 ministrul de externe Grigore Preoteasa susținea necesitatea ieșirii din izolare și ajutarea cauzei socialismului prin o politică externă de angajare internațională sporită²⁹⁴. Primele critici mai aspre la adresa Uniunii Sovietice apar însă după ce trupele acesteia nu mai exercitau un control atât de strâns asupra liderilor de la București. Astfel, primele divergențe majore, perpetuate ani buni în relațiile sovieto-române au fost legate de propunerea specializării economiilor țărilor membre CAER, României și Bulgariei revenindu-le roluri predominant agricole, lucru totalmente incompatibil cu politica de industrializare a țării, al cărei al doilea val fusese inițiat în 1956. În 1960, deși timid, primele critici ale tendințelor de specializare ies la suprafață²⁹⁵. O dată cu trecerea anilor pozițiile devin mai dure, uneori de nerecunoscut pentru un fost aliat intim al Uniunii Sovietice. În 1963, pe fondul debușării pe scenă deschisă a conflictului sovieto-chinez, nemulțumirile Bucureștiului față de instrumentele de control pe care sovieticii le foloseau direct pe teritoriul P.M.R. ies la iveală, chiar dacă inițial doar în cadre foarte oficiale. Astfel, liderul comuniștilor români critică, cu o virulență de neînchipuit în urmă cu câțiva ani, prezența

---

²⁹³ Vezi Stelian Tănase, *Elite și societate*, mai ales Cap. 4, „Supunere și emancipare (1958-1965)”, pp. 152-212.

²⁹⁴ Vezi stenograma ședinței Prezidiului Consiliului de Miniștri din 28 februarie 1957 în *RWP*, Vol. I, pp 72-85. Gheorghe Gheorghiu-Dej nu participă la această ședință.

²⁹⁵ Critici virulenți ai specializării erau Alexandru Bârlădeanu și Alexandru Moghioroș, vezi “Stenograma ședinței Biroului Politic al C.C. al P.M.R. din ziua de 8 februarie 1960” în *RWP*, Vol.I., f. 7-13.

consilierilor sovietici, acuzându-i voalat de spionaj²⁹⁶. Aproape imediat apare în dezbaterile interne și chestiunea conflictului sino-sovietic, cu o abordare surprinzătoare a liderilor de la București, care nu mai luau de la sine înțeleasă o poziție pro-sovietică ab initio. Liderii români luau în calcul, chiar dacă într-o formă nu foarte manifestă încă, o poziție de balansare în interiorul mișcării socialiste internaționale²⁹⁷.

Pare a exista un consens, atât în privința surselor românești, cât și în privința celor occidentale, asupra faptului că Declarația din Aprilie 1964 a Partidului Muncitoresc Român se constituie în punctul de pornire al referirilor de tipul „cu excepția României” legate de situația din cadrul Pactului de la Varșovia. Țintind către contracararea „Planului Valev” pentru o mai mare integrare economică în cadrul CAER, dar mai ales intenționând a afirma un sens de autonomie al elitei politice în raport cu cea sovietică, Declarația marchează distanțarea României de politicile rusești în Europa Centrală și de Est²⁹⁸. Declarația nu ar fi putut veni într-un moment mai bun. Date fiind tensiunile din interiorul PCUS care au condus către lovitura de palat a lui Brejnev din același an, problemele crescânde dintre China și URSS și escaladarea tensiunii Războiului Rece în anii ce au urmat crizei rachetelor din Cuba, sincronizarea era perfectă. Sprijinindu-se în mare măsură pe chinezi, este posibil chiar ca unii dintre liderii politici români să fi încercat ducerea unei politici coerente de

---

²⁹⁶ “Stenograma ședinței Biroului Politic al C.C. al P.M.R. din ziua de 3 aprilie 1963” în *RWP*, Vol. I, pp. 157-159.

²⁹⁷ “Stenograma ședinței Biroului Politic al C.C. al P.M.R. din 18 iulie 1963” în *RWP*, Vol. I, pp. 182-183.

²⁹⁸ O referință bună românească privind această perioadă aparține unuia dintre cei mai înalți oficiali români, Paul Niculescu-Mizil. Vezi cartea sa *O istorie trăită*, (București: Ed. Enciclopedică, 1997). Un clasic occidental în această problemă este Kenneth Jowitt, “The

balanță de putere, punându-se - poate și inspirați de anumite politici albaneze – sub o eventuală protecție chineză față de Uniunea Sovietică, cu atât mai mult cu cât China populară experimenta chiar în anul Declarației prima sa armă nucleară²⁹⁹. Centrul declarației era, din punctul meu de interes, afirmarea unei structuri complet noi a modului în care liderii români înțelegeau să-și reprezinte relațiile internaționale. Astfel, pentru aceștia “partidele comuniste și muncitorești din țările socialiste au așezat la baza acestor relații (internaționale, n.m., A.M.) principiile independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, avantajului reciproc, într-ajutorării tovarășești, neamenstecului în treburile interne, respectării integrității teritoriale, principiile internaționalismului socialist”³⁰⁰. Prioritară în Declarație rămâne însă poziția sa economică, putând vorbi în acest sens mai degrabă de o tentativă de autonomizare economică a României în interiorul sistemului coordonat de Uniunea Sovietică. Astfel, Bucureștiul afirma răspicat: “Ideea organului unic de planificare, comun pentru toate țările din C.A.E.R., comportă implicații economice și politice dintre cele mai serioase. Conducerea planificată a economiei naționale este unul din atributele fundamentale, esențiale și inalienabile ale suveranității statului socialist (...). Planul de stat este unic și indivizibil, din el nu se pot extrage două părți sau secțiuni care să fie transferate în afara statului. Conducerea economiei naționale în ansamblu nu este posibilă dacă problemele conducerii unor ramuri sau întreprinderi

---

Romanian Communist Party and the World Communist System: a Redefinition of Unity”, în *World Politics*, Vol. 23, Issue 1, (October 1970), pp. 38-60.

²⁹⁹ Negocierile româno-chineze în problemele de securitate internațională sunt bine surprinse în lucrarea Alexandru Oșca, Vasile Popa *O fereastră în cortina de fier, România. Declarația de independență din aprilie 1964*, (Focșani: Vrantop, 1997), pp. 136-139.

³⁰⁰ *Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din*

sunt scoase din competența partidului și guvernului țării respective și trecute unor organe extrastatale”³⁰¹. Teza după care această act de contestare fie și teoretică a hegemoniei sovietice este inspirat de adoptarea unei linii naționale de către comuniști este necontestată până în prezent³⁰².

Și după schimbarea conducerii de la București în urma decesului lui Gheorghiu-Dej în martie 1965 poziția românească a rămas pe linia declarației. Nicolae Ceaușescu, tânărul prim-secretar român, admitea că pot să apară deosebiri de vederi și de interpretare cu privire la problemele mișcării revoluționare internaționale sau la problemele dezvoltării sociale contemporane. Cheia acestor probleme trebuia să fie găsită în dezbateri principiale, bazate pe respectarea normelor de bază a raporturilor dintre popoare, a principiilor independenței, egalității în drepturi și neamestecului în treburile interne ale altor popoare³⁰³. Anumiți autori susțin că, începând cu Declarația menționată, politicile românești de securitate le reflectau pe cele gaulliste din Franța³⁰⁴. România a învățat trei mari lucruri în urma celui de-al Doilea Război Mondial: că nu se poate baza pe Occident, că germanii nu sunt buni de aliați și că, în ciuda Basarabiei, nu se poate lupta cu Rusia. Astfel, românii trebuie să se bazeze pe sistemul de securitate al Pactului de la Varșovia oricând ar apărea

---

aprilie 1964, (București: Ed. Politică, 1964), pp. 36-39. Documentul a apărut pentru prima oară în ziarul *Scânteia* nr. 6239 din 26 aprilie 1964.

³⁰¹ *Ibidem*, pp. 32-33.

³⁰² Vladimir Tismăneanu *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, (Iași: Ed. Polirom, 1997), p. 92.

³⁰³ “Raportul CC al PCR cu privire la activitatea Partidului în perioada dintre Congresul al VIII-lea și Congresul al IX-lea al PCR” (prescurtat Raportul IX) în *Congresul al IX-lea al PCR 19-24 iulie 1965*, (București: Ed. Politică, 1965), p. 85.

³⁰⁴ Aceasta și următoarele au fost inspirate de Peter Bender *East Europe in Search of Security*, (London: Chatto&Windus, (IISS) 1972), pp. 113-116. Vezi pentru o imagine clară a acțiunilor

amenințări venite dinspre Vest și să se distanțeze de Pact oricând asemenea amenințări nu există. După 1964 și în anii următori, România a început a fi tot mai mult privită ca fiind un fel de nouă Iugoslavie³⁰⁵. Atitudinea titoistă părea să aibă originea mai întâi în politicile lui Gheorghiu-Dej, ce au dominat în mod indiscutabil primii șapte sau opt ani ai guvernării Ceaușescu. A distanța România (măcar din punctul de vedere al relațiilor internaționale) de dictatul politicilor sovietice părea a fi o politică bună. Această stare de fapt putea aduce României recunoașterea internațională a regimului, foarte necesarul capital străin, dar și, de ce nu, faimă pentru noul său lider³⁰⁶. Atitudinea afișată de liderul român încă de la primul său congres în calitate de conducător al Partidului Comunist Român nu lasă prea multe dubii cu privire la pozițiile sale în problema raporturilor cu URSS. Astfel, “politica internațională a țării noastre are ca temelie trainică, permanentă, principiile suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne și ale avantajului reciproc”³⁰⁷. Poziția românească era cu atât mai curajoasă cu cât era afișată direct în fața liderului sovietic Leonid Brejnev, carea avea să susțină în cadrul aceluiași congres poziția moscovită clasică, după care principalul lucru care trebuie să îi frământa pe comuniștii din întreaga lume trebuie să fie necesitatea unității și solidarității tuturor forțelor revoluționare³⁰⁸, ceea ce, bineînțeles, ar fi presupus o coordonare – deci o conducere – comună.

---

franceze în anii 1960 Ovidiu Bozgan “Disidența atlantică a Franței” în *Dosarele istoriei*, Vol. IV, No. 32, 1999, pp. 28-33.

³⁰⁵ Peter Bender *op.cit.*, p. 123.

³⁰⁶ Pentru aceste aspecte, vezi Stelian Tănase, „România sub zodia stalinismului întârziat. Nicolae Ceaușescu”, în *Dosarele istoriei*, an IV, nr. 3 (31), 1999, pp. 45-47.

³⁰⁷ “Raportul IX”, p. 101.

³⁰⁸ “Cuvântul de salut al tovarășului Leonid Brejnev” în *Congresul al IX-lea al PCR 19-24 iulie 1965*, pp. 295-296.

Sursele occidentale par a se pune în acord asupra faptului că, începând cu 1964, și mai ales după 1968, România și-a câștigat o poziție diplomatică specială în cadrul Pactului de la Varșovia. Opoziția românească la anumite tendințe de integrare din ce în ce mai strânsă a forțelor armate românești în interiorul Tratatului a început să fie exprimată după 1965 din ce în ce mai des. Unul din aspectele văzute ca o ingerință nepermisă în suveranitatea națională era faptul că la război conducerea operativă a Forțelor Armate Unite urma să revină Marelui stat major al Uniunii Sovietice, Comandamentul Forțelor Armate Unite urmând să aibă doar un rol de sprijin al acestuia³⁰⁹. În aceeași perioadă, decidenții politici români vor începe să refuze inspectarea propriilor trupe de către sovietici, argumentând că aceasta ar semnifica o atingere a suveranității naționale a statului. Este interesant de amintit și faptul că Bucureștiul începuse să privească și prezența forțelor sovietice pe teritoriul altor state drept o amenințare și o ingerință nepermisă în afacerile acestora. Cu mai bine de o lună înainte de invazia Cehoslovaciei militarii români sesizau faptul că cei 40000 de soldați sovietici din această țară nu fac altceva decât să înrăutățească relațiile cu guvernul de la Praga³¹⁰.

Actul central al opoziției românești la acțiunile hegemonului subsistemic rămâne condamnarea invadării Cehoslovaciei, act ce părea să înăsprească radical relațiile cu vecinul de la răsărit. Într-adevăr, în urma mult aclamatului discurs din 21 august 1968, România a părut, pentru câțiva ani, a se afla pe o traiectorie ce conducea către conflictul cu URSS. Afirmând cu fermitate că „intrarea trupelor a cinci țări socialiste în Cehoslovacia este o mare greșeală și un mare pericol asupra păcii în

---

³⁰⁹ Vezi pentru aceasta raportul prezentat de generalul-locotenent Ion Gheorghe cu privire la consfătuirea din 4-9 februarie 1966 de la Moscova a șefilor marilor state majore ai armatelor țărilor participante la Tratatul de la Varșovia în *RWP*, Vol. I, pp. 257-258.

³¹⁰ *RWP*, Vol. I, p. 412.

Europa și asupra convingerilor socialiste în lume”, Nicolae Ceaușescu înțelegea să se situeze mai degrabă pe pozițiile Vestului decât să adere la acțiunile aliaților săi. În același discurs, el lansează bazele unei noi doctrine militare care va ajunge mai târziu să domine politica de apărare românească, aceea a „războiului întregului popor”: „poporul român nu va permite nimănui să violeze teritoriul patriei noastre”³¹¹. În memoriile sale, Ion Gheorghe Maurer, prim-ministru în momentul august 1968, consideră că pericolul invaziei sovietice era iminent, cinci divizii sovietice putând intra oricând în România. Discursul ca afirmare a autonomiei apare astfel într-o lumină extrem de curajoasă, mai ales dacă este coroborat cu consultările simultane pe care decidenții români le aveau cu ambasadorii țărilor occidentale, în special cel francez și cel american³¹². Sursele occidentale ale anilor 1970 au colaborat asupra acestei imagini a autonomiei și a importanței democratice a României. Deși prevenitori³¹³, Aurel Braun, Daniel M. Nelson, Peter Bender (pentru a menționa doar câțiva), sunt de acord cu faptul că după 1968 România capătă o poziție specială în cadrul Pactului de la Varșovia. România putea fi percepută atât ca o punte de legătură între Est și Vest, cât și ca un aliat disident al Uniunii Sovietice. Nu trebuie să credem că a existat o unanimitate în rândul analiștilor occidentali cu privire la rolul veritabil deținut de România în interiorul sistemului de securitate sovietic. Încă din 1975 Graeme J. Gill identifica trei motive pentru care poziția românească de autonomie fie

---

³¹¹ Discursul a apărut în *Scânteia*, 22 august 1968. Citat din Pavel Câmpeanu, *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, (Iași: Ed. Polirom, 2002), pp. 247-248.

³¹² Lavinia Betea *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, (Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 2001), pp. 185-186.

³¹³ De exemplu, Daniel M. Nelson note că poziția geografică a României permitea o invazie sovietică rapidă, cu puțin ajutor occidental sau de loc, astfel încât rușii puteau permite anumite critici și acte de dizidență din partea liderilor români, în *Romanian Politics in the Ceausescu Era*, ed. cit., p. 180.

nu mai exista, fie era irelevantă. Întâi, schimbul economic cu țările vestice nu mersese în sensurile dorite de comuniștii români, exportul crescând mai încet decât era planificat (aceasta și pe fondul impactului economic foarte puternic al inundațiilor din 1970). În al doilea rând, disputa sovieto-chineză depășind cadrul mișcării comuniste internaționale și ajungând un conflict interstatal, influența României devenise ne semnificativă în această privință. În fine, apropierea Uniunii Sovietice însăși de Occident în cadrul deceniului destinderii a făcut ca pozițiile românești și rusești să devină asemănătoare în deceniul opt, astfel că poziția de independență, chiar dacă exista, nu mai avea importanța internațională din deceniul șapte³¹⁴.

Aceeași tendință se poate spune că a continuat, împreună cu o a doua pe care o voi prezenta pe scurt, de-a lungul întregii perioade de regim comunist în România. Într-adevăr, până în anii '80 inclusiv un număr însemnat de analiști occidentali subliniau rolul pe care l-a avut România în dinamizarea relațiilor Est-Vest. Aceștia subliniau în general conflictele permanente existente între conducerea de partid de la București și corespondența sa de la Moscova, atât în cadrul Pactului de la Varșovia cât și în cadrul CAER, considerându-le ca fiind dovezi ale autonomiei României în interiorul blocului estic³¹⁵. Toate luările de poziție din documentele oficiale și propagandistice, inclusiv din manualele influente în pregătirea diplomaților români din ultimele două decenii ale socialismului concureau în a acredita imaginea unei țări

---

³¹⁴ Graeme J. Gill "Rumania: Background to Autonomy" în *Survival*, Vol. 21, No. 3 (96) (Summer 1975), pp. 109-111.

³¹⁵ Vezi, de exemplu, percepția discursurilor liderului român din noiembrie 1978, când acesta denunță propunerea sovietică pentru o mai mare integrare a forțelor armate ale Organizației Tratatului de la Varșovia și pentru o creștere a cheltuielilor militare în blocul estic, așa cum menționează William M. Reisinger, "East European Military Expenditures in the 1970s: Collective Good or Bargaining Offer?", în *International Organisation*, Vol. 37, Issue 1 (Winter 1983), p. 143.

independente, a cărei politică externă se întemeiază pe considerentele realiste ale interesului național, pe apărarea suveranității naționale și a integrității teritoriale a statului³¹⁶. Politică de pace și de angajament internațional pe care liderii români ai perioadei pretindeau că duc căpăta proporții continentale și istorice în literatura propagandistică a vremii. Astfel, unii autori români au mers până la a susține că Actul Final de la Helsinki își are originea în conceptul de edificare a unui sistem de securitate și cooperare în Europa edificat de Nicolae Ceaușescu în 1970³¹⁷... În orice caz, aceasta a rămas evaluarea standard a României din acea perioadă. Foști lideri români și analiștii și istoricii contemporani tind să considere că poziția României în interiorul blocului estic de după 1964-1968 a fost una de profundă autonomie și opoziție față de Uniunea Sovietică. Această abordare pune un accent puternic pe legătura între politica externă de după 1964-68 și puternicele sentimente anti-sovietice ce au avut drept puncte maxime anul 1940 și perioada de după înfrângerea din 1944³¹⁸. Sunt explorate în multe lucrări diferențele ce au apărut înăuntrul Pactului de la Varșovia până la sfârșitul perioadei comuniste. General-colonelul Constantin Olteanu, ministru al apărării între 1980-85 și reprezentantul român în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia, subliniază adesea în memoriile sale disputele dintre delegația română, susținută de deciziile politice luate la București și propunerile

---

³¹⁶ Vezi pentru aceasta, de exemplu, influentul manual al unui fost ministru adjunct al afacerilor externe Mircea Malița *Diplomația. Școli și instituții*, (București: Ed. Didactică și pedagogică, 1970), în special capitolul “Principiile și structura organizării relațiilor externe ale Republicii Socialiste România”, pp. 436-454.

³¹⁷ Romulus Neagu *Securitatea europeană. Afirmarea unui nou concept*, (București: Ed. Politică, 1976), p. 261.

³¹⁸ Unul dintre multele exemple îl constituie cartea lui Cristian Bocancea *La Roumanie du communisme au post-communisme*, (Paris: L’Harmattan, 1998), p. 51.

sovietice de reformare a Pactului³¹⁹. Analiștii militari au elogiat adesea principiile politice ale cooperării cu celelalte armate ale Pactului de la Varșovia, mai precis: respectarea fermă a independenței și suveranității naționale, completa egalitate de drepturi cu statele legate de România prin tratate bi- ori multilaterale. După 1969, liderii români au considerat că Tratatul de la Varșovia era destinat a pune în valoare independența și suveranitatea statelor membre, constituind o alianță deschisă, a unor membrii egali, ținând împotriva oricărui atac imperialist asupra statelor semnatare³²⁰.

Se cuvin menționate aici o serie de limitări foarte serioase ale distanței pe care România o luase față de Tratatul de la Varșovia. La puțin mai mult de o lună de la criza din august 1968, șeful statului român conferea extrem de liniștit cu comandantul Forțelor Armate Unite, mareșalul I.I. Iakubovski și cu șeful de stat major, generalul Ștemenko pe teme legate de crearea Comitetului Militar al Tratatului de la Varșovia. În cadrul întâlnirii, Nicolae Ceaușescu nu uita să trimită salutări călduroase tovarășilor L. Brejnev și A. Kosîghin³²¹. Când nu se scursesese încă un an de la invadarea Cehoslovaciei, conducerea de la București declara deja tranșant că: “țara noastră va dezvolta și în viitor colaborarea cu armatele țărilor membre ale Tratatului de la Varșovia, cu armatele celorlalte țări socialiste, fiind gata să-I îndeplinească oricând obligațiile în cadrul unui atac imperialist”³²². Afirmația era cu atât mai tranșantă cu cât în martie 1969, deci foarte devreme după discursul din 1968, o delegație română

---

³¹⁹ Vezi cartea sa, *România, o voce distinctă în Tratatul de la Varșovia. Memorii 1980-1985*, (București: Ed. Aldo, 1999).

³²⁰ *Doctrină și teorie militară, ed.cit.*, pp. 255-259.

³²¹ Ministerul Forțelor Armate, Marele Stat Major “Notă de discuții” nr. O.K.00364 din 1 octombrie 1968 în *RWP*, Vol. I. pp. 413-415.

³²² “Raportul CC al PCR cu privire la activitatea PCR în perioada dintre Congresul al IX-lea și Congresul al X-lea și sarcinile de viitor ale Partidului”, raportor Nicolae Ceaușescu în

condusă de Nicolae Ceaușescu participa la Budapesta la reuniunea Tratatului de la Varșovia în care s-au adus cele mai însemnate modificări organizaționale din istoria de până atunci a pactului, firește ținând seama de sensibilitățile partenerilor minori ai URSS³²³. Incoerența celor două atitudini nu pare să fie un fenomen întâmplător în interiorul dezvoltărilor sistemului socialist românesc. Unii cercetători ai raporturilor dintre schimbarea ideologică și schimbarea instituțională din perioada comunistă au sesizat incoerența pozițiilor propagandistice românești față de probleme cum ar fi apariția “omului nou” sau a “eticii și echității socialiste”³²⁴.

Însă, o dată cu trecerea anilor optzeci, perspectivele occidentale păreau a-și modifica opiniile vizând poziția diplomatică a României comuniste. După efortul militar american de la începutul decadei, forțele sovietice și aliate lor din Europa Centrală păreau a fi din ce în ce mai depășite, o ofensivă a acestora în câmpiile germane fiind improbabilă sau ușor de reținut de forțele armate ale NATO³²⁵. Regimul comunist de la București a început a fi perceput tot mai mult nu ca un potențial dizident în interiorul blocului, ci mai degrabă ca un guvernământ brutal, care nu se conforma cerințelor celui de-al „treilea coș” al Acordului de la Helsinki. Mai mult, la sfârșitul decadei apărea din ce în ce mai evident că regimul de la București devenea tot mai dependent, în privința politicilor sale economice, de livrările sovietice

---

Congresul al X-lea al PCR 6-12 august 1969, prescurtat Raportul X (București: Ed. Politică, 1969), p. 55.

³²³ Vezi pentru o evaluare occidentală a transformărilor petrecute la Budapesta Lawrence T. Caldwell “The Warsaw Pact: Directions of Change” în *Problems of Communism*, Vol. 24, No. 5 (September-October 1975), p. 7 și urm.

³²⁴ O abordare foarte interesantă în această privință îi aparține lui Valentin Nicolescu-Quintus “Abordări teoretice privind specificul formelor comunismelor est-europene”, mss., SNSPA, 2004.

³²⁵ Vezi John J. Mearsheimer Why the soviets

de petrol și de piața oferită de CAER³²⁶. Astfel, orice opoziție față de reformele din Uniunea Sovietică ori din celelalte state ale Pactului de la Varșovia ar fi putut atrage după sine un răspuns economic ce ar fi avut un efect mult mai devastator asupra economiei socialiste a României decât o invazie de tipul celei din 1968. Acum este binecunoscut faptul că, în cadrul ultimei întâlniri cu Mihail Gorbaciov, dictatorul român era mult mai axat pe discursul economic legat de livrările de gaze naturale și de petrol decât pe promovarea „doctrinei Brejnev” împotriva schimbărilor democratice din Europa de Est³²⁷. În viziunea occidentală nu părea să mai conteze nici faptul că deja de aproape două decenii România susținea consecvent că cel mai bun lucru pentru securitatea internațională ar fi lichidarea simultană a blocurilor militare, NATO și Tratatul de la Varșovia³²⁸. La sfârșitul anilor 1980 perspectivele occidentale deveniseră deja categorice: România era un stat izolat în interiorul blocului sovietic, cu o politică externă ce se îndrepta din ce în ce mai mult spre regimuri totalitare islamice care susțineau terorismul internațional și cu o politică internă care încălca toate prevederile interne și externe (semnate de liderii de la București) legate de

---

³²⁶ Vezi Karen Dawisha, *Eastern Europe, Gorbachev and Reform. The Great Challenge*, pp. 147-148. Alte materiale occidentale interesante referitoare la dependența crescândă a României de Uniunea Sovietică și de CAER după crizele petrolului: J. Le Cacheux „La Roumanie” în *A l'est en Europe. Des economies en transition*, ed. J.P.Fitoussi, 1990 și capitolul “Romania’s Independent Path within the Traditional Framework” din cartea lui Adam Zwass *The Economies of Eastern Europe in a Time of Change*, (London: 1991).

³²⁷ Vezi “Minutes of the Meeting between Nicolae Ceaușescu and Mikhail S. Gorbachev, Moscow, 4 december 1989”, în Cold War International History Project Bulletin *The End of the Cold War*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001, pp. 217-225. Pentru o perspectivă asupra relațiilor reci dintre Mihail Gorbaciov și Nicolae Ceaușescu vezi Mihail E. Ionescu “Doctrina Brejnev și politica sferelor de influență” în *Dosarele istoriei*, Vol. III, Nr. 24, 1998, pp. 3-6.

³²⁸ Poziție susținută încă din “Raportul IX”, p. 102 și reluată cu mai multă energie în “Raportul X”, p. 83.

respectarea drepturilor omului³²⁹. Pare destul de sigur a afirma că perspectivele occidentale erau mult mai puțin entuziaste în privința rolului României în Pactul de la Varșovia decât erau în anii șaizeci și șaptezeci și sensibil mai puțin entuziaste decât cele mai multe surse românești până în acest moment. Este util de remarcat faptul că în condițiile antantei americano-sovietice de după reuniunea de la Malta unii conservatori occidentali au considerat că este posibilă chiar o intervenție comună a NATO și a Tratatului de la Varșovia pentru a presa în vedere schimbării conducerii opresive de la București³³⁰.

Ar fi o greșeală a susține că aceste perspective divergente sunt singurele care au conturat gândirea istorică și politică de până acum. O perspectivă mult mai cuprinzătoare privind importanța diplomatică a dizidenței României din anii șaizeci și continua sa alterare ca stat autonom este cea a lui Voitech Mastny³³¹. Sursele românești contemporane identifică Organizația Tratatului de la Varșovia cu o alianță asimetrică ce avea drept scop principal menținerea aliaților minori sub dominația sovietică și a proteja regimurile comuniste din aceste țări împotriva oricărei amenințări de schimbare³³².

În cadrul secțiunii de față am încercat a arăta că există cel puțin două viziuni distincte din perspectiva cărora putem aprecia rolul României în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia și în cadrul general de securitate europeană din perioada

---

³²⁹ Vladimir Tismăneanu "Ceausescu Against Glasnost" în *World Affairs*, Vol. 50, No. 3 (Winter 1987-88), pp. 199-203.

³³⁰ Christie Davies "Solving the Rumanian Problem" în *National Review*, 31 December 1989, p. 37.

³³¹ În *Learning from the Enemy. NATO as a Model for the Warsaw Pact*, (Zürich: 2002).

³³² Mihail E. Ionescu, "Alianțele militare ale României", în *Dosarele istoriei*, an VII, nr. 5 (69), 2002, p. 20. Vezi de asemenea, de același autor, *Apărare națională*, (București: mss., SNSPA 2000).

Războiului Rece. Avem, mai întâi, perspectiva militară și strategică, cu uneltele sale metodologice distincte conducând, așa cum se poate observa, către un consens între sursele occidentale și cele românești în privința poziției României. Apoi, avem perspectiva diplomatică și a afacerilor externe, care acoperă aria controverselor dintre sursele menționate în privința poziției României în cadrul Pactului, mai ales în perioada ce a urmat „exploziei autonomiei” din anii șaiszeci și șaptezeci. Luând în considerare ambele perspective obținem o imagine mult mai precisă asupra concepției analiștilor occidentali ori a celor din est despre rolul României în cadrul Pactului de la Varșovia. Putem înțelege totodată cum diferențele ce au apărut în perspectivele diplomatice și ale afacerilor externe în anii 1980 au condus către o continuă depărtare a României de suporterii ei occidentali. Putem de asemenea înțelege multe dintre frustrările care modelează politicile de azi, mai ales cele legate de „aliatul disident” și de „poziția independentă” de care cei mai mulți analiști români susțin că s-a bucurat România după perioada 1964-68.

Pentru a înțelege politica unei anumite țări nu este de ajuns a ne baza doar pe propria analiză. Este imperativ a considera și perspectiva și analiza celorlalți asupra problemei, pentru a avea o imagine clară a acesteia și pentru a elabora cele mai potrivite politici pentru situația în discuție. În plus, în cazul puterilor minore, analiza politicii externe nu trebuie să se concentreze numai asupra studiului percepțiilor, a psihologiei liderilor, a modelelor deciziilor și a datelor economice și militare brute. Definitiv pentru înțelegerea poziției internaționale a acestora este polarizarea subsistemului relațiilor internaționale din care fac parte. Astfel, evadarea României din sistemul de securitate sovietic a fost posibilă doar atunci când tranziția mondială de putere a dus la constituirea unei multipolarități în interiorul subsistemului Europei centrale și de est, prin intrarea în zonă a puterilor occidentale și prin prăbușirea puterii

revoluționare din zonă, cea a Uniunii Sovietice, de-abia în anii 1989-1991³³³. Orice susținere după care România și-ar fi putut afla un loc autonom sau chiar independent în Europa de est pe perioada hegemoniei sovietice este astfel lipsită de acoperire³³⁴.

---

³³³ Vezi pentru implicațiile schimbărilor de regim din Europa de Est Mark Kramer “The Collapse of East European Communism and the Repercussions Within the Soviet Union (Part I)” în *Journal of Cold War Studies*, Vol. 5, No. 4 (Fall 2003), pp. 178-256.

CONCLUZII ȘI DIRECȚII DE CERCETARE

Prezenta teză de doctorat a urmărit următoarele: să susțină relevanța unui demers teoretic întemeiat pe conceptul de “puteri minore” în interiorul studiului politicii mondiale; să critice perspectivele actuale bazate pe definiții incomplete ale puterilor majore și minore; să formuleze o definiție cât mai largă, operațională din punctul de vedere istoric, a puterilor minore; să plaseze problema puterilor minore în interiorul analizei sistemice din relațiile internaționale; să creeze un mod de interpretare realist-sistemic al acțiunilor de politică externă ale acestora; să testeze modelul teoretic pe unul din actorii internaționali ce poate fi considerat o putere minoră. În cele ce urmează voi încerca să atrag atenția asupra concluziilor rezultate în urma întreprinderii studiului de mai sus, să răspund unor eventuale critici ale metodei și ale interpretărilor și să identific câteva noi direcții de cercetare spre care se poate îndrepta cercetarea problemei puterilor minore.

Privirea istorică asupra originilor intelectuale ale domeniului relațiilor internaționale ne-a relevat un lucru foarte interesant: în vreme ce marea majoritate a studiilor realiste contemporane își construiesc modelele teoretice pornind de la interesele, capacitățile și acțiunile marilor puteri, două surse clasice, Tucidide și Machiavelli își întemeiaseră concepțiile pe practica de politică externă a unor puteri minore. Astfel, deși își revendicau drept înaintași teoretici pe aceștia, realiștii

---

³³⁴ Această parte a tezei de doctorat nu ar fi putut avea această formă fără ajutorul în trierea documentelor de primă mână oferit cu generozitate de Valentin Nicolescu-Quintus, căruia doresc să-i mulțumesc aici.

secolului XX nu au înțeles să le urmeze integral metoda de studiu, ci erau cantonați într-o logică a tratatelor post-Westfaliene, în care egalitatea juridică formală a statelor era însoțită de o înțelegere tacită după care relevante pentru formarea cadrelor politicii internaționale erau exclusiv conflictele și înțelegerile puterilor majore.

Această logică și-a găsit o expresie ultimă în realismul structural, fie el defensiv sau ofensiv. Pentru acești teoreticieni, interesați exclusiv de stabilitatea sistemului internațional ca stare determinată de polarizarea sa (iar polarizarea însemna numărul marilor puteri din sistem), comportamentul efectiv al statelor este, în linii mari, stabilit de structura sistemului, în special de starea anarhică și de distribuirea capacităților. După cum am încercat să arăt, această viziune este complet ineficientă pentru studiul politicii externe a statelor, fie ele puteri majore sau minore. Politica obișnuită, dar și majoritatea conflictelor sau înțelegerilor internaționale au loc nu la scara întregului sistem internațional, ci fie în relațiile diadice între marile puteri, fie în subsistemele de relații internaționale în care statele viețuiesc.

Subsistemele sunt arii de interacțiune ale statelor determinate de geografie, de comerț, de afinitățile etnice sau religioase ale diferitelor populații ce le locuiesc, de interacțiunile armate sau diplomatice dintre puterile zonei. Proximitatea naște relații iar relațiile sunt în cele din urmă structurate, instituționalizate de reguli la care se ajunge prin luptă sau prin negociere. Subsistemele sunt tranzitorii istoric, după cum aceste relații de schimb politic, economic și ideologic vor varia în intensitate și în importanță. Caracteristica principală a subsistemelor care interesează studiul meu este faptul că acestea sunt formate în mod obligatoriu și din puteri minore. (Cazul în care o putere majoră acoperă un continent nu trimite la existența unui subsistem, ci a unui imperiu).

Politica externă obișnuită a statelor, interesele lor imediate și îndeobște capacitatea de a le apăra sunt limitate la granițele subsistemelor internaționale. Ceea ce face ca unele puteri să fie majore sunt tocmai relațiile de dominare pe care le exercită asupra unor puteri minore din anumite subsisteme. Altminteri, capacitățile militare sau economice brute brute fără relaționare, fără politică externă, nu spun absolut nimic despre poziția unui stat pe plan mondial. Sistemele sunt sume de interacțiuni, iar poziția de putere este nu doar funcție de capacități, ci și de posibilitate de a schimba comportamentul altor actori, în special a actorilor minori.

Vedem astfel cum apare relevanța unei discuții privind puterile minore în interiorul domeniului teoretic al relațiilor internaționale. Politica externă face inevitabilă o discuție asupra puterilor minore, înțelese ca acele state ale căror interese și capacități de a le apăra nu depășesc granițele propriului subsistem al relațiilor internaționale. Aici criticii ar putea formula o obiecție extrem de serioasă: dacă perspectiva subsistemică se justifică pentru analizarea istoriei moderne a relațiilor internaționale, ea își pierde relevanța la sfârșitul secolului XX în momentul în care schimburile economice, ideatice, politice și militare nu mai țin seama de distanțe și de frontiere interstatale. Răspunsul la această critică ar fi, în esență, următorul: este foarte neclar dacă acest gen de schimburi depășesc ca amploare și importanță cele existente în interiorul subsistemelor internaționale. Evenimentele ultimelor decenii au arătat că securitatea națională este dependentă în continuare de starea de securitate a subsistemului internațional în care un stat se află situat. Astfel, vasta majoritate a decidenților politici europeni au fost de acord că subsistemul Europei centrale și de est poate fi securizat doar dacă toate statele zonei vor face parte din aceeași alianță politico-militară, fie ea Tratatul de la Varșovia, fie NATO. Pericolele asimetrice sunt difuze, pe când cele clasice și simetrice sunt clar discernabile și necesită un răspuns de

politică externă întemeiat pe constrângerile strategice zonale. Lipsindu-le posibilitatea de a proiecta forță nemediat în afara propriului subsistem în vederea combaterii amenințărilor asimetrice (cazurile recente vizează armele de distrugere în masă și terorismul internațional), puterile minore apelează în această direcție la puterile majore, și anume la acele puteri majore care vor și pot să le garanteze securitatea. Însă aceste mari puteri sunt tocmai acele state cu interese vitale în stabilitatea zonală. Apoi, una dintre cele mai bune dovezi legate de dependența puterilor minore de tranzițiile de putere din subsistemele proprii e constituită de sfărâmarea blocului socialist din Europa de est și de marșul noilor democrații spre integrarea în spațiul economic și de securitate vest-european. Doar modificarea raporturilor de putere din respectivul subsistem a făcut posibilă răsturnarea regimurilor socialiste și orientarea radical diferită a politicilor economice și militare ale statelor din zonă. Răspunsul dat celor ce susțin o critică precum cea de mai sus este următorul: până în prezent schimbările de politică externă ale puterilor minore au fost determinate mult mai mult de relațiile de schimb politic și economic din propriul subsistem decât de relațiile cu poli îndepărtați, fără interese strategice și capacitatea de a proiecta forță în respectiva zonă. Pentru teoria expusă de mine se poate concepe relativ ușor un test de falsificare: presupunând că majoritatea schimburilor economice și culturale ale României s-ar desfășura cu Japonia, dacă prin aceasta politica externă a României ar fi influențată mai mult de punctul de vedere japonez decât de cel al Statelor Unite ale Americii și al marilor puteri din vestul Europei, atunci teoria mea ar fi falsă. Până acum, însă, așa ceva nu poate fi demonstrat în sutele de relații diadice în care acest test poate fi repetat.

Un alt obiectiv al cercetării mele a fost legat de determinarea factorului esențial care modifică politica externă a puterilor minore. În subsistemele internaționale se poate extinde argumentul neorealist legat de principalul factor al

transformărilor politicii internaționale, anume polarizarea sistemică. În cazul meu, esențială este polarizarea subsistemică, respectiv numărul puterilor majore cu interese strategice și cu capacitate și voință de a acționa în respectiva zonă.

Cele trei cazuri în care se poate afla un subsistem după polarizarea sa influențează radical modul în care sunt concepute relațiile dintre puterile zonei. Ele introduc grade de libertate care controlează modul în care se formează politica externă a statelor din subsistem. Astfel, atunci când subsistemul nu conține puteri majore, marja de politică externă a minorelor este determinată exclusiv de interesele lor și de capacitățile de a le pune în practică. Stă la îndemâna fiecărei puteri minore de a determina dacă principalul său interes este legat de maximizarea propriei securități sau a propriei puteri. Aceasta pare, cel puțin teoretic, cea mai propice împrejurare de formare a noi puteri majore, prin dominația pe care una dintre puterile minore ar putea să o ajungă să o exercite asupra subsistemului, extrăgând prin forma de exploatare pe care o impune resurse pe care să le poată proiecta și în afara spațiului său de influență. A doua situație este modelată de existența unui anumit număr de puteri majore cu interese și capacitate de a acționa în respectivul subsistem. Atunci zona este guvernată de o balanță de putere în care sunt implicate atât puterile majore, cât și cele minore. Marja de politică externă a minorelor este atunci limitată de raporturile de putere cu majorele din subsistem, de gradul acestora de implicare, de relațiile de schimb politic și economic pe care le are cu acestea, de interesele revizioniste sau de status-quo pe care marile puteri le au față de organizarea respectivei zone. Puterile minore pot influența funcționarea balanței de putere prin alianțele pe care le formează între ele sau cu puterile majore, acțiunile lor de balansare sau de aliniere putând, în unele situații, să modifice echilibrul de forțe local. A treia situație e modelată de prezența unei singure mari puteri, instaurând o hegemonie regională. În această formă de

polarizare, acțiunea de politică externă a puterilor minore este modelată de puterea dominată. Minorele pot să scape de constrângerile impuse de hegemon doar în momentul tranzițiilor de putere care schimbă polarizarea subsistemică. În rest, ele vor fi dependente de dictatul hegemonului și - în situația în care acesta este o putere revoluționară – își vor avea și propriile sisteme politice și economice modelate prin dictatul hegemonului.

Partea aplicată a cercetării mele a vizat studierea constrângerilor polarizării subsistemice asupra unei puteri minore, România. A doua secțiune a tezei de doctorat a studiat, pornind de la disputa realistă privind acțiunile de balansare sau de aliniere, modul în care relațiile de putere din zona intereselor sale au afectat deciziile românești privind declanșarea conflictului militar. Concluziile cercetării au arătat că deciziile de război care corespund cu dezangajarea puterilor majore din respectivul subsistem (cazul celui de-al doilea război balcanic sau al războiului din 1919 cu Republica Sfaturilor) permit erijarea unei puteri minore în rolul de balansator al zonei, politica sa externă având un grad de libertate maxim. În cazul unei balanțe puternice cu mulți poli în zonă (cazul celor două decizii din primul război mondial), puterile minore îi rămâne o posibilitate de alegere oarecum redusă, în sensul în care nu poate opta decât pentru una dintre taberele aflate în conflict, în schimb decidenții care îi formează politica au libertatea de a efectua un calcul propriu al balanței amenințărilor și intereselor în vederea formulării unei strategii de politică externă. Atunci când subsistemul devine bipolar cu doi poli revizioniști (cazurile deciziilor din vara anului 1940), puterea minoră poate fie să se aplece în fața dorințelor acestora, aliniindu-se în cele din urmă uneia dintre tabere, fie să încerce o rezistență militară, de obicei sinucigașă, împotriva pretențiilor marilor puteri. În condițiile unei hegemonii combinate cu o ocupație militară (cazul iunie 1941), puterile minore nu îi rămâne decât

să se alinieze la politica externă a hegemonului. Singura posibilitate de evadare din sfera constrângerilor hegemonice o constituie alinierea la altă putere majoră atunci când tranziția de putere din subsistem are loc în mod accelerat, acțiune plină de riscuri în cazul eșecului său (cazul august 1944).

A treia parte a tezei a vizat studierea comportamentului și a locului unei puteri minore în interiorul unie hegemonii de pace. Două elemente pot limita relevanța studiului de caz întreprins, anume faptul că perioada în cauză reprezintă o bipolaritate sistemică nuclearizată, apoi faptul că hegemonul subsistemic este o putere revoluționară. Cercetarea s-a axat cu prioritate asupra rolului jucat de România în interiorul sistemului de securitate est-european dominat de Uniunea Sovietică, anume în interiorul organizației Tratatului de la Varșovia. Concluziile par să indice faptul că deși anumite aspecte relevate de analiza diplomatică ar indica unele tendințe de autonomizare și chiar de independență ale României, analiza strategică arată fără putință de tăgadă faptul că în absența modificării polarizării subsistemice ideea unei independențe în interiorul unui subsistem dominat de o singură mare putere este o himeră. Mai mult, chiar analiza unor acțiuni diplomatice românești pare a arăta că acest stat nu a dus o politică foarte coerentă de distanțare de Uniunea Sovietică, ci mai degrabă a încercat să profite, prin opoziția sa aparentă, de avantajele economice pe care o asemenea atitudine le-ar fi putut obține din partea puterilor occidentale. În esență, studiul arată că România a constituit, pe întreaga perioadă a Războiului Rece, un aliat neînsemnat al U.R.S.S. în spațiul Europei de est. Criticile care se pot aduce acestei părți a studiului meu vizează faptul că nu a cuprins în amănunt ansamblul economic al legăturilor de subordonare existente între România și hegemonul din est, dar mi se pare că studiul acestora ar fi adus încă mai multe argumente în favoarea punctului de vedere expus mai sus, fiind astfel inutil.

Ce direcții ale cercetării pot fi inspirate de studiul întreprins mai sus? Întâi, cred că un studiu general-istoric al deciziilor de război luate de puterile minore în perioada modernă și contemporană ar constitui un test foarte util de falsificare a celor argumentate pe întregul cuprins al acestei teze. Ele ar putea determina o legătură mai exactă între acțiunile de balansare și de aliniere și polarizarea propriului lor subsistem de relații internaționale. Un asemenea studiu ar putea duce la elaborarea unei viziuni cuprinzătoare asupra acțiunii de politică militară a puterilor minore, ducând la înțelegerea unor opțiuni esențiale pentru structurarea sistemului internațional rămase până acum într-un stadiu destul de obscur. Apoi, un asemenea studiu ar fi un bun îndrumător asupra modului în care ar trebui să se structureze în viitor analiza de politică externă, spre a formula predicții în situațiile de criză care implică puteri minore.

O a doua direcție de cercetare foarte însemnată ar viza studiul lărgit al hegemoniilor subsistemice. Majoritatea studiilor întreprinse până acum și vizând această temă au fost cantonate fie exclusiv asupra aspectelor economice ale hegemoniei, fie asupra poziției de putere specială pe care hegemonul o posedă într-un asemenea subsistem. Relativ puține încercări serioase au fost întreprinse pentru a se studia rolul puterilor minore în interiorul unor subsisteme hegemonice. Cercetarea unui număr însemnat de asemenea cazuri ar îmbunătăți atât perspectivele teoretice asupra politicii mondiale, cât și analiza de politică externă.

Consider că teza mea de doctorat și-a atins scopurile: a demonstrat necesitatea unui demers teoretic de relații internaționale bazat pe considerarea rolului puterilor minore; a arătat inconsistența viziunilor teoretice actuale bazate pe definiții inadecvate ale puterilor majore și minore și pe presupuziții neîntemeiate asupra formării politicii externe a statelor; a alcătuit un model teoretic privind funcționarea subsistemelor

internaționale și a comportamentului puterilor minore în cadrul acestora; a testat respectivul model în cazul României, demonstrând că el constituie un cadru explicativ relevant.

Criticile ce vor fi aduse acestei lucrări vor contribui la dezvoltarea domeniului relațiilor internaționale. Respingerea ei va însemna invalidarea, o dată în plus, a demersurilor teoretice legate de rolul puterilor minore. Acceptarea argumentelor sale poate duce la noi modalități de interpretare structurală a sistemului internațional și la formularea unor cadre analitice mai bine conturate în interiorul studiului politicii externe.

Bibliografie selectivă:

Abel, Theodore “The Element of Decision in the Pattern of War” în *American Sociological Review*, Vol. 6, No. 6 (December 1941)

Ady, Cecilia M. “The Invasions of Italy” în G.R. Potter (ed.) *The New Cambridge Modern History* vol I *The Renaissance 1493-1520*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1971)

Allison, Graham T. *The Essence of Decision*, (Boston: Little, Brown, 1971)

Argetoianu, Constantin *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Vol. II, Partea a IV-a. 1913-1916, (București: Humanitas, 1991)

Atanasiu, Victor; Iordache, Anastasie; Iosa, Mircea; Oprea, Ion M. și Oprescu, Paul *România în primul război mondial*, (București: Ed. Militară, 1979)

Atanasiu, Victor *România în anii 1914-1916. Atitudinea și rolul militar*, (București: Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1997)

Averescu, Alexandru *Notițe zilnice din război*, Vol. 1 *1914-1916 (NEUTRALITATEA)*, (București: Ed. Militară, 1992)

Baker, Anette Fox *The Power of Small States. Diplomacy in World War II*, (Chicago: The University of Chicago Press, 1959)

Bean, Richard “War and the Birth of the Nation-State” în *Journal of Economic History*, Vol. 33, No. 1 (March 1974)

Bell, P.M.H. *The Origins of the Second World War in Europe* (New York: Longman, 1997)

Bender, Peter *East Europe in Search of Security*, (London: Chatto&Windus, (IISS) 1972)

Berstein, Serge și Milza, Pierre *Istoria Europei vol IV Naționalismele și Concertul European. Secolul XIX (1815-1919)*, (Iași: Institutul European, 1998).

Beschloss, Michael R. și Talbott, Strobe *La cele mai înalte nivele. Relatare din culisele puterii referitoare la sfârșitul Războiului Rece*, (Ploiești: Ed. Elit, 1993)

Betea, Lavinia *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, (Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 2001)

Black, Jeremy “War and the World, 1450-2000” în *The Journal of Military History*, Vol. 63 (July 1999), pp. 669-681.

Black, Jeremy *War. Past, Present&Future*, (Sutton Publishing, 2000).

Blackwill, Robert D. și Legro, Jeffrey W. “Constraining Ground Forces Exercises of NATO and the Warsaw Pact”, în *International Security*, Vol. 14, Issue 3, (Winter 1989-1990)

Bocancea, Cristian *La Roumanie du communisme au post-communisme*, (Paris: L’Harmattan, 1998)

Bocock, Robert *Hegemony*, (London: Tavistock, 1986)

Bogdan, Corneliu și Preda, Eugen *Sferele de influență*, (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986)

Bold, Emilian și Seftiuc, Ilie *Pactul Ribbentrop-Molotov. Antecedente și consecințe*, (Iași: Institutul european, 1998)

Bossy, Raoul *Jurnal (2 noiembrie 1940-9 iulie 1969)*, (București: Ed. Enciclopedică, 2001)

Bozgan, Ovidiu “Disidența atlantică a Franței” în *Dosarele istoriei*, Vol. IV, No. 32, 1999

Braun, Aurel *Romanian Foreign Policy since 1965. The Political and Military Limits of Autonomy*, (New York: Praeger Publishers, 1978)

Brucan, Silviu *Originile politicii americane*, (București: Ed. Științifică, 1968)

Bueno de Mesquita, Bruce “The Contribution of Expected Utility Theory to the Study of International Conflict” în Rotberg, Robert I și Rabb, Theodore K. (eds.) *The Origin and Prevention of Major Wars* (New York: Cambridge University Press, 1989)

Bulei, Ion *Lumea românească la 1900*, (București: Ed. Eminescu, 1984)

Bulei, Ion *Atunci când veacul se naște... Lumea românească 1900-1908*, (București: Ed. Eminescu, 1990)

Bull, Hedley “International Theory. The Case for a Classical Approach” în *World Politics*, Vol. 18, No. 3 (April 1966).

Bull, Hedley *Societatea anarhică. Un studiu asupra ordinii în politica mondială*, (Chișinău: Ed. Știința, 1998).

Bury, J.T.P. “Diplomatic History 1900-1912” în *The New Cambridge Modern History* Vol. XII *The Shifting Balance of World Forces 1898-1945* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968).

Buzan, Barry *Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate națională în epoca de după războiul rece*, (Chișinău: Ed. Cartier, 2000)

Caldwell, Lawrence T. "The Warsaw Pact: Directions of Change" în *Problems of Communism*, Vol. 24, No. 5 (September-October 1975)

Calafeteanu, Ion și Popișteanu, Cristian (coord.) *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986)

Calvocoressi, Peter "World Power 1920-1990" în *International Affairs*, Vol. 66, No. 4 (1990), pp. 663-674

Calvocoressi, Peter *Politica mondială după 1945*, (București: Ed. Allfa 2000)

Calvocoressi, Peter *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*, (Iași: Ed. Polirom, 2003)

Campus, Eliza *Mica Înțelegere*, (București: Ed. Științifică, 1968)

Campus, Eliza *Din politica externă a României 1913-1947*, (București: Ed. Politică, 1980)

Campbell, John C. "Soviet Strategy in the Balkans" în *Problems of Communism*, Vol. 23, No. 4 (July-August 1974), pp. 1-16.

Campbell, John C. "Communist Strategies in the Mediterranean" în *Problems of Communism*, Vol. 28, No. 3 (May-June 1979), pp. 1-17

Carpentier, J. și Lebrun, F. *Istoria Europei* (București: Ed. Humanitas, 1997)

Carr, E.H. *The Twenty Years Crises 1919-1939. An introduction to the Study of International Relations*, (London: Macmillan, 1984 (1939))

Căzan, Gheorghe Nicolae și Rădulescu-Zoner, Șerban *România și Tripla Alianță*, (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979)

Câmpeanu, Pavel *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, (Iași: Ed. Polirom, 2002)

Chambers, Malcom și Unterseher, Lutz “Is There a Tank Gap?: Comparing NATO and Warsaw Pact Tank Fleets”, în *International Security*, Vol. 13, Issue 1, (Summer 1988)

Chilton, Paul A. “The Meaning of Security” în Francis A. Beer, Robert Hariman (ed.) *Post-Realism. The Rhetorical Turn in International Relations*, (East Lansing: Michigan State University Press, 1996).

Chiriac Popescu, Marian *Relațiile militare româno-polone în perioada interbelică (1918-1939)*, (București: Ed. Sigma, 2001).

Chiu, Daniel Y. “International Alliances in the Power Cycle Theory of State Behavior” în *International Political Science Review*, Vol. 24, No. 1 (2003), pp. 123-136.

Christensen, Thomas J. și Snyder, Jack “Chain gangs and passed bucks: predicting alliance patterns in multipolarity” în *International Organization*, Vol. 44, No. 2 (Spring 1990), pp. 137-168.

Churchill, Winston *Al doilea război mondial vol II*, (București: Ed. Saeculum I.O., 1997)

Ciachir, Nicolae și Bercan, Gheorghe *Diplomația europeană în epoca modernă*, (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984)

Ciachir, Nicolae *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*, (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1987)

Ciachir, Nicolae “The Italo-Ottoman War and Its Implications in the Balkans” în *Geopolitics and History at the Crossroad Between Millenia* (Bucharest: Military Publishing House, 1999)

Clayton, Anthony *The British Empire as a Superpower, 1919-39* (London: Macmillan, 1986)

Clayton, Anthony “Deceptive Might: Imperial Defence and Security, 1900-1968” în *The Oxford History of the British Empire* Vol. IV *The Twentieth Century* eds. Judith M. Brown și W. Roger Louis (Oxford: Oxford University Press, 1999)

Cohen, Raymond *International politics. The rules of the game*, (London: Longman, 1981)

Constantinescu, Miron *et.al. Istoria României. Compendiu*, (București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1969)

Corde, H. *La Guerre Mondiale (1914-1918). Les grandes operations sur terre et sur mer*, (Paris: Chapelot, 1922)

Cupșa, Ion *Armata română pe frontul antihitlerist. Studiu operativ-tactic*, (București: Ed. Militară, 1973)

Dandara, Livia *România în vâltoarea anului 1939*, (București: Ed. Științifică și enciclopedică, 1985)

Dawisha, Karen *Eastern Europe, Gorbachev and Reform. The Great Challenge*, (New York: Cambridge University Press, 1989)

Di Nardo, R.L. și Hughes, Daniel J. “Germany and Coalition Warfare în the World Wars: A Comparative Study” în *War in History* (2002) 8

Doise, Jean și Vaisse, Maurice *Diplomatie et outil militaire 1871-1969*, (Paris: Imprimerie nationale, 1987)

Donnelly, Jack *Realism and International Relations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000)

Droz, Jacques *Les causes de la Premiere Guerre Mondiale. Essai d'historiographie* (Paris: du Seuil, 1988(1973))

Droz, Jacques “A la conquete de l' Europe centrale” în *Les annees trente. De la crise a la guerre* (Paris: du Seuil, 1990)

- Duca, I.G. *Memorii* Vol. II *Neutralitatea 1915-1916*, (Timișoara: Ed. Helicon, 1993)
- Duggan, Stephen P. "The Balkan Adjustment" în *Political Science Quarterly*, Vol. 28 (1913)
- Dumont, Paul și Georgeon, Francois "Moartea unui imperiu (1908-1923)" în Robert Mantran (coord.) *Istoria imperiului otoman* (București: Ed. Allfa, 2001)
- Duțu, Al. D. „Armata în zodia comunizării”, în *Dosarele istoriei*, an. VII, nr.5(69), 2002
- Elrod, Richard B. "The Concert of Europe: A Fresh Look at an International System" în *World Politics*, Vol. 28 (1976)
- Elman, Colin și Elman, Miriam Fendius "Diplomatic History and International Relations Theory. Respecting Difference and Crossing Boundaries" în *International Security*, Vol. 22 (1997)
- Britton Funderburk, David *Politica Marii Britanii față de România (1938-1940)*, (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983)
- Gafencu, Grigore *Jurnal 1940-1942*, (București: Globus, f.a.)
- Gane, C. P.P. *Carp și rolul său în istoria politică a țării*, 2 Vol., (București: Ed. ziarului "Universul", 1936-1937)
- Geller, Daniel S. și Singer, J. David *Nations at War. A Scientific Study of International Conflict*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998)
- Gheorghe, Gheorghe *Tratatele internaționale ale României 1939-1965*, Vol. III, (București: Ed Științifică și Enciclopedică, 1983)
- Gilbert, Martin și Gott, Richard *Conciliatorii*, (București: Ed. Politică, 1966)

Gilpin, Robert “The Theory of Hegemonic War” în Rotberg, Robert I și Rabb, Theodore K. (eds.) *The Origin and Prevention of Major Wars* (New York: Cambridge University Press, 1989)

Gilpin, Robert *Război și schimbare în politica mondială*, (Craiova: Scrisul Românesc, 2000)

Gorbaciov, Mihail *Perestroika. Vues neuves sur notre pays et le monde* (Paris: 1987)

Haas, Ernst B. “The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda” în *World Politics* Vol. 5 (1953)

Haas, Ernst B. și Whiting, Allen S. *Dynamics of International Relations*, (New York: McGraw Hill, 1956)

Handel, Michael *Weak States in the International System*, (London: Frank Cass, 1981)

Hansen, Birthe “Globalization and European State Formation 1900-2000” în *Cooperation and Conflict*, Vol. 37 (2002)

Hart, Robin “Small States in the Global System: Prospects for the Future” în Nicholas Hopkinson și Colin Jennings (eds.) *Current Issues in International Diplomacy and Foreign Policy*, Vol. III (London: The Stationery Office, 2001)

Hauser, Henri (ed.) *Histoire diplomatique de l'Europe (1871-1914)*, tome 2, (Paris: Presses Universitaires de France, 1929)

Haynes, Rebecca *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, (Iași: Ed. Polirom, 2003)

Helmreich, Ernst Christian *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913*, (London: Harvard University Press, 1938)

Herz, John H. "Idealist Internationalism and the Security Dillema" în *World Politics*, Vol 2, No 2, January 1950

Hinsley, F.H. *Power and the Pursuit of Peace. Theory and Practice in the History of Relations between States*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1987) (1963)

Hitchins, Keith *România 1866-1947*, (București: Humanitas, 1998)

Hobsbawm, Eric *Secolul extremelor*, (București: Ed. Lider, 1994)

Holborn, Hajo "The Collapse of the European Political System, 1914-45" în *World Politics*, Vol. 1, No. 4 (July 1949), pp. 442-466

Holden, Gerard *The Warsaw Pact. Soviet Security and Bloc Politics* (Oxford: Basil Blackwell, 1989)

Holsti, Kalevi J. *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000)

Howard, Michael *The Causes of Wars and Other Essays*, (Cambridge: Harvard University Press, 1983)

Ionescu, Ghiță *Comunismul în România*, (București: Ed. Litera, 1994)

Ionescu, Mihail E. *După hegemonie. Patru scenarii de securitate pentru Europa de Est în anii '90*, (București: Ed. Scripta, 1993)

Ionescu, Mihail E. "Doctrina Brejnev și politica sferelor de influență" în *Dosarele istoriei*, Vol. III, Nr. 24, 1998

Ionescu, Mihail E. "Alianțele militare ale României", în *Dosarele istoriei*, an VII, nr. 5 (69), 2002

Ionescu, Mihail E. *Apărare națională*, (București: mss., SNSPA 2000)

Iordache, Anastasie *Reorientarea politică a României și neutralitatea armată: 1914-1916*, (București: Paideia, 1998)

James, Patrick “Structural Realism and the Causes of War” în *Mershon International Studies Review*, (1995) 39: 181-208

Jelavich, Charles și Jelavich, Barbara *Formarea statelor naționale balcanice*, (Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 1999)

de Jesus Bispo, Antonio “The Decision Making Process for Military Intervention From a Historical Perspective” în *The Total War The Total Defence, 1789-2000*, (Stockholm: Swedish Commission on Military History, 2001)

Jervis, Robert “War and Misperception” în *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18 (1988)

Jervis, Robert “A Political Science Perspective on the Balance of Power and the Concert” în *The American Historical Review*, Vol. 97, No. 3 (June 1992), pp. 716-724

Jewsbury, George F. *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828. Studiu asupra expansiunii imperiale*, (Iași: Ed. Polirom, 2003)

Johnson, Paul *O istorie a lumii moderne 1920-2000*, (București: Ed. Humanitas, 2003)

Jowitt, Kenneth “The Romanian Communist Party and the World Communist System: a Redefinition of Unity”, în *World Politics*, Vol. 23, Issue 1, (October 1970)

Kaplan, Morton A. “Balance of Power, Bipolarity and other Models of International Systems” în *The American Political Science Review* Vol. 51 (1957)

Kennan, George F. *Memoirs 1950-1963*, (New York: Pantheon Books, 1972)

Kennedy, Paul M. “The First World War and the International System” în *International Security*, Vol. 9, No. 1 (Summer 1984), pp. 7-40

Kennedy, Paul M. *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, (London: Fontana Press, 1990)

Kennedy, Paul M. *The Rise and Fall of British Naval Mastery* (London: Penguin Books, 2001 (1976))

Kim, Woosang “Power Transitions and Great Power War from Westphalia to Waterloo” în *World Politics*, Vol. 45 (October 1992)

Kirițescu, Constantin *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, Vol. I (București: Arta grafică, 1922)

Kirițescu, Constantin *România în al doilea război mondial*, (București: Ed. Univers enciclopedic, 1995), Vol. I

Kissinger, Henry *Diplomația*, (București: Ed. All, 1998)

Knorr, Klaus “The Concept of Economic Potential for War” în *World Politics*, Vol. 10, No. 1 (October 1957), pp.49-62

Knudsen, Olav F. “Analysing Small-State Security; the Role of External Factors” în Werner Bauwens, Armand Clesse, Olav F. Knudsen (ed.) *Small States and the Security Challenge in the New Europe*, (London: Brassey’s, 1996)

Kramer, Mark N. “Civil-Military Relations in the Warsaw Pact: The East European Component”, în *International Affairs*, Vol. 61, Issue 1 (Winter 1985-1985)

Kugler, Richard L. *Commitment to Purpose. How Alliance Partnership Won the Cold War*, (Santa Monica: RAND, 1993)

Le Cacheux, J. *A l’est en Europe. Des économies en transition*, ed. J.P.Fitoussi, 1990

Lejeune, Dominique *Les causes de la Première Guerre mondiale*, (Paris: Armand Colin, 1992)

Leuștean, Lucian *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon 1918-1920*, (Iași: Ed. Polirom, 2002)

Levy, Jack S. "The Contagion of Great Power War Behavior, 1495-1975" în *American Journal of Political Science*, Vol. 26, No. 3 (August 1982)

Levy, Jack S. *War in the Modern Great Power System, 1495-1975*, (Lexington: The University Press of Kentucky, 1983)

Levy, Jack S. "Theories of General War" în *World Politics*, Vol. 37, No. 3 (April 1985)

Levy, Jack S. "Domestic Politics and War" în Rotberg, Robert I și Rabb, Theodore K. (eds.) *The Origin and Prevention of Major Wars* (New York: Cambridge University Press, 1989)

Levy, Jack S. "Too Important to Leave to the Other. History and Political Science in the Study of International Relations" în *International Security*, Vol. 22 (1997)

Levy, Jack S. "Contending Theories of International Conflict: A Level-of-Analysis Approach" în Chester A. Crocker, Fen Hampson, Pamela Aall (eds.) *Managing Global Chaos. Sources of and Responses to International Conflict* (Washington: Institute of Peace Press, 1999)

Levy, Jack S. "The Study of War and Peace" în Walter Carlsaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons (eds.) *Handbook of International Relations*, (London: Sage, 2002)

Levy, Robert *Gloria și decăderea Anei Pauker*, (Iași: Polirom, 2002)

Lindsay, J.O. "International Relations" în J.O. Lindsay (ed.) *The New Cambridge Modern History* vol VII *The Old Regime 1713-63*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1970)

Lovinescu, Eugen *T. Maiorescu*, (București: Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II) vol. II (1876-1917)

MacGregor, Douglas A. "Uncertain Allies? East European Forces in the Warsaw Pact", în *Soviet Studies*, Vol. 38, Issue 2, (April 1986)

Macuc, Mihai "Caracterul intervenției României la sud de Dunăre la sfârșitul celui de-al doilea război balcanic (1913)" în Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară *Anuar 1998*, (București: Ed. Militară, 1998)

Maier, Charles S. "Wargames: 1914-1919" în *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18 (1988)

Maiorescu, Titu *România și războiul mondial*, (București: Ed. Machiavelli, 1999)

Maiski, I.M. *Cine l-a ajutat pe Hitler... Din amintirile unui ambasador sovietic*, (București: Ed. Științifică, 1963)

Maiski, I.M. *Amintirile unui ambasador sovietic. Războiul (1939-1943)*, (București: Ed. Politică, 1967)

Malița, Mircea *Diplomația. Școli și instituții*, (București: Ed. Didactică și pedagogică, 1970)

Mamina, Ion *Consilii de coroană*, (București: Ed. Enciclopedică, 1997)

Marghiloman, Alexandru *Note politice*, Vol. II, (București: Ed. Machiavelli, 1994)

Mastny, Vojtech "The New History of Cold War Alliances" în *Journal of Cold War Studies*, Vol. 4, No. 2 (Spring 2002)

Mastny, Vojtech *Learning from the Enemy. NATO as a Model for the Warsaw Pact*, (Zürich: 2002)

McCauley, Martin *Rusia, America și războiul rece, 1949-1991*, (Iași: Ed. Polirom, 1999)

Mearsheimer, John J. *Tragedia politicii de forță*, (București: Ed. Antet, 2003)

Megargee, Geoffrey P. "Triumph of the Null: Structure and Conflict in the Command of German Land Forces, 1939-1945" în *War in History*, Vol. 4, No. 1 (1997), pp. 60-80

Michel, Henri *La seconde guerre mondiale*, (Paris: Presses Universitaires de France, 1968), 2 vol.

Miller, Benjamin și Kagan, Korina "The Great Powers and Regional Conflicts: Eastern Europe and the Balkans from the Post-Napoleonic Era to the Post-Cold War Era" în *International Studies Quarterly*, Vol. 41 (1997)

Miroiu, Andrei "National and International Security at the Dawn of the XXIst Century. The Romanian Case", în *The Romanian Journal of Society and Politics*, Vol.2, No.2, (October 2002), pp. 88-113.

Miroiu, Andrei "Controverse privind rolul României în Pactul de la Varșovia. Perspective militare și diplomatice" în *Revista de istorie militară*, (2002) 19: 48-55.

Miroiu, Andrei "Balancing versus Bandwagoning in the Romanian Decisions Concerning the Initiation of Military Conflict" în *Strategic Issues Review*, Nr. 5, (Bucharest: Nato Studies Center, January 2004), pp. 1-46.

Modelska, George "The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State" în *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 20, No. 2, (1978), pp. 214-235

Modelska, George și Morgan, Patrick M. "Understanding Global War" în *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 29, No. 3 (September 1985), pp. 391-417

Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, (New York: Alfred A. Knopf, 1985)

Moștofleu, Constantin "Considerații cu privire la strategia militară a României în perioada postbelică (1948-1989)" în Valentin Arsenie, Petre Botezatu (ed.)

Strategia militară românească în epoca modernă (1859-1999), (București, Ed. Nummus, 1999)

Ned Lebow, Richard “The long peace, the end of the cold war and the failure of realism” în *International Organization*, Vol. 48, No 2 (Spring 1994), pp. 249-277

Neagu, Romulus *Securitatea europeană. Afirmarea unui nou concept*, (București: Ed. Politică, 1976)

Nelson, Daniel M. *Romanian Politics in the Ceausescu Era*, (New York: Gordon and Breach Science Publishers, 1978)

Nelson, Daniel M. “The Political Economy of Military Effort in the Warsaw Treaty Organisation”, în Keith Hartley, Todd Sandler, *The Economics of Defence Spending. An International Survey*, (London: Routledge, 1990)

Niculescu-Mizil, Paul *O istorie trăită*, (București: Ed. Enciclopedică, 1997)

Niebuhr, Reinhold “A Protest Against a Dilemma` s Two Horns” în *World Politics*, Vol. 2, No. 3 (April 1950), pp. 338-344

Nye, Joseph S. “Old Wars and Future Wars: Causation and Prevention” în *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18 (1988)

North, Douglass C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990)

Olteanu, Constantin *România, o voce distinctă în Tratatul de la Varșovia. Memorii 1980-1985*, (București: Ed. Aldo, 1999)

Oșca, Alexandru și Popa, Vasile *O fereastră în cortina de fier, România. Declarația de independență din aprilie 1964*, (Focșani: Vrantop, 1997)

Olson, Mancur și Zeckhauser, Richard “An Economic Theory of Alliances” în *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 48 (1966)

- Oroian, Teofil și Nicolescu, Gheorghe (coord.) *Șefii Statului Major General român (1859-2000)*, (București: Ed. Europa nova, 2002)
- Owen, David *The Politics of Defence* (London: Jonathan Cape, 1972)
- Paul, T.V. *Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994)
- Pașcu, Ioan Mircea „Destin sau conjunctură”, în *Sfera Politicii*, anul VI (1998)
- Pollard, A.F. “The Balance of Power” în *Journal of the British Institute of International Affairs*, Vol. 2 (1923)
- Popișteanu, Cristian *România și Antanta Balcanică. Momente și semnificații de istorie diplomatică*, (București: Ed. Politică, 1968)
- Potemkin, V.P. (ed.) *Istoria diplomației* Vol. III, (București: Ed. Cartea rusă, 1948)
- Rappard, William “Collective Security” în *The Journal of Modern History*, vol 18, no 3, September 1946
- Rădulescu-Zoner, Șerban “Bernhard von Bulow” în *Diplomați iluștri*, (București: Ed. Politică, 1973), vol. III
- Read, Thornton “Nuclear Tactics for Defending a Border” în *World Politics*, Vol. 15, No. 3 (April 1963)
- Reisinger, William M. “East European Military Expenditures in the 1970s: Collective Good or Bargaining Offer?”, în *International Organisation*, Vol. 37, Issue 1 (Winter 1983)
- Reynolds, David “1940: fulcrum of the twentieth century?” în *International Affairs*, Vol. 66, No. 2 (1990), pp. 325-350
- Riker, T.W. “The Pact of Osborne: A Controversial Episode in the Making of Rumania” în *The American Historical Review*, Vol. 34 (1929)

- Romanescu, Gheorghe; Tudor, Gheorghe; Cucu, Mihai și Popescu, Ioan *Istoria infanteriei române*, (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1985), Vol. II
- Rosecrance, Richar N. "War and Peace" în *World Politics*, Vol. 55, No. 1 (2002), pp. 137-166
- Rudin, Harry R. "Diplomacy, Democracy, Security: Two Centuries in Contrast" în *Political Science Quarterly*, Vol 71, No 2, June 1956
- Rothstein, Robert L. *Alliances and Small Powers*, (New York: Columbia University Press, 1968)
- Contele de Saint-Aulaire *Confesiunile unui bătrân diplomat*, (București: Ed. Humanitas, 2002)
- Sandache, Cristian *Viața politică și intimă a lui Carol al II-lea*, (București: Ed. Paideia, 1998)
- Sănătescu, Constantin *Jurnal*, (București: Ed. Humanitas, 1993)
- Schaffer, Robert *Orient regal. Cinci ani la curtea României*, (București: Ed. Saeculum I.O. și Ed. Vestala, 1997)
- Schindler, John "Steamrolled in Galicia: The Austro-Hungarian Army and the Brusilov Offensive, 1916" în *War in History* Vol. 10 (2003)
- Schipor, Ilie "NATO versus Tratatul de la Varșovia" în *Dosarele istoriei*, Vol. IV, No. 32 (1999)
- Schroeder, Paul W. "Quantitative Studies in the Balance of Power. A Historian`s Reaction" în *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 21, No. 1 (March 1977), pp. 3-22
- Schroeder, Paul W. "The 19th Century International System. Changes in the Structure" în *World Politics*, Vol. 39 (1986)

- Schroeder, Paul W. "Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power" în *The American Historical Review* Vol. 97, No. 3 (June 1992), pp. 683-706
- Schroeder, Paul W. "Historical Reality vs. Neo-Realist Theory" în *International Security* Vol. 19 (1994)
- Schuyler, C.V.R. *Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945-20 septembrie 1946)*, (București: Ed. Enciclopedică, 1997)
- Schweller, Randall L. "Tripolarity and the Second World War" în *International Studies Quarterly* Vol. 37 (1993)
- Schweller, Randall L. "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In" în *International Security* Vol. 19 (1994)
- Schweller, Randall L. "New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition" în *American Political Science Review* Vol. 91 (1997)
- Schweller, Randall L. *Deadly Imbalances. Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, (New York: Columbia University Press, 1998)
- Scurtu, Ioan "Încercări de reformare a regimului socialist totalitar și de ieșire de sub dominația sovietică", în *Dosarele istoriei*, an. III, nr. 5(21), 1998
- de Senarclens, P. *La politique internationale* (Paris: Armand Colin, 1992)
- Silberstein, Gerard E. "The High Command and Diplomacy in Austria Hungary" în *The Journal of Modern History*, Vol. 42, No. 4 (December 1970), pp. 586-605
- Singer, David "System Structure, Decision Processes and the Incidence of International War" în Manus I. Midlarsky *Handbook of War Studies* (Boston: The University of Michigan Press, 1989)

Snyder, Glenn H. "The Security Dillema in Alliance Politics" în *World Politics*, Vol. 36, No. 4, July 1984

Snyder, Glenn H. "Alliances, balance and stability" în *International Organization*, Vol. 45 (1991)

Soare, Corneliu *Dialectica luptei armate*, (București: Ed. Militară, 1981)

Sokolovski, V.D. *Strategia militară*, (București: Ed. Militară, 1972)

Soulet, Jean-Francois *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, (Iași: Ed. Polirom, 1998)

Spooner, F.C. "The Habsburg-Valois Struggle" în G.R. Elton (ed.) *The New Cambridge Modern History vol II The Reformation*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1958)

Sprout, Harold și Sprout, Margaret *Foundations of International Politics*, (New York: D. Van Nostrand, 1962)

Spykman, Nicholas J. "Geography and Foreign Policy I" în *The American Political Science Review*, Vol. 32, No. 1 (February 1938), pp. 28-50

Stalin, I.V. *Problemele leninismului*, (București: Ed. Partidului Comunist din România, f.a.)

Stan, Apostol *Putere politică și democrație în România 1859-1918*, (București: Ed. Albatros, 1995)

Stan, Constantin I. *Regele Ferdinand I "Întregitorul" (1914-1927)*, (București: Ed. Paideia, 2003)

Stoessinger, John *Why Nations Go To War*, (New York: Bedford/St. Martin`s, 2001)

Lord Strang “The Moscow Negotiations, 1939” în David Dilks (ed.) *Retreat from Power. Studies in Britain`s Foreign Policy of the Twentieth Century* Vol. I 1906-1939, (London: Macmillan, 1981)

Tabouis, Genevieve *Douăzeci de ani de tensiune diplomatică*, (București: Ed. Politică, 1965)

Taylor, A.J.P. *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, (Oxford: Clarendon Press, 1969)

Taylor, A.J.P. *Originile celui de-al doilea război mondial*, (Iași: Ed. Polirom, 1999)

Taylor, A.J.P. *Monarhia habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei* (București: Ed. Allfa, 2000)

Tănase, Stelian *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej*, (București: Ed. Humanitas, 1998)

Tănase, Stelian “România sub zodia stalinismului întârziat. Nicolae Ceaușescu”, în *Dosarele istoriei*, an IV, nr. 3 (31), 1999

Teschke, Benno “Theorizing the Westphalian System of States: International Relations from Absolutism to Capitalism” în *European Journal of International Relations*, Vol. 8, No. 1 (2002), pp. 5-48

Toma, Peter A. și Gorman, Robert F. *International Relations: Understanding Global Issues*, (Pacific Grove: Brooks Cole, 1991).

Torrey, Glenn E. “Rumania and the Belligerents 1914-1916” în *Journal of Contemporary History*, (1966), 1: 171-191

Torrey, Glenn E. “The Rumanian Campaign of 1916: Its Impact on the Belligerents” în *Slavic Review*, Vol 39, (1980)

Tucidide *Războiul peloponeziac*, (București: Ed. Casei Școalelor, 1941)

- Urdăreanu, Tiberiu *1989-Martor și participant*, (București: Ed. Militară, 1996)
- Van Evera, Stephen “The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War” în *International Security*, Vol. 9, (1984)
- Van Evera, Stephen *Causes of War. Power and the Roots of Conflict*, (Ithaca and London: Cornell University Press, 1999)
- Vagts, Alfred “The Balance of Power: Growth of an Idea” în *World Politics* (1948) 1
- Vandenbosch, Amry “The Small States in International Politics and Organisation” în *The Journal of Politics*, vol 26, no 2, May 1964.
- Vasile-Ozunu, Mihai și Otu, Petre *Înfrânți și uitați. Românii în bătălia de la Stalingrad* (București: Ed. Ion Cristoiu, 1999)
- Vayrynen, Raimo “Small States in Different Theoretical Traditions of International Relations Research” în Otmar Holl *Small States in Europe and Dependence*, (Viena: Austrian Institute for International Affairs, 1983)
- Vial, J. *Histoire abregee des campagnes modernes*, vol.2, (Paris: Librairie militaire et Chapelot, 1910)
- Vișoianu, Constantin *Misiunile mele*, (București: Ed. Enciclopedică, 1997)
- Vital, David *The Inequality of States. A Study of Small Power in International Relations*, (Oxford: Clarendon Press, 1967)
- Vital, David *The Survival of Small States. Studies in Small Power/Great Power Conflict*, (London: Oxford University Press, 1971)
- Vitzu, Ioan *Potențialul de războiu al marilor puteri*, (București, 1940)
- Walt, Stephen M. “Alliance Formation and the Balance of World Power” în *International Security* Vol. 9 (1985)

- Walt, Stephen M. *The Origins of Alliances*, (Ithaca: Cornell University Press, 1987)
- Walt, Stephen M. “The Progressive Power of Realism” în *The American Political Science Review*, vol 91, no 4, December 1997
- Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*, (New York: McGraw Hill, 1979)
- Waltz, Kenneth N. “The Origins of War in Neorealist Theory” în Rotberg, Robert I și Rabb, Theodore K. (eds.) *The Origin and Prevention of Major Wars* (New York: Cambridge University Press, 1989)
- Waltz, Kenneth N. *Omul, statul și războiul*, (Iași: Institutul European, 2001 (1954))
- Watts, Larry L. *Incompatible Allies: Neorealism and Small State Alliance Behavior în Wartime*, (Umea University, 1998)
- Winnock, Michel “L’ Esprit de Munich” în *Les annees trente. De la crise a la guerre* (Paris: du Seuil, 1990).
- Wendt, Alexander “Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics”, *International Organization* (1992) 46
- Wight, Martin *Politica de putere*, (Chișinău: Ed. Arc, 1998)
- Williamson, Samuel R. “The Origins of World War I” în *Journal of Interdisciplinary History*, (1988) 18: 795-818
- Wilson, Keith “British Power in the European Balance” în David Dilks (ed.) *Retreat from Power. Studies in Britain’s Foreign Policy of the Twentieth Century Vol. I 1906-1939*, (London: Macmillan, 1981)
- Xeni, Constantin *Take Ionescu*, (București: Ed. Tritonic, 2002)

Zaharia, Gheorghe “Considerații asupra politicii externe a României (1919-1929)” în Viorica Moisuc (coord.) *Probleme de politică externă a României 1919-1939*, (București: Ed. Militară, 1971)

Zarioiu, Gheorghe *Aviația modernă. Realizări și perspective*, (Craiova: Ed. Scrisul Românesc, f.a)

Ziegler, David *War, Peace and International Politics* (Boston: Little, Brown, 1990)

Zwass, Adam *The Economies of Eastern Europe in a Time of Change*, (London: 1991)

*** *Antonescu-Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, (București: Ed. Cozia, 1991)

*** *Armata română în primii ani ai revoluției și construcției socialiste*, (București: Ed. Militară, 1977)

*** Institutul de Istorie și Teorie Militară, *Armata română în Revoluția din Decembrie 1989*, (București: 1994)

*** *Doctrină și teorie militară*, (București: Ed. Militară, 1987)

*** *Istoria artileriei române*, (București: Ed. Militară, 1977)

*** *Istoria militară a poporului român*, Vol. V, (București: Ed. Militară, 1988)

*** *Istoria Statului Major General Român. Documente 1859-1947*, (București: Ed. Militară, 1994)

*** “Minutes of the Meeting between Nicolae Ceaușescu and Mikhail S. Gorbachev, Moscow, 4 december 1989”, în Cold War International History Project Bulletin *The End of the Cold War*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001

*** „Planul de acțiune al Armatei Populare Cehoslovace pentru Perioada de Război” în Cold War International History Project Bulletin, *The End of the Cold War*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001

*** *Primul război mondial 1914-1918. Texte și documente*, (București: Universitatea din București, 1981)

*** *Romania and the Warsaw Pact*, vol. I-II, (București: Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, 2002)

*** *România în războiul antihitlerist. 23 august 1944-9 mai 1945*, (București: Ed. Militară, 1966)

*** *România în războiul de independență 1877-1878*, (București: Ed. Militară, 1977)

*** *România în anii celui de-al doilea război mondial Vol. II Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944*, (București: Ed. Militară, 1989)

*** *România în anii socialismului 1948-1978*, (București: Ed. Politică, 1980)

*** Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, Vol. III (aprilie-iunie 1940), (București, 1999)

*** *The Military Balance*, (London: The Institute for Strategic Studies, 1969-1988)